

URHO KARHUMÄKI

MIESTEN MATKASSA

ROMAANI TALVISODASTAMME

KARISTO OY.

ALKULAUSE

Tämän jäljempänä seuraavan sota- ja kotirintamakertomuksen on minulle sopivissa annoksissa tarjoillut eräs syntymäseutuni reserviläinen, Lamminahon Eemeli. Hän kertojana, minä kuuntelijana olemme yhdessä nautiskelleet niistä monessa viihtyisässä paikassa: sotateltassa ja korsussa, kotipirtissä ja savusaunassa, jopa pienen, pitkulaisen nevalammen rannoilla, josta kumpikin usein olemme ahvenia naurailleet.

Emme samanaikaisesti, koska Eemeli on pari vuosikymmentä nuorempi kuin minä. Ahvenet ovat samoja pieniä, pikipintaisia tirriäisiä. Suuria, mulkosilmäisiä vonkaleita olemme saaneet vain eräitä näytekappaleita ukkosilmojen edellä. Sitä suurta kaksikiloista, joka tiettävästi lammen syvänteissä asustelee, emme kumpainkaan ole saaneet, mutta peli ei ole vielä lopussa. Sitäpaitsi meidän jälkeläisillämme, Eemelin pojilla erittäinkin, on mahdollisuus jatkaa peliä. Heillä nähtävästi on siihen syntyperäisiä taipumuksia, eikä ahven lammesta minnekään pääse, kasvaa vain, vuosien kuluessa kenties kolmikiloiseksi.

Ammatiltansa Lamminahon Eemeli on maa- ja metsätyömies. Mielestäni häntä voisi nimittää myös talonpojaksi, koska hänen vanhempansa omistavat pienen talon, mutta kun Lamminaho aikaisemmin on ollut veroa maksava kruununtorppa, ei Eemeli itse pitäisi sitä oikein asianmukaisena. Torpanpoika ei ole talonpoika, eikä liioin torpanpoika, koska torppaa ei ole enää olemassa. Siksi hän mieluummin on vain pienen »paikan» poika, tavallinen sekatyömies.

Lamminahon rakensi aikoinaan Eemelin vaari, jonka nimi oli Moose. Hän torpalle antoi myös nimen tuvan hirsiä veistäessään. Se on sopiva nimi, koska torppa sijaitsee aholla ja lampi somasti sen alapuolella.

Sama suku asuu paikkaa siis jo kolmannessa polvessa, vaikka Lamminaho pellon veräjältä katsellen ei juuri siltä näytä. Suoraan sanoen se tiluksiltaan ja muilta näkyväsiltä aikaansaannoksiltaan ei ole kovinkaan häppöinen. Mutta vika ei ole rakentajissa. Luonto ei Lamminahon tiluksien kohdalla liikoja hymyile. Aho on kuiva ja kivinen, ahoa kiertävä suo sensijaan liiankin vetinen. Tämän lisäksi se on hallainen.

Kuitenkin kylvetään kivisiin peltoliuskoihin joka

vuosi viljaa; ruista, kauraa ja ohraa. Myös juurikasveja, perunaa ja lanttua, viljellään, puhumattakaan kylvöheinästä, joka viljelykseen raivatun rämeen reunamilla kasvaa auttavan hyvin. Muutamina viime vuosina on ylemmillä rintapelloilla kasvatettu myös vehnää, mikä yhä on puheenaihetta antava ihme niin kotiväelle kuin kyläläisille.

Halla on ensimmäisestä vuodesta alkaen ollut lamminaholaisten pahin ja itsepäisin vihamies. Jo yli kuusikymmentä vuotta se on piirittänyt ja kaasuttanut heitä. Monen monta kertaa se on vienyt heiltä kaikki, jopa ostamalla hankitut siemenperunatkin. Mutta lamminaholaisissa se kuitenkin aina on tavananut parempansa. Lopullisesti se ei ole saanut karkoitetuksi heitä kivisestä mäestänsä. Lähteneet he kyllä ovat hankintamatkoillensa, miehet, usein naisetkin, mutta he ovat aina palanneet. »Leivän hankintalupaa ei pane halla», kuului ensimmäinen Moose aikoinaan sanoneen. Hän ja jälkeläiset ovat monta kertaa käytännössä tämän todistaneet.

Lamminahon tilukset halkaisee hyvä maantie. Siinä on mäkeä ja suoraa kilometrimäärin kumpaankin suuntaan. Pihämäeltä saa kulkija iloisen lähdön

suksilla tai kelkalla, kärryillä tai polkupyörällä, jokaisella välineellä, mikä vain juoksee, luistaa tai pyörii. Näin ovat Lamminahon miehet lähteneet, liukuneet tai pyörineet tukkipuroille ja paperipuumetsiin. Sillä tavalla he ovat pysyneet leivässä ja Lamminahon laidassa.

Lamminahon päämiehen, Eemelin isän, nimi on Moose, kuten jo vaarinkin nimi, kuten on tullut mainituksi. Myös tämä Moose on kaikin puolin laatuun käypä mies. Asiaa pätevästi arvostelevien paikkakuntalaisten mielestä hänessä ei ole muuta kuin yksi vika, eikä sekään niin mahdoton, ellei turhasta asiaa tehdä. Ukko ryyppää itsensä kekkuliin kaksi kertaa vuodessa, jouluna ja juhannuksena. Mutta hän tekee sen hyvissä ajoissa, noin pari viikkoa ennen määräaikaa. Kun juhlat sitten ajallaan joutuvat, on ukko selvä mies, mutta hyvin hiljainen. Hänen emäntänsä Maija-Liisa tällöin tavallisesti sanoo: »Kas niin! Kas vain! Niin meni taas meidän isältä juhla!» »Niin meni», huokaisee ukko, mutta heti perään hän silittelee: »Jos juhla menikin, niin onpahan toki joulu jäljellä!» »Kenen ansiosta?» tiuskaisee muori. Tätä ukko enää ei viitsi ilmoitella, eipä muorikaan toistamiseen tie-

dustella. Ämpärit kädessä hän kiirii jo pihateillä.

Kuten lukija jo tästäkin voinee päätellä, on Lamminahon Maija-Liisa rivakka muori. Hän on sen näköinenkin: lyhyt ja lihava, tylleröinen kuin hunajamatkoiltansa pesälle palaava mehiläinen. Sillä tavalla hän myös touhuu. Aamuvorhaisesta iltamyöhäiseen hän pyörii tuvassa ja pihateillä. Jalkoja tuskin näkyy, ja vaikka näkyisikin, niin kukaan ei kerkiäisi niitä lukemaan. »Aika näpsäkkä tyttö aikoinaan, tuo Maija-Liisa!» todistelee ukko juhlapäivinänsä joulun ja juhannuksen edellä. Se on uskottava asia, vaikka ukon puheisiin näinä aikoina ei muutoin liikoja olisikaan uskomista. Kun pienikokoinen, heiveröinen nainen kantaa kaiken sen työn ja kuorman, jonka Maija-Liisa Lamminahossa kolmen vuosikymmenen kuluessa on joutunut kantamaan, niin mehiläiseksi siinä tylleröityy, olkoonpa alkuaineksiltaan miten jalo sudenkoriento tahansa.

Siihen on omalla merkittävällä tavallaan vaikuttanut myös perikunnan runsaslukuisuus. Sillä vaikka peltoviljelyssä tässä kivisessä ja hallaisessa paikassa on ollutkin heikkosatoista, on pirttiviljely ollut sitä antoisampaa. Se on kantanut satoa lähes kymmenen

hyvän mukaan, mitä on pidettävä hyvänä saavutuksena näissä oloissa.

Talossa (käytän tätä nimitystä, vaikka Eemeli murahtelee) on neljä poikaa ja viisi tyttäret. Niistä tässä yhteydessä nimeltä mainittakoot vain Eemeli ja hänen lähin kasvin- ja aseveljensä Kalle. Mahdollisesti myöhemmin Eemelin kertomuksessa puhutaan myös heidän nuoremmista sisaruksistaan, mutta se on hänen asiansa. Aika rientää ja meidän on tästä vähitellen päästävä Eemelin kelkkaan. Kuitenkin itse miehestä, tämän tarinan kertojasta, vielä muutama sana.

Kuten isänsä, niin Eemelikin on pienenlääntä, kuusenkarvainen mies, »ei juuri minkään näköinen», Eemeli itse sanoisi. Hän on harvapuheinenkin, ensi tuntuun milteipä juro, mutta kun aikaa kuluu ja vähän lämmitään, niin juttua kyllä heltiää. Eemeli kaa-vailee sitä käsillään. Silmät ummessa hän sitä kiskoo kuin tuohta keväisestä koivusta. Mutta kaiken aikaa on kuulijalla miellyttävä turvallisuuden tunto. Ohkaisempikaan suikale ei kesken aikoja katkea hänen käsissään.

On kuitenkin eräs asia, jonka suhteen Eemeli on arka. Hän ei pidä siitä, että kehutaan liikoja. Esimer-

kiksi tämän hänen sotatarinansa kirjoittajalle, tuiki syyttömälle miehelle, hän on muutamia kertoja piikitellyt liiallisesta sankaripalvonnasta. »Mikä sankari se on, tällainenkin rasvanahkainen mies?» tiedustaa hän terävästi ja kerkeästi. Mitä he muka viime talvena olivat tehneet? Vain sitä, mitä jokainen mies heidän kohdalleen asetettuna olisi tehnyt! Jos tekemättä olisi jättänyt, niin tuskinpa olisi kehdannut kotiin palata. Vain ne, jotka elävinä eivät palanneet, ne jotakin olivat tehneet.

Kun Eemeli kuuli, että halusin kertoa näistä hänen kahdenkeskisistä pakinamuistelmistansa muille, varoitteli hän vakavasti, että en suinkaan liikoja »taivastelisi», muuten kyllä voisin ja saisin kirjoittaa niinkuin puhuttu ja tapahtunut oli.

Koetan menetellä hänen toivomuksensa mukaisesti. Jos lukija siitä huolimatta jäljempänä olevasta havaitsee jotakin, mikä ei kuulu Eemelin toivomuksiin eikä luonnonlaatuun, on se vietävä kirjoittajan tilille, ei kertojan. Että sovinto ja hyvä tahto edelleen välillämme vallitseisi, kesärauha... saunarauha... lampirauha...

KIRJOITTAJA.

ENSIMMÄINEN LUKU

Alkajaisiksi Eemeli kertoo veljesten äkkilähdöstä, riihestä, saunasta, syksyisestä lammestakin. Sitten puhutaan vielä kotiveräjistä ja saattajista, joista eräät, vaikka eivät olekaan asiaankuuluvia, kuitenkin tulevat tarkoin huomioiduiksi.

Lähtökäsky tuli yllättäen meille. Se paukahti kuin palavaan leivinuuniin vahingossa heitetty sytytysnalli. Olimme mitä lämpimimmän työn touhussa, ohrariihtä puimassa. Riihen ovi oli auki, mutta yhtäkkiä sen aukko pimeni. Pitäjämme vanhemman poliisin rehevä olemus täytti sen kokonaan ja pimitti taitaan. Olikohan isäukolla veroja rästissä? juolahti ensinnä mieleeni. No, pian se siitä selveni. Ei ollut niitä veroja, joita ajattelin, vaan oli muita, niitä joita tämän kansakunnan riihenpuijat ovat joutuneet myös tuollain tällöin suorittelemaan. Nyt oli meidän vuoromme, minun ja velipojan, ja rutosti vielä sittenkin.

— Tänä iltana kello kymmenen ajoissa on oltava asemalla! ilmoitti poliisi, eikä hän sitten juuri muuta sanonutkaan. Nähtävästi hänen täytyi paukauttaa ne

sanat vielä monessa talossa. Hän lähti, ja päivä pääsi jälleen sisälle.

Me pistimme riihen selväksi ja ahdoimme orsil-le kevätvehnää. Isäukko iski ja puhisi äänettömänä kuin vihainen myyrä. Mitään hengen hätää ei meillä ollut. Iltajunalle joutuva linjavaunu kulki kotiveräjämme ohitse vasta neljännestä yli kahdeksan. Aikaa meillä siis oli vielä jäämäänkin. Äitimuori touhusi puolestamme. Hän lämmitti sauna, pyöri ja juoksi ja vähän itkeskelikin. Mitä kaikkea hän reppuihimme keräilikään? Kaikkea, mitä talosta löytyi. Jo saunaan lähtiessämme ne pullottelivat penkillä täysinäisinä kuin kutusammakot, ja yhä lisää tavaraa hän niihin työnsi. Nuoremmat sisarukset sitelivät omia käärojänsä. Mitäpä muuta meillä lähtijöillä siinä kuin valmista katselimme.

Painuimme saunaan. Isäukko istui omalla paikallaan kiuaspenkin tyvellä ja otti löylyä kuin turkkilainen.

— Lyökää te, pojat! murahteli hän. — Herra tietää, milloin jälleen pääsette kotisaunaan kylpemään! ähisi hän ja iski kuin vierasta sikaa. Mitäs me kukonpojat sellaisessa löylyssä muuta kuin henkeä pidätellen

kyyristelimme. Jätimme ukon yksinään huhkimaan ja juoksimme lammen rantaan. Hän tuskin huomasi lähtöämme, sellaista läiskettä hänen kylpyvihtansa piti, ja kiuas pihisi ja porahteli. Kauas tielle kohina kuului.

Oli jo lokakuu ja lammen vesi aikatavalla kylmää. Me mulskahdimme lampeen kuitenkin, sillä olimme lämpimiä poikia ja muistelimme ukon sanoja. Kumpikaan meistä ei osannut arvata, milloin uudelleen pääsisimme kotisaunaan ja lampeen, joka oli meille yhtä tuttu kuin rakas. Tämän me sillä hetkellä tunsimme niin sisässämme kuin nahoissamme selvemmin kuin milloinkaan ennen. Ja vaikka minun jo tässä kertomuksessani kiireen vilkkaa pitäisi rientää reserviharjoituksiin, en kuitenkaan malta suoralta kädeltä lampeamme jättää. Tahdon hetkisen muistella ja muutamalla sanalla kuvata sitä teille.

Kuvata lienee liiankin vaativa sana, mutta parempaa tuskin on löydettävissä. Sen nimi on Kuvaislampi. Se on pitkänomainen suikale. Keskikohdaltansa se on niin kaitainen kuin muurahainen, vain vajaat kahdeksan metriä rantamättäystä toiseen. Luulen, että jänis ripakinttu on joskus hätäpäissään loikannut

siitä ylitse. Joku mustakoipinen neekeripoika saattaisi myös ehkä ponkaista, mutta Lamminahon aikamiespojista ei kumpainenkaan, sen saattaa jo uskoa, niin monta kertaa olemme sitä itse paikan päällä kokeilleet. Nähtävästi kokeilemme sitä yhä uudestaan, jos meille siihen tilaisuus suodaan. Kaikesta huolimatta se on maailman paras pituushyppypaikka. Sen vauhtipolku on kimmoisa, hyppypaikka sitäkin joustavampi. Hyppääjä ei koskaan loukkaa siinä jalkaansa kiveen, eikä milloinkaan sitä tarvitse haravalla ta-soittaa.

Lamnessa on kaloja, pikimustia ahvenen pirpanoita. Vuosien mittaan olemme piiskanneet niitä ongella sieltä erinäisiä satoja. Toisinaan ukkosilman edellä olemme saaneet myös muutamia suurempia vonkaleita, jopa puolen kilon painoisia kopuleja. Nämä isäukon mielestä vasta kaloja ovat. Meidän mielestämme ne ovat suorastaan valaskaloja. Me mitaamme ja punnitsemme ne tarkoin. Senttilleen voimme vielä vuosien kuluttua käsillämme näyttää niiden pituuden, vaikka ne ovat kasvaneet kaiken aikaa. Mistään muualta ei saada sellaisia ahvenia. Siitä olen varma.

Jos Lamminaho oli torpалlemme sopiva nimi, niin Kuvaislampi on lammellemme vielä sattuvampi. Totisesti se on kuin sulalla hopealla silattu peili. Se välkkyä ja kuvastelee aina. Aurinko tiputtelee siihen kultaansa, kuu varistelee hopeaansa. Vuorotellen sitä kiilloittavat päivällä ja yöllä. Rämeen räkämännyt peilaavat rannassa. Taivaan pumpulipilvet lipuvat viivähdellen sen ylitse. Sorsat, sudenkorennotkin siinä peilaavat. Mutta talvisin, kun sen pinta on lumen ja jään alla, me Lamminahon lapset katselemme sen kuvastuksia tuvan suuressa sängyssä peittovällyjen alla.

No, nyt olen sanottavani siitä sanonut, enkä enempää kuvastele. Ennenkuin uudelleen juoksimme saunan lämpöisiin sanoi Kalle:

— Hei, poika! Yksi voileipä mieheen!

Minulla ei milloinkaan ole hyvää ehdotusta vastaan, ei hyvää voileipääkään. Etsimme kivet, niin hyvät kuin löysimme. Vanhempana oli vuoroni yrittää ensiksi. Verryttelin oikean käden lapaa, otin vauhtia ja säväytin.

Lumps! sanoi mainio voileipäkiveni, niinkuin se tavallisesti sanoo, milloin ei nuolaise pitkää voilei-

pää eikä lyhyempääkään. Kerta kaikkiaan se lumpsahti pohjaan kuin kananmunan kokoinen rautamuna. Vieläkään en jaksakaan käsittää, miten se niin kävi.

Sitten Kalle otti vauhdin, kyykistyi ja heitti. Kivi lipaisi keveästi lammen pintaa, pompahti ylös ja lensi kuin pääskyn siivillä. Se oli pitkä hyppy, ja sitä seurasi toinen, kolmas, neljäs . . . hyppy hypyn jälkeen puolilampeen ja vielä siitäkin yli, kunnes kivi milteipä huomaamatta hävisi kuun sillalla kuplivien hopeamarkkojen sekaan. Niin se Kallen siivitetty voileipä-kivi lensi! Vajosiko se lopultakaan? En ole siitä varma. Ehkä se jäi pyörimään sinne kuun markkojen keskelle. Tai ehkä se pompahti kokonaan vedestä ja jatkoi siivitettyä matkaansa kuun sillasta ja Kuvaislammen pirisevästä pinnasta sen enempää kosketusta ottamatta.

— Se vasta oli voileipä! ihastelin minä. Kalle ei virkkanut siihen mitään, naurahti vain. Sitten juoksimme saunaan, jossa isäukko yhä pihisteli löylykiviänsä. Hän nähtävästi herutti ja lypsi niitä meidänkin puolestamme tänä erinomaisena erojaisiltana.

Meidän herkutellessamme saunassa äiti oli valmistanut illallisen. Hän oli keittänyt himoruokaam-

me, hernevelliä. Pannuohukaisten rasvainen tuoksu kärysi vielä ilmassa. Söimme velliä pari kulhollista mieheen ja ohukaisia muurainhillolla höystäen niin paljon kuin jaksoimme. Pikku pojat olisivat jaksaneet vieläkin enemmän, mutta äiti katkaisi heiltä halut. Hän tahtoi säästää niitä myös evääksemme.

Sitten ei ollutkaan enää pitkiä odotusaikoja. Astelimme maantieveräjälle koko kotiväen saattelemina. Vaunun tulo näkyy ja kuuluu portillemme lähes kahden kilometrin takaa Pitkäähon mäeltä saakka. Niin näkyi tänäkin iltana, sillä oli täysi kuutamo; kuului vielä paremmin, koska tie kopisi jo jäässä. Rämesuo tyynenä kuvastelevan lammen takana kaasutteli halahuurujansa.

Me aikuiset seisoskelimme äänettöminä. Pikkupojat kisailivat lämpimikseen Mustin kanssa. Tytöt, Saa-ra ja Helmi, juuri saunasta saapuneina punoittivat kuin kaksi mansikkaa. Tuollainen odotus ei ole kovinkaan hauskaa. Jokainen ajattelee samaa, josta pitäisi jotakin sanoa. Mutta kun aikoo jotakin sanoa, niin ei löydäkään sanoja. Onneksi vaunu jo kohahti Pitkäähon mäelle. Äiti alkoi kiivaasti tempoilla meidän selkäreppujamme, niinkuin jotakin vielä olisi pitänyt

niihin lisätä. Isäukko tuhersti piippunsa kanssa.

Vaunu painui Pitkäahon mäkeä alas kuin täyteläinen heinäkuorma. Se hävisi hetkeksi hallavalle nevalle, lähenevä jyminä vain kuului. Se kiihtyi. Kuljettaja lisäsi vauhtia päästäkseen mahdollisimman vähillä vaihtamisilla meidän mäkemme päälle. Siinä se jo hurisi lammen pään ohitse. Aloimme hyvästellä.

— Ja muistakaakin pitää Jumala aina silmienne edessä! varoitteli äiti silmiään pyyhiskellen.

— Piru pikemminkin! Jumalaan voi selkäpuolensa turvata! täydensi isäukko.

Hänellä on aina jotakin tuollaista leukojensa takana. Ja vaikka hänen milloinkaan ei luulisi ehtivän sitä hellittää, niin kuitenkin se aina sopivimpana aikana tipahtaa kuin suola keittoon. Jos vaikka itku tällöin olisi kurkkuun tuppautumassa, niin nauruksi se imeltyy. Hyvästelimme nuoremmat sisaruksemme ja Mustinkin etutassusta tempaisten. Hetkistä myöhemmin istuimme jo vaunun penkillä. Jarru kirahti. Kone kohahti. Lähdettiin liukkaasti. Oikein mukavalta tuntui, että meidän mäeltämme pääsi tarvittaessa niin liukkaasti lähtemään.

Ja sitten vauhti yhä kiihtyi. Ei tarvittu vaihdekep-

piä eikä kaasulusikkaa, ei muuta kuin ohjauspyörää keikutteli ja huilaili vain. Niin pyyhkäisimme. Kaikki huilailimme. Kuljettaja tämän lisäksi oikealla jalallansa jarrutteli. Sellainen on meidän torpastamme kirkolle päin antautuva mäki.

Mutta se ottaa kyllä omansa takaisin ja ottaa sen korkoineen. Mies joutui vielä kaasuttamaan ja vaihdekeppinsä viimeisiäkin pykälää tunnustelemaan ennenkuin oltiin Pesämäen portilla. Siinä odottelivat tulomme Lauri ja Kerttu. Lauri tietenkin vain oli kutsun saanut, sisko oli lähtenyt häntä maantielle saakka saattelemaan.

Olemme naapurusten lapsia, joskaan emme liian läheisiä. Matkaa heidän talonsa ja meidän torppamme välillä on neljä tai viisi kilometriä riippuen siitä, mitä kulkuneuvoja ja teitä käytetään. Pesämäki on talo, oikea leipäinen perintöpesä. Siitä on eroitettu kuusi vaurasta verotorppaa itsenäisiksi tiloiksi, mutta siitä huolimatta on talossa yhä lääniä ja asumatiloja riittämiin asti. Sopii levittää sylensä mihin ilman suuntaan vain, naapurien pellot ja raja-aidat eivät satu sormenpäihin.

Kuitenkaan eivät Pesämäen lapset ole yhtään ole-

vinaan. Neljän pitkän vuoden aikana olisimme varmaankin sen huomanneet kouluteillä ja hiihtoladuilla. Muuten niillä laduilla sattui kyllä yhtä ja toista, mitä jälkeenpäin on hupaisa muistella.

Nyt näkyi, että myös Lauri oli saanut kutsun reserviharjoitukseen kuten me ja monet muut. Poika lähti, tyttö jäi.

Hänellä oli päässään pieni, valkoinen, päivänkakkaraa muistuttava hattu. Se ei peittänyt täysin hänen päätänsä, korva jäi kokonaan vapaaksi. Se oli verevä ja ruskea kuin eilispäivän karvarousku. Puuttui vain, että keltainen sienikerma olisi tirissyt sen heltan alta. Hänen hiuksensa olivat myös keltaiset. Kouluaikana ne olivat valkoiset. Jo silloin ne kiertyivät somasti esiin lakin reunan alta, mutta eivät noin kihartavina ja rehevinä. Totisesti Kerttu oli mehevä, kerrassaan kermava tyttö! Missä minun silmäni olivat liikuneet, kun en häntä jo aikaisemmin ollut tällaisena huomannut.

Sisarusten hyvästijättö oli lyhyt, mutta lämmin. Lauri syleili siskoansa, joka puolestaan pisti hänen käteensä kimpun kukkasia, marjaisia puolukanvarsia, niin minusta näytti. Samassa Lauri huomasi ik-

kunassa meidät.

— Kas, Kalle ja Eemeli! Oletteko tekin matkalla reserviharjoituksiin?

Vielä tuota kysyi. Myös Kerttu tervehti meitä — ja vielä enemmän: Hän jakoi näppärästi kukkakimpunsa kolmeen osaan. Yhden nipun hän antoi Laurille, toisen ja kolmannen meille avatun ikkunan koloista kurkoittaen. Lauri astui reppuineen vaunuun. Kerttu kohosi rapulle ja vilkaisi ovesta. Hän ei itkenyt eikä nauranut, katseli vain. Miten ja millä silmillä hän katsoi! Enkä minä sokea saukonpoika jo ennen ollut sitä huomannut. Nyt sen keksi moni muu, ja se pisti vihakseni.

— Onnea matkallenne! — Hän heitti sen meille, meille kaikille yhteisesti, niinkuin kimpun irtokukkasia. Sitten hän astui alas, vaunun ovi sulkeutui, enkä nähnyt enää kuin vilauksen kädestä, hatusta ja korvolehdestä. Pelkään, että hänen veljellensä jäi ikävä mieli, koska minullekin poikapoloiselle, ventovie-
raalle.

Jo mentiin taas. Kone humisi. Tie jytisi. Mutta me muistelimme tyttöä ja imeskelimme hänen kimpuiltansa punaisia puolukoita ja vihreitä puolukanlehtiä,

joista kirposi suuhun pirteän metsämarjan makeus. Yhden varren lehtineen ja marjoineen litistin taskukirjani väliin. Siitä näkyy muistikirjani lehdillä merkkejä yhä vielä.

Vaunu jatkoi matkaansa. Tämän tästä tuli uusia miehiä matkaseuraksemme. Kulmalan pajan nurkalla tuli Iso-Jallu, säkkikankainen reppu selässä. Jallu oli myös saanut kutsun. Terveellistä se hänelle olisi, me arvasimme. Jallu toi lisää tuulta vaunuun, sen me jokainen heti nahoissamme tunsimme.

Hän astuskeli vakavasti kuin pukki lankulla, mutta punoitti vahvasti. Läksiäisiä hän nähtävästi oli ryyppännyt lankomiehensä Kulmalan sepän kanssa. Vauunun jalkakäytävälle päästyään hän loi pitkän, tutkivan silmäyksen jo koolla olevaan seurakuntaan ja pärskähti pahaenteisesti nenäänsä. Saattoi helposti kuvitella, mitä Jallu ajatteli: Porvaleita! Penteleitä!

Hän toikkaroi pitkin keskikäytävää, etsiskeli paikkaa ja löysikin viimein, tosin vain toiselle puolikkaalleen. Mutta kun hänen penkillä pysyttelemisensä laita sillä tavalla oli kyseenalaista, kääntyi hän selin vierustoveriinsa ja alkoi pää käsien varassa nuokahdella. Hän oli samannäköinen kuin meidän ukko joulu-

viinojen loppuessa. Luulimme, että hän piankin kuu-
kahtaisi siitä. Mitä vielä. Hän nyökähteii aikansa ja
alkoi laulaa hyrähdellä:

— Tuhannenpa verran poikia lähti... Helsingin
satamasta ja -masta...

Jokainen meistä tiesi, että Jallu oli paljon nähnyt
ja matkustellut jätkämies, mutta että hän tuollaises-
sa kunnossa tuolla tavalla saisi laulusta sanat ja säve-
let irti, sitä emme olisi kuulematta uskoneet. Tartuim-
me hanakasti hänen heittämäänsä syöttiin. Toistim-
me kertosaheen miehissä ja reippaasti. Jallu virkistyi
silminnähtävästi ja vetäisi toisen värsyn:

— Kukahan ne pellot nyt Suomessa kyntää ja pel-
lonojat kaivaa ja kaivaa...

Ja taas me tempasimme sanat hänen suustansa
ja vedimme että ikkunanpienat tärisivät. Sillä välin
Jallu jälleen torkahteli. Mutta me toiset kerran hy-
vään alkuun päästyämme vetelimme useita reippaita
reserviläislauluja. Voimavaunu huristi, pysähtyi, ot-
ti uusia poikia ja taas huristi. Tulokkaat huiskuttivat
jäähyväisensä saattajilleen, reipastuivat ja tarttuivat
lauluihimme.

— Oho! Paljonpa onkin miehiä kutsuttu! ihmetteli

eräs uusi tulokas. Jallu heräsi.

— Niin on! Niin on, veliveikkonen! Paljon on kutsuttu, vain harvoja on hylätty! Astu sisään kuitenkin minun luvallani, koska olet noin pikkuinen, — puhe-li ja tervetulleeksi toivotteli Jallu. Sitten hän ehdotti, että laulaisimme myös tämän uuden tulokkaan kunniaksi uuden, reippaan laulun. Hän itse aloitti:

Tuhannenpa verran poikia lähti. . .

Niin lähti. Tämän lokakuun kuutamoisina iltoina lähti tuhansia, kymmeniä tuhansia Suomen poikia tuhansista kylistä ja taloista, suuremmista ja pienemmistä kodeista. He jättivät kotoiset työaseensa, kirveen ja auran. He hyvästelivät vanhempansa, vaimonsa ja morsiamensa. Isänmaa kutsui heitä kaikkia. Eräitten kohdalla se avautui muhevina peltosarkoina, vihertävinä niittyinä, humisevina metsinä. Muutamille taas, kuten meille Lamminahon veljeksille, se näytteli karumpia kappaleitansa, kivistä mäkeä, vetistä suota; kuvastelihan kuitenkin niiden välistä sulavalla hopealla silattua lammen pintaa.

Mutta meidän joukossamme oli paljon sitäkin osattomampia, kymmeniä tuhansia nuoria miehiä, joille isänmaa tarjosi vain känsäisen käden kiiltäväk-

si hankaamaa kirvesvartta. Tarjosihan kuitenkin jokaiselle jotakin, — ellei muuta, niin raitista ilmaa ja toimintavapautta. Se on ollut Suomen miehelle aina kallein kaikista. Siksi nytkin napolisematta riensimme ylimääräisiin reserviharjoituksiin.

Vaunumme joutui hyvissä ajoin asemalle. Juna myöhästyi saapuen vasta puoliyön jälkeen. Kolistelimme eteenpäin neljännen tai viidennen luokan härkävaunussa. Hyvin siinä matkanteko kävi, ei mitään valittamista. En nyt kuitenkaan ryhdy junamatkamme vaiheita tämän enempää kuvailemaan, koska meidän jo enempää viivyttellemättä on kiiruhdettava Karjalan kannakselle niihin usein mainittuihin reserviharjoituksiin.

TOINEN LUKU,

jossa kerrotaan harjoituksista, kyntämisestä ja karjalaisista piirakoista. Sitten vielä kahdesti suuresti eriarvoisesta aseveljestä, jotka aamuvarhaisella ajoivat koulun saunassa partaansa.

Pääsimme perille Karjalan kannakselle toista vuorokautta kestäneen junamatkan jälkeen. Matka ei näin olisi kestänyt, mutta eräillä risteysasemilla sattui viivytyksiä. Meidän komppaniamme majoitettiin erääseen suureen koulutaloon. Kaikki talot olivat täynnä asemiehiä. Koko rykmentti oli tiloitettu samaan kylään. Varustelutöitä tehtiin ja harjoituksia pidettiin. Kalvoimme juoksuoja ja ampumahautoja. Uloimmaksi puolustuslinjojen eteen harjujen reunoihin ja jokien äyränteisiin pystyttelimme tankkiesteiksi kivenjärkäleitä, joita edelliskesän vapaaehtoisissa linnoitustöissä oli alettu nimittää »molotohveiksi». Sitten vielä hakattiin ampumalinjoja ja vedettiin sokin sokin juoksevia piikkilanka-aitoja. Näissä kyllä riitti pojille työtä ja puuhaa.

Näin me suurina joukkoina reippaalla mielellä

rakentelimme puolustuslinjoja. Paikkakunnan varsinaiset asukkaat tekivät omia syystöitensä. Tuntuipa kuin he eivät hevin olisi uskoneet mitään vakavampaa olevankaan tekeillä. Kukapa sellaista mielellään olisikaan uskonut. Tankkiesteiden ja piikkilanka-aitojen lähettyvillä saattoi usein tavata iäkkäämmän isäntämiehen sänkipeltoansa kyntämässä. Eräänä aamuna jättäydyin juttusille kyntömiehen kanssa.

— Hyvää päivää!

— Kah, päivää, päivää! tervehti kyntömies hevosensa pysäyttäen.

— Mitä te täällä sotakentillä enää sänkipeltojenne kyntelemään, aloitin minä.

— Kah, kuinka keväällä kylvät maahan ohraa ja perunaa, ellet syksyllä sitä käännä. — Niinkuin minä en olisi sitä tietänyt. Mutta enpä osannut siihen mitään sanoa. Multapaakkuja vain kädessäni puristelin ja haistelinkin niitä. Siitä minulle tuli mielihalu.

— Antakaa minunkin kyntää muutama vako! pyysin häneltä.

— Kah, saat kai tätä herkkua, kun et parempaa pyytäne! naureskeli vanha isäntä.

Mitäpä minä sen parempaa, käänsin vakoa jo. He-

vonon hiukan katsoi ja kummasteli, lähti kuitenkin astelemaan. Peltomaa oli kivetöntä, karkearakeista multaa. Auran siiven edessä nurin kääntyessään se somasti kohisi ja höyrähteli. Minusta tuntui kuin se hiljalleen olisi kiehunut alta päin lämmitettävällä tullella. Hevoson levähtäessä otin jälleen kouran täyden multaa ja haistelin sitä. Nyt jo kyselemättä ymmärsin, miksi kannakselainen vanha isäntä halusi kääntää peltonsa kaikesta huolimatta.

Hän oli lähtenyt kotonaan käymään. Varastin edelleen valtion aikaa ja käänsin hänen ruunansa uudelleen vaolle. Kun toisen kerran palasin, seiso i isäntä tiellä. Hänellä oli kädessään kivivadissa soikeita uunilämpöisiä kakkuja, piirakoiksi he niitä itse nimittelivät. Ne olivat ruskeiksi paistettuja ja mehevän rasvaisia. Niiden sisällä oli täytteenä perunasosetta tai keitettyä riisiryynipuuroa. Niissä oli leipä ja särvin samassa, ja hyvin maukkaita ne olivat.

Isäntä määräsi minut syömään niin monta piirakkaa, kuinka monta vakoa olin kyntänyt hänen pellolleen. Se ei ollutkaan mikään vaikea eikä vastenmielinen urakka. Piirakoita jäi muutama kappale ruskean kivikupin pohjalle. Ne söimme kaupanpäällisiksi yh-

dessä. Isäntä jutteli minulle talostansa, emännästään ja pojistansa, jotka myös olivat isänmaan puolustuslinjoilla jossakin naapuripitäjässä. Hän toivoi, että he aikoinaan sieltä vioittumattomina kotiutuisivat ja että minäkin täältä terveenä pääsisin kotoisia peltojani kynteleinään.

Näitä hän piirakoita maistellessamme haasteli. Hän kertoili vielä paljon muuta talosta, syntymäkodistansa, joka edellisten sukupolvien eläessä oli monta kertaa poltettu ja hajoitettu, mutta yhtä monta kertaa jälleen uudelleen rakennettu. Sovimme hyvin yhteen ja ymmärsimme toisiamme, vaikka hänen puheensa ja esitystapansa olikin yhtä lyhyttä kuin minun oli pitkää. Luulen, että kynnösvakojen, yhteisen isänmaamme, höyrähtelevä multa lähensi ja lämmitti meitä. Hänen emäntänsä sulavat piirakat olivat mitä parhainta laastia meidän yhteisessä rakennellessamme.

Tutunomaiselta myös ympäristö täällä tuntui. Kynnöspellon takana kohosi huurteinen metsä. Kauempana mäessä kuhersi teeri. Alhaalla laaksossa välkähteli veden pinta, niinkuin meidän Kuvaislampi. Kun viimeistä piirakkaa rapistellessani kuuntelin ja

katselin kaikkea tätä, niin olin jo aivan varma siitä, että vanha kannakselainen isäntä oli oikeassa. Peltö oli kynnettävä, vaikka kylvämispäivästä ei ollutkaan varmaa tietoa. Nähtävästi kannatti myös pystyttää piikkilankapylväitä ja kivitolppia siitäkin huolimatta, että niitä mahdollisesti ei tarvittaisi, tai että ne oikein kovan hyökkäyksen sattuessa eivät pysyisikään pystyssä.

Mainitsin jo, että meidät oli majoitettu suureen koulutaloon. Sen jokaisessa luokkahuoneessa nukkui ja askarteli monta kymmentä miestä. Permantotilaa oli jokaisella miehen mitta. Makuurivien välissä kulki jalkakäytävä. Pieluksena oli kullakin selkäreppunsa, peittona huopa tai päällystakki. Aluspatjaa ei ollut, eikä sitä kipeästi kaivattu. Kova puu ei ole kovin kova, kun siihen tottuu. Joka tapauksessa se on parempi kuin ei mitään.

Lämmintä oli riittävästi. Milloin se väheni, heitettiin uutta puuta pesään. Uunien avuksi pojat tupakoivat ahkerasti. Tarvittavaa savutonta ilmaa saatiin avattavista ikkunoista, jotka olivat yötä päivää auki. Liikaa sitä ei sittenkään saatu.

Valaisuneuvona meillä oli kirkkaasti palava kaa-

sulamppu. Se puhisi kuin käärme kulossa, mutta valaisi hyvin, milloin ei kokonaan sammunut. Päivystäjä sai siitä syyt niskoilleen. Tämän lisäksi häntä syytettiin paljosta muusta, mihin hän ei ollut suoranaisesti vikapää.

Pitkinä puhteina neuloimme housunrepeytymiä, parsimme sukkia ja kyhailimme kirjeitä. Eräät kirjoittivat ja lähettelivät niitä joka päivä, muutamat vain kerran viikossa. Olipa sellaisiakin, jotka kirjoittivat ainostaan puoli kirjettä viikossa, kuten esimerkiksi Lamminahon aseveljekset. Se ei ollut paljon. Se oli miltei liiankin vähän. Siihen päätökseen asiaa lähemmin harkittuani tulin, ja senvuoksi eräänä iltana kirjoitin kokonaisen kirjeen, johon en pyytänyt aseveljeltäni edes omakätistä terveisiä. Hävetti hiukan seuraavana päivänä, mutta asia ei ollut enää autettavissa. Kirje oli jo lähtenyt kenttäpostissa satojen muiden matkassa. Aikoinaan siihen tuli vastaus samalla tavalla satojen kotirintamilta saapuvien kenttäpostikirjeiden iloisessa seurassa. Se ei ollut kovin pitkä, mutta sitä kokonaisempi, ja kokonaisena minä sen pidin, koska siinä ei jakamisesta mainittu halaistua sanaa.

Aamuisin meillä oli rivakka herätys, kuten jo so-
täväässä oli tapana. Kasvopesulla kävimme saunas-
sa, joka oli rakennettu järven rantaan. Jos oleskelu-
ja makuuhuoneet olivat tukevasti miehitettyjä, niin
sauna aamuisin oli sitäkin enemmän. Kerta kaikkii-
aan se oli humalisto, jonka saattoi kiertää, mutta sen
lävitse oli turha yrittää. Eräänä aamuna ennen he-
rätystä havahduttuani tein keksinnön. Miksi en rien-
täisi naamapyykille ennenkuin humalisto on miehen
mittaiseksi kasvanut? Partakin oli ajamisen asteella.
Nousin hiljaa ja hiivin ulos.

Täysi rauha oli teillä ja saunassa, leppoisa läm-
mintä ja haaleita vesiä eilisiltaisen kylpemisen jäl-
jeltä sen lisäksi. Hajoitin välineeni ja ryhdyin iloisel-
la mielellä leukaani saippuoimaan. Mutta tuskin olin
päässyt vielä hyvään alkuunkaan, kun kuulin reipas-
ta askelten kopinaa tieltä oven takaa. Joku toinen tuli
osamieheksi keksinnölleni kuten tavallisesti, parran-
ajotouhut kai hänelläkin. Saunan ovi avautui. En viit-
sinyt edes vilkaista taakseni, kuinkapa siinä tärkeäs-
sä touhussa olisin ehtinytkään.

— Hyvää huomenta!

— Huomenta . . .

Vastaukseni lieene sammunut kuin tulitikku tuulella. Saippuaa oli huulissa, ja sitäpaitsi tulijan tervehdys ei tuntunut tavallisen monnin heittämältä. Kurkkaisin taakseni saippuavaahtoisella naamallani. Itse eversti! Herran saippuat! Käännyin vikkelahti ympäri ja löin kantaluuni yhteen, niin että vaahto räiskähteli leukapielistä.

— So, so! Älkää pärskikö hukkaan hyvää ainetta! naurahteli isäntäherra. Sitten hän avasi kääronsä, otti vadin ja ryhtyi ripeästi samaan puuhaan. Minulla oli jo kone käsissäni, mutta tuntuipa kuin minun ennen tärkeämpiin töihin ryhtymistäni olisi jollakin tavalla pitänyt kohentaa äskeistä unteluuttani.

— Eikö talossa nyt makuuhuoneeseen saada vetä. . . herra everstille edes partavettä, — yrittelin parastani. Eversti suti leukaansa valkoisella pensselillä ja naurahteli:

— Kaivovesi ei milloinkaan ole parranajossa pehmeän järiveden veroista.

— Ei ole. Totta on, herra eversti, — myöntelin minä. Sitten vähään aikaan emme puhuneet mitään, karstasimme vain leukojamme, kumpikin kojeellamme. Kunnes eversti taas aloitti:

— Tämä varhainen aamupuuhailu on minusta hupaisaa, eikö teistäkin?

— Kyllä on, herra eversti, — myönsin, kuten tosi oli.

— Se pitää sielun nuorena ja ruumiin notkeana.

— Kyllä kai se pitää, — myöntelin ja sitten äänettöminä karstasimme leukojamme.

— Onhan teillä kotona koira? tiedusteli eversti edelleen leukatöistä selviydyttyämme.

— Kyllä on, herra eversti! Musti on sen nimi. — Selvensin enemmän kuin kysyttiinikään ja ajattelin vieläkin enemmän. Mitä tekemistä meidän koirallamme on sielun nuorentamisen ja ruumiin notkeana pysyttämisen kanssa?

— Eikö myös se teidän Mustinne joka aamu ulkoisilla kastevesillä saippuoi leukaansa, samalla kun nuohoaa nenänsä? jatkoi hän omia ajatuksiansa koirasta.

— Kyllä saippuoi ja nuohoaa myös! nauroin minä ääneen, kun selvästi muistin, kuinka hartaasti ja perinpohjaisesti kaikenlainen nuohoamistoimitus joka ainoa aamu meidän mäellämme tapahtui.

— Ja sitten sen silmät ovat kaiken päivää kirkkaat,

— kuvitteli eversti.

— Niin ovat! Ja kuonon pää on mehevä kuin kypsä suomuurain! muistelin minä.

— Ja musta turkki kiiltää kuin öljyllä voideltuna, — arvasi eversti edelleen. Vaikka ei hän sitä seikkaa ihan oikein arvannut. Tosin meidän Mustimme turkki välkkyi ja kiiltää, mutta se ei ole musta, vaan vaa-lean ruskea, kuten jo aikaisemmin on tullut mainituksi.

Siihen meidän keskustelumme tästä asiasta päättyi. Pesimme kasvomme ja puhdistimme partakojemme. Mutta ennenkuin lähdimme saunasta, eversti kääntyi jälleen puoleeni. Hän tiedusteli minulta tärkeämpää asiaa, puhutteli kuin parempaakin asiantuntijaa.

— Mitä sotamies arvelee, tuleeko siitä sota?

Se oli suora, mutta aika tavalla kiperä kysymys. En ymmärtänyt, mitä siihen olisi ollut vastattava; jotakin oli, koska korkea päämies kysyi.

— Jos vihollinen hyökkää maahan, niin varmasti tulee! kiertelin minä.

— Varmasti! naurahti eversti. — Mutta hyökkääkö se? Mitä arvelette?

Vastasin kuten ajattelin.

— En tiedä, mitä vihollinen tekee. Jos minä olisin hänen sijassaan, niin turhan vuoksi en työntäisi kuonoani ampieispesään. Siitä ei synny muuta kuin suurta naurua ja pieniä äkämiä. Naurun asia se on, kun iso sonni mylvii ja huiskii sarvekasta päätään muutamien kymmenien ampieisten takia.

— Vai sillä tavalla arvelette! Se on oikein se! tuumi eversti.

— On se! myönsin minä helppoituksesta, vaikka heti kohta huomasinkin, kuinka tyhmää se oli. Mikä minä olin myöntelemään omia arvelujani oikeiksi.

Tähän loppui keskustelumme kaiken kaikkiaan. Saunaan alkoi lappaa jo miestä, upseereita ja sotilaita. Me annoimme heille tilaa. Eversti, rykmentin komentaja, astuskeli edellä. Minä Lamminahon Eemeli, sotamies ja työmies, astelin perässä. Sillä matkalla saunasta pihamaalle ajsttelin yhtä ja toista, aamuiset ajatukset kun useinkin ovat askeleita nopeammat.

Siinä meillä oli rykmentin komentaja, oikea ukko-herra! Kuului syövän samaa ruokaa kuin me, nukkuikin niinkuin me, reppu päänalusena, manttelinuttu peittona. Ja kuitenkin oli mies noin aamuvirkku!

Kirkkaat silmät! Kuononpää mehevä... Tuollainen mies, tuhansien komentaja, iäkäs vielä sen lisäksi.

Ja millainen hän oli väellensä? Ei tiuski, ei räyski. Kasvopyykillä käy kaukana saunassa? Mies, joka voisi komentaa kymmenen miestä keskellä yötä järvestä partavettä noutamaan!

Pysähdyin ja jäin muutaman askeleen taemmaksi.

Hitto vieköön tuollaisen rykmentinkomentajan! Tuollaisen ukkoherran komennossa sitä kyllä ampiainenkin ampuu! Nyrkin kokoisen pesän ja lentämisen vapauden puolesta ampuu vaikka rautatieveturin kokoista yhtiösonnia sarvien vähin!

Näin ajattelin, kun astelimme koulukartanolle kohoavaa saunatietä. Sotapoikia ja pienempiä herroja: vänrikkejä, luutnantteja, kapteeneja lappoi vastaan kuin siimaa. He tekivät meille kunniaa ukko kuin ukko. Ja me vastasimme heille kirkkain silmin, leuka siileänä, kuononpää mehevänä, me kaksi aamuvirkkua parranajajaa ja nuorekasta nuohoojaa, eversti ja minä.

KOLMAS LUKU

Tässä luvussa kerrotaan, miten pojat rakensivat
telttöjä, miten niissä sorvattiin miehiä ja
laulatettiin »kalakukkoja». Sitten vielä unista,
joita oikeastaan ei pitäisi kenellekään kertoa.

Pojat vakuuttelivat usein, etteivät he tunteneet
koti-ikävä. Lyhyen elämäni aikana olen tehnyt erään
aina paikkansa pitäneen havainnon. Jos joku jotakin
toiselle oikein vakuuttaa, merkitsee se sitä, ettei hän
itsekkään usko, mitä yrittää toiselle uskottaa. Tässä ta-
pauksessa se varmasti piti paikkansa. Oikean teks-
tin saattoi helposti lukea heidän kasvoistaan, milloin
he äänettöminä kirjoittelivat kirjeitänsä tahi lukivat
kenttäpostin niihin tuomia vastineita. Kyllä silloin
miesten silmät loistivat, nenänpieletkin usein väräh-
telivät. Entä pakettinaruja availlessa! Ani harva poi-
ka kykeni solmuja sormillansa näpelöimään. Suoran
käden oikeutta siinä tavallisesti harjoitettiin puukko
tahi hammas työaseena.

Kotirintamalta saapuneen kenttäpakein sisältö oli
luonnollisesti yksityisomaisuutta tai ainakin useam-

massa tapauksessa siksi tarkoitettua. Mutta toisinpä kävi, kun paketti iltapuhteella aseveljien seurassa joutui suoran käden käsiteltäväksi. Seurakuntamme oli kuin apostolinen yhteys. Siinä vallitsi yksi ruumis ja henki. Yhtäkään »Ananiasta» ei ilmestynyt, »Safiirasta» puhumattakaan. Jos avautuvista käärepapereista pisti päänsä esiin vaikkapa savolainen kalakukko, niin pian oli laulunsa laulanut tämä kukko. Puukko sisään ja maha auki. Omistaja aloitti. Sitten tämä teuraaksi paistettu ja postitettu uhrieläin kiersi puukkoineen kädestä käteen, kaventui ja ohentui, kunnes jäljellä oli enää vain taikinasta muovattu talukanpohja. Muutaman kiekauksen jälkeen ei enää sitäkään. No, sitä varten tämä jalo lintu kai lienee lentoon lähtenytkin. Sama kohtalo oli edessä keksiläitikoilla, kotoisilla pikkuleivillä, ostomakeisilla ja tupakkarasioilla. Sen oli oltava liian suuri tai liian huonoa lajia, jos siitä oli enää toiselle kierrokselle lähtijää.

Mutta miksi niiden olisi pitänyt lähteä? Turhaa ko-meutta se olisi ollut. Huomenna tuli paketti toiselle pojalle, ylihuomenna kolmannelle ja niin edelleen. Niitä veljellisesti nautiskellessa ja yhteisesti odottaes-

sa meistä tuntui niinkuin jokainen olisi joka päivä saanut kotoansa paketin. Siitä oli muutakin hyötyä ja siunausta. Syötävät eivät milloinkaan vanhentuneet, pahentumisesta ei puhettakaan. Ja tällä tavalla pääsivät saamisen ja nauttimisen ilosta osallisiksi myös kaikki ne pojat, jotka muutoin eivät olisi milloinkaan kotimaistiaisten makuun päässeet. Mutta enemmän joutuivat antamaan ne, joiden kotona oli enimmin antamista. Eikö tämä ollutkin oikeus ja kohtuus? Ja apostolien toivomusten mukaista!

Monella muulla tavalla tämä ylimääräisten harjoitusten aika oli meille opiksi ja hyödyksi. Se kasvatti, yhdisti ja lähensi meitä. Siihen johti suorastaan pakko.

Kun miehiä tuli yhä lisää, kylän kaikki talot jo ahtaen täyteen, tiedusteltiin meiltä, ketkä haluaisivat telttoihin asumaan. Se oli kaiketi eräänlaista kohteliaisuutta. Olisihan päällystö yksinkertaisesti voinut määrätä sen. Tosiasiassa se näin lienee tehnytkin. Meidän pitäjämme pojat, jotka muutenkin lienevät metsäläisten läheistä sukua, olivat heti valmiit.

Tuollaiseen kangasteltaan mahtui pari tusinaa miehiä. Se oli pian rakennettu. Pari kolme riuskaa

miestä selviytyi teltan pystyttämisestä yhtä lyhyessä ajassa kuin pakillisesta kuumaa hernekeittoa. Mutta itse pystyttämisen jälkeen kylläkin riitti hupaisaa askartelupuuhaa telttatalossa jokaiselle sen asukkaalle pariksi iltapuhteeksi. Makuupaikkansa, kuivausnarunsa ja naulansa sai itsekukin kohennella ja asettaa oman makunsa mukaan.

Ulospäin teltta oli vaatimattoman näköinen, harmaa ja matala. Täysin suorana siellä ei mahtunut seisomaan kukaan muu kuin lämmityskamiinan rautapeltinen savupiippu ja sekin vain siksi, ettei suostunut taivuttamaan päätänsä talon vaatimusten mukaisesti, vaan mieluummin työnsi sen kattokankaan lävitse kuusikkoon. Mutta ihmeteltävän lämmin ja ilmava tuollainen teltta oli. Heti ensimmäisenä yönä nukuimme siinä kuin porsaas pahnassa ja sitten monta seuraavaa yötä yhtä hyvällä menestyksellä.

Kärsivällistä sovittelemisen taitoa telttaelämä kuitenkin asujaimiltaan vaati. Jos tiloja ei ollut juuri liikoja sadan miehen majoittamassa koulun luokkahuoneessa, niin kahdenkymmenenneljän miehen teltassa sitä oli vieläkin vähemmän. Vaikeinta oli sadepäivän jälkeisenä iltana, jolloin kaksi tusinaa kenkä-

, sukka- ja kinnasparia piti sovittaa kuivumaan pienen kamiinan ympärillä oleville naruille, vieläpä läpimäriksi kastuneet nutut ja housutkin usein lisäksi. Tukalaa ja ahdasta se oli. Näin jälkeenpäin muistellen täytyy sanoa, että paljon pienempien vastahakosuuksien vuoksi tässä maassa on monta kertaa miehiä puukolla tapettu. Teltassa ei tapettu, ei edes tapeltu. Tämä tärkeä asia tuli päiväjärjestykseen aikoihin.

Telttaelämän hupaisimpia hetkiä olivat iltapuhut. Ulkona oli jo pimeää kuin mustepullossa. Myrskyiltoina sade rapisi raskain rakein telttavaatteeseen. Tuuli kohisi ylhäällä puiden latvoissa. Mutta teltassa oli lämmintä ja kotoista. Lamppu valaisi katossa, ja kamiina humisi lattialla. Tämän päivän kalakukko kiersi piiriä miehestä mieheen ja laihtui silmin nähtävästi.

Kukon jälkeen kiersi savukerasia. Sitä seurasi kasaku. Se ei ollut näkyväinen eikä päivän kenttäpostissa perille saapunut. Se saattoi olla ikivanha, jopa paleltunut tai ummehtunut, mutta täällä taitavasti uudelleen lämmitettynä se kävi täydestä.

Joku kertoi änkyttävästä sepästä, jolla oli änkyttä-

vä renki. Toinen kaskuili merimiehestä ja hänen koiranvirkaa harjoittavasta sillistään, joka niin tyystin unohti entiset elintapansa, jopa uimisen taidon, että hukkui pudottuaan laiturilta veteen. Vanha juttu, yhtä joutavanpäiväinen kuin ensimmäinen, mutta se tapa, millä se esitettiin, ja se paikka, missä se tarjottiin, se oli jotakin uutta ja erikoista. Me kuuntelimme henkeämme pidättäen, nauroimme kyyneleet silmissä. Me suorastaan näimme keskellämme kertojan edessä kaksi totisina änkyttävää seppää, jotka yrittivät hitsata katkennutta kärrynakselia kiinni, mutta änkyttäessään jäähdyttivät raudat. Herraskaisen silmin näimme toikkaroivan keppi kädessä laiturilautaa pitkin, horjahtavan ja putoavan mereen.

Näin me pienessä lämpimän läheisessä telttapiirissä kaskuilimme ja kaskuja kuuntelimme. Kun kenelläkään ei ollut enää kuuntelemisen arvoista kerrottavaa, loikoilimme hiirenhiljaa. Puolituntinen saattoi livahtaa, ettei kuulunut muuta kuin muutama yskähdys. Taivas itki, ja metsä huokaili. Joku eksynyt vesipisara vierähti oven raosta matalaan majaan, seisahtui ja ihmetteli, mitä me murehdimme.

Ihmettelimme sitä itsekin. Kunnes joku virkistyi ja

viritti laulun. Vaihteeksi kuuntelimme sitä, ellei se ollut liian tuttu. Jos siinä oli riittävästi värsyjä, niin yksi ja toinen yhtyi niihin. Veisattiin virsiä. Laulettiin piirilauluja. Joskus Iso-Jallu aloitti matalalla äänellä tunnetun matkalaulunsa: Tuhannenpa verran poikia lähti. . . Siihen yhtyi joka mies. Voimallisesti kerraten laulettiin molemmat värsyt.

Mutta eräänä murheellisen päivän jälkeisenä iltana Jallu opetti meille uuden laulun. No, ei kai sekään ollut juuri eilisen päivän sepityksiä. Olimme kuulleet sen jo ehkä kätkeysämmme. Jallun esittämänä se vain tuntui meistä hiukan hullunkuriselta.

— Voi minua poika raukkaa. . . hyräili Jallu. Moni naurahti, ajattelemattomasti kyllä. Kuka meistä oli mies arvioimaan Jallun sydänsuruja ja muita mielialoja. Itse kai hän ne paremmin tuns. Hän hyräili syvällä rintäänellensä tirskahtuksista välittämättä. Yksi ja toinen yhtyi siihen, ja viimeisessä värsyssä olivat kaikki naurajatkin mukana. Jallun laulussa oli aina jotakin jyrkää, tarttuvan harrasta. Tänä iltana ja tässä laulussa sitä oli entistäkin enemmän. Niinkuin olisi veisattu Jallun tai jonkun muun poikaparan haudalla vanhaa, tuttua virttä: Sun haltuus, rakas isä-

ni. . .

Illan viimeiseksi veisuksi »poika raukka» jäikin. Päätt alkoivat nyökähdellä. Jalat työntyivät lähemmäksi kamiinaa. Univirttä kohta hyristeli mies kuin mies. Tavallisesti en minäkään ollut hitaampia, kun tuli kysymys tähän virteen yhtymisestä, mutta siinä iltana luullakseni olin viimeinen virkansa puolesta valvovaa kamiinavahtia lukuunottamatta. Siirottav in silmin selälläni loikoen katselin tuttuja kotikylän poikia, jotka matkailivat jo unten laidunmailla poikaurakan värsyistä enää mitään muistamatta.

Siinä kehäpiirissä jalat vastakkain lepäili monen näköistä ja monen luontoista poikaa. Samasta pitäjäst ä, milteipä samasta kylästä he kaikki olivat matkaan lähteneet. Monista erilaisista kodeista he olivat. Kuinka pienen pitäjän syrjäisestä kylästä sentään löytyikään niin monta erilaista lähtöpaikkaa ja pesäpahuetta?

Tuossa oikealla puolellani kädet siipinä niskan alla nukkui jo täydessä unessa Pesämäen Lauri, hauska, hiljainen poika. Hän ei puhunut liikoja päivällä, ei liioin kuorsannut yöllä. Mutta kun sopiva seura sattui, niin kaskun kertoi hänkin, lauloi laulun ja nauraa

hykersi hyvälle jutulle. Sillä pojalla oli myös isänmaata puolustettavanansa, jos sikseen kävisi. Oli suota ja kuivaa maata, oli puita ja puuntaimia. Ehkäpä olisi ollut helpompi luetella, mitä pojalta puuttui. Oikein soma, mittavaksi naiseksi venähtänyt siskokin hänellä oli.

Valveilla olin olevinani. Ehkä kuitenkin olin unessa. Tyttö seisoj ja hymyili veljensä pääpuolella. Unohdin veljen ja katselin vain häntä. Toivomustani noudattaen hän olisi voinut tulla vieläkin lähemmäksi. Valitettavasti hän teki päinvastoin, enkä mitään mah-
tanut. Hän eteni Laurin jalkapuoleen kamiinan äärelle ja katseli sieltä. No, viluisena hänen ainakaan ei tarvitsisi takaisin lähteä. Hän lämmitteli siroasti käsiään. Kamiinasta kohoava lämmin ilma leyhytteli ke-
veästi hänen hiuksiaan, korvalehti oli soma. Se lämpeni ja punersi. Se sai minut milteipä tilaltani nousemaan. Havahduin. Olinko valveilla vai unessa?

Muutamista pojista selvisin paljon nopeammin kuin Laurista. Mutta ei kai se ollut Laurin vika, että hänen siskonsa kutsumatta oli meidän telttamajaamme pujahtanut. Halusin voittaa aikaa ja siinä tarkoituksessa aion hypätä Mäkelän perintöruhtinaan

ylitse. Mutta sellaisen pullapötkyn ylitse ei niin vain hypäty. Ainakin häntä täytyi hieroa hiukan ohuemmaksi.

Mikähän tämä ainokainen olisi ollutkaan, jos hänelle olisi siunattu kapteenin tai vaikkapa kersantin natsat nutun olkapäihin? Ensimmäisenä päivänä hänessä oli vaaria ilman niitä, toisena jo paljon vähemmän, kolmantena yhä vähemmän. Nyt hän jo alkoi olla mukiin menevä mies. Ympärysmitta oheni, ja vartakin jo venyi, vaikka ruokapaketteja tuli kotoa harva se päivä. Yksi paha vika hänellä oli, eikä se tuntunut olevan korjattavissa. Hän kuorsasi kamalasti. Kamiinavahdin oli usein nykäistävä häntä varpaasta. Se kuului hänen välttämättömän virkatehtäviinsä.

Mäkelän esikoisen lämpimissä käpristeli Viitalan suutari, laiha mies kuin mutkalleen lyöty hiilihanko kamarin kakluunin kyljessä. Sisäkalut, sydän ja keuhkot, olivat suutarilla kuitenkin vielä siinä kunnossa, että hän oli kelvollinen isänmaan palvelukseen. Mutta kuka mahtoikaan nyt koputella naisten kenkiä ja miesten saappaankorkoja Kuivasperällä? Ja kuka koputtehsi niitä myöhemmin, jos rajantakainen vieras kylän tärkeimmän ammattimiehen tyyten hen-

gettömäksi kopauttaisi? Toki tämä vaara oli suutarilla pieni, paljon vähäisempi kuin Mäkelän perintöruhtinaalla ja monella muulla lihavammalla pojalla. Vaisaattoiko kukaan uskoa, että kuula osuisi hiilihangon varteen, ellei vahingossa päänuppiin.

Viitalan suutarin vieressä kiskoi unta Lahtisen Justus, vieläkin tärkeämpi virkamies. Mitä kylän emäntien elämästä tulisikaan jos Justus saisi paukun ja silleen heräämättä kupsahtaisi? Justus oli yleismestari, tuhattaituri. Kun muut tekivät mitä osasivat, niin Justus teki mitä halusi. Hän korjasi rukit, ompelukoneet ja separaattorit. Jos seinäkello seisahtui, jos vaikka kahvimyllyn kampi katkesi, niin kohta huudettiin Justusta. Hän korjasi vanhasta ja rakenteli uudesta. Jos joku nainen oikein kauniisti pyyteli, niin Justus porasi vaikka uuden silmän vanhaan neulaan. Ukko kruunu ei pyydellyt, sanoi vain: Justus lähde! Ja Justus lähti. Mutta tiesikö tämä nykyinen työnantaja, kuinka taitava mies Justus oli? Kaikkein hienoimpiin korjaustöihin hänet olisi pitänyt toimittaa.

Ja sitten siinä mahallaan maata pösötteli myös Jallu, poika raukka. Hän nukkui milteipä aina suullaan. Kuolee veteen! olisivat vanhat ihmiset sanoneet. Tus-

kinpa vain! Viinaan ennemminkin, varsinkin jos itse pääsee määräämään! ajattelin minä. Jallu oli vähän liian karkäs ryyppäämään. Ja oli kai hänellä siviilissä monia muita tapoja, jotka eivät olisi sopineet ensi vuoden rippikoululaiselle. Juovuspäissään hän hurjasteli, kirosi ja tappeli. No, sitä tarkoitusta varten ukko kruunu hänet harjoituksiin oli kutsunut, vaikka kotioiloissa samasta syystä miestä ahdisteli. Jallu kuului konekivääriin. Hän kyllä heittäisi masiinan selkäänsä niinkuin tavallinen mies kiväärin. Panosnauhat hän kiertäisi vyöksi ympärilleen ja kävelisi asemiin. Näin hän ainakin voisi tehdä. Jallulta saattoi odottaa vaikka mitä, ja hänestä lähti vaikka mitä... Voi minua poika raukkaa...

Tähän tapaan minä sinä iltana unta odotellessani pyörittelin ja sivelin koko kaksitusinaisen asevelipiirin. Viimeisenä sivelin Kalle-veljeni, läheisimmän ase- ja kasvintoverini. Poika nukkui vasemmalla puolella vieressäni. Hän hengitteli tasaisesti puoliavoin huulin. Nähtävästi näki hauskaa unta, koska nenänvarsi värähteli ja koholla oleva olkapää nytkäh-teli tuolloin tällöin. Mahdollisesti hän kiikkui Kuvaishamppeen kaatuneen männyn latvassa ja nappaili ah-

venia. Tai kenties hänellä oli jo elokuu ja muurainten aika. Tuuli kantoi hänen nenäänsä mehevää tuoksua. Hän tarpoi toimestaan kohti keskinevan punoittavia marjamättäitä. Taikka mistäpä minä tiesin, vaikkapa hänellä olisi ollut kesäisissä näkimissään jota vieläkin houkuttelevampi marjamätäs, kotikylän tyttö sirkuttavine silmineen ja mehevältä tuoksuvine lakka-päineen. Mistäpä tiesin.

En halunnutkaan enempää tietää. Silmäni kokonaan sulkien käänsin kylkeä. Eipä aikaakaan, kun tarpoilin jo itse kotoisen lammen takana muurainnevalla, jossa mehevät hillamättäät voimakkaasti tuoksuivat. Mutta onneton osani unessa on, että milloinkaan en pääse perille. Juuri kun olen pääsemässä, siirtyy tavoittamani mätäs, ja sitten alkaa jälleen upottava tarpominen kärpästen ja suopaarmojen ahdistamana, ilman housuja.

Tänä yönä tavoittelin muitakin kuin nevan muurainmättäitä. Kovin vaikea ei ole arvata, mitä se tämäniltaisten aatosteni ja näkemysteni jälkeen oli, mutta en tavoittanut sitäkään. Haikea mieli siitä seurasi, ihan janotti, mutta minkäpä kovalle onnellensa mahtaa.

Sitten liikuin etäisempiä maita ja mantereita edelleen, ainoana vaatekappaleenani liian lyhyt paita. Katselin kyliä ja kaupunkeja, ja kaupunkien asukkaat katselivat minua, nauroivat ja osoittelivat sormellansa. Ilkeältä se tuntui, mutta se ei ollut vielä mitään siihen verrattuna, mitä sitten seurasi.

Tuli ampiaispesä. Satoja, tuhansia harmaita palloja riippui puiden oksissa. Ja vihaisesti pamisevat ampiaiset tarkistelivat kiiluvien silmin pesiensä ovista ja ikkunoista. Kuulin niiden keskenään vihaisesti surisevan: Missä hän piileksii! Neuvokaa meille, missä hän on!

Ne etsivät minua! kauhistelin itsekseeni turhaan venyttäen lyhyen paitamekkoni helmaa. Jos nuo löytävät minut ja kaikki vaikkapa yhdenkin panoksen mieheen ampuvat, ei minun kintuissani ole reiätöntä paikkaa. Mutta onneksi ampiaiset eivät löytäneet minua. Ne vain etsiskelivät, kuhisivat ja kihisivät. Ja sitten kuulin hämmästykseni kimeästi tirstastavan äänen: Missä hän on? Missä on se suuri sonni? Sano-kaa!

Siihen heräsin ja ilokseni huomasin, että en ollut ampiaisten ahdistamana, eikä suurta sonnia missään

päin näkynyt. Makasin matalassa telttamajassamme aseveljieni ympäröimänä. Olin itse yksi heistä, ampiainen, joka valmistui pesäänsä puolustamaan, jos vihastunut sonni sitä uhkaisi.

Mutta mitäpä tekemistä sillä olisi pienten ampiasten pesässä? Sitä jälleen jäin miettimään ennenkuin uudestaan nukahdin. Sitten nukuin, niinkuin oikean, pesäänsä puolustamaan pystyvän ampiaisen pitääkin aina nukkua, turhia pihisemättä, unia näkemättä.

NELJÄS LUKU

Pojat herätetään jymy uutisella, jota Iso-Jallu ei viitsi kuunnella. Hetkistä myöhemmin he kuuntelevat Suomen Tietotoimiston uutisia. Eversti pitää puheen. Kanttori murtaa urkuharmoonin lukon ja soittaa virttä sekä Porilaisten marssia.

Erehdyimme unissamme ja arveluissamme. Vihollinen hyökkäsi maahan, juuri kun monen meistä piti päästä kotiutumaan lomalle. Hän teki sen niin kuin nykyään on tapana, liikoja etukäteen julistelematta, keskellä yötä. Me saimme tiedon siitä seuraavana aamuna. Se oli merkkitapaus meidän sotahistoriassamme. Mielestäni siitä kannattaa vähän enemmänkin kertoella.

Tuttuun tapaan loikoilimme vielä teltassa aamu- teetä hörppien, nappeja neuloen, mikä mitäkin puuhail- len. Kaikki muut, paitsi Iso-Jallu. Hän veteli unia kuin seinähirsiä. No, hän teki sitä aamuisin aina vii- meiseen soittoon asti ja vielä sitäkin pitemmälle, niin täpärälle, ettei yhdelläkään toisella olisi ollut varaa sellaiseen. Silloin kesken rauhantouhujamme ilmes-

tyi lähetti ovelle, ja me jäimme odottelemaan, mitä pojalla olisi meille ilmoitettavaa. Mutta hän ei olisi ollut se juippi, mikä oli, jos hän käskyn mukaan ilman muuta olisi sanonut sen meille. Hän katseli hyvin tietäväisen näköisenä meitä tietämättömiä.

— Eikö teistä kukaan osaa tarjota edes tupakkaa tulijalle tällaisena aamuna, — hän vihdoin moitiskeli.

— Tupakkaa sinulle!

— Kaikkia vielä!

— Mitähän iloa tuosta heruisi? — Tähän kysymyseen hän vastasi.

— Koettakaas! hän sanoi.

Me koetimme. Hän sytytti tupakan hitaasti. Näkyi selvästi, kuinka tärkeäksi herraksi hän sillä hetkellä itsensä tuns. Pari henkisavua vetäistyään hän lopultakin laukaisi:

— Piru on nyt irti!

— Oho!

— Mitä!

— Missä!

— Mitä se hourii!

Monta kysymystä ja huudahdusta siinä heitettiin. Aavistelimme jotakin, mikä näkyi kai kasvoistamme.

Sekös hänestä vasta viskaalia nostatti. Mahtavana hän alkoi selittää.

— Ei sitä uskoa tarvitse. Jos järkipuhe ei jonkun tyhmään nuppiin mahdu, niin minkäs minä sille mahdan. Näin kuitenkin on asia: Sota on maassa, ja rauha on puussa. Nouskaa ja pankaa töpinäksi! Päämajalle päiväkäskyä kuulemaan! Tämä minun vain piti teille ilmoittaa!

Hän puhalsi savua silmillemme, kääntyi ja hävisi ovesta. Nähtävästi miekkoisella oli jo kiire toisiin teltoihin suurta uutistansa ilmoittamaan. Mutta tuskinpa hän näinkään pitkiin esipuheisiin monessakaan majassa kerkisi.

Meillä ei vielä ollut juuri niin kiirettä, mutta ylönousemuksen hankkeisiin tuli kuitenkin toinen tahiti. Joku etsiskeli saapastaan, joka oli hänellä jo jalassa, toinen tapaili lakkiaan, joka oli päässä, taisipa joku tapailla myös järkipahaistaan, jonka säilöpaikkaa hän sillä hetkellä ei sattumalta muistanut. Sota maassa! Hyökkäsikö se suuri härkä sittenkin?

Poikiemme kunniaksi on minun kuitenkin heti todistettava, ettei ainakaan meidän telttakunnassamme tämän odottamattoman uutisen vuoksi pahem-

paa hätää syntynyt. Kun tuli, niin tuli! Minkä tulevalle mahtoi! Täälläpä hänet nähdään! tuntuivat pojat tuumiskelevan.

Mutta kaikkein rauhallisin poika tänäkin odottamattomana aamuhetkenä oli Iso-Jallu. Hän ei ollut koko kohinasta tietääkseenkään. Kuorsasi se poika vain, hujautteli kuin raamisahalla. Joku nykäisi häntä jalasta.

— Hei, Jallu! Herää jo!

— No! Mitä nyt? murahti Jallu.

— Sota on syttynyt! luikahti pari kolme.

— Vai niin. . . vai niin. Vai on syttynyt, — vahvasti Jallu ja kuorsasi jo taas.

— Ryssä on jo maassa! nyki ja pauhasi jälleen neljä, viisi.

— No, onpa tässä nyt hyväkin otus, kun yks ryssä, — turisi Jallu suurta ruhoaan rauhallisesti kääntäen.

Sellainen hän oli, mahdoton jönssikkä valveillaan-kin ollen, kun sen pään otti. Pitkästä unesta häntä ei laillisessa ajassa saanut hereille, vaikka tykin olisi korvan juuressa laukaissut. Olimme sattuman varalta neuvotelleet siitä. Jos tulipalo syttyisi tai viholinen tosiaan hyökkäisi, niin köysi jalkaan ja kymme-

nen miestä toiseen päähän.

Päämajamme sijaitsi koulun isossa luokkahuoneessa, jossa majaili joukko upseereja. Heillä oli siellä radio. Aamu-uutisten aika läheni. Odottelevia poikia oli jo huone täynnä. Pian ilmestyi myös eversti, adjutantti ja muita upseereja. Adjutantilla oli kädessään monistettu päiväkäsky, jota hän jakeli joukko-osastoihin toimitettavaksi. Hiljaista odotuksen jännitystä oli avarassa huoneessa, vain suuri seinäkello vähän ontuen käydä nakshteli. Paljon tasaisemmin ja kirkkaammin killutteli kohta etäisen radion välisoitto. Tuntui kuin kohtalo, väljälahkeinen, nokinaamainen konemestari, olisi isosta öljykannustansa tiputellut rasvaa maailman höyrykoneen ravistamin rattaisiin.

Kannu keikahti. Tippuminen lakkasi. Olisi kai luokkahuoneen ontuva seinäkellokin seisahtunut, ellei olisi ollut sekä kuuro että kohelo ja muutenkin ajastaan jäljessä. Suomen Tietotoimiston uutisia!

Sota oli maassa! Täyttä totta se oli. Vihollisen joukot olivat jo ylittäneet rajan Kannaksella, Laatokan Karjalassa ja Petsamossa. Moskovan radio kuuluteli kaikkeen maailmaan, että me olimme aloittaneet.

Mainilassa muka olimme tykeillä ampuneet heidän paha aavistamattomia rajavartiojoukkojansa. Suomen hallituksen puolesta oli kohteliaasti, mutta päätävästi osoitettu vääriksi nämä mahdottomat syytökset. Oli ehdotettu puolueetonta tutkintoa ja asian rauhallista selvitystä. Vastauksena siihen oli julistamaton sota.

Seisoin ulompana seinän vieressä ja tarkkailin poikien kasvoja uutista kuunneltaessa. Siinä oli monia tuttuja, suurin osa oli tuntemattomia. Mutta niin monia kuin niitä siinä näkyikin, oli niistä kaikista luettavissa samaa, mitä everstin ja kaikkien upseerienkin kasvoista. Nähtävästi sama olisi ollut luettavissa myös rykmentin komentajan päiväkäskystä adjutantin kädessä. Kun radio lopetti, astui eversti esiin ja aloitti. En muista puhetta hänen sanoillaan, mutta sen sisältö oli suunnilleen seuraava:

»Sotilaat! Te kuulitte, mitä viime yönä on tapahtunut. Me olemme aloittaneet sodan. Me olemme aiheutta hyökänneet suuren naapurimme kimppuun. Pötyä! Yksikään soturi, yksikään kunnon kansalainen tässä maassa ei usko tuota. Meidän kimppuumme on aiheutta hyökätty! Se on tosiasia, jota tämän

jälkeen emme enää voi kieltää, vaikka haluaisimme. Ikivihollisemme, suuruudellaan ja voimillaan rehen-televä jättiläinen, on hyökännyt viisikymmentä ker-taa pienemmän naapurinsa niskaan, aikoen yhdellä suunavauksella nielaista hänet. Sellainen on hänellä tarkoitus. Mutta luulenpa, että hänelle tapahtui ereh-dys. Nielaistava suupala ei johdu olemaan mikään untuvakarvainen hiirenpoikanen. Se on oleva selkä-harjaksensa pöyhistänyt siili. Se on piikkitakiainen, joka tarttuu kurkkuun!

Aseveljet! Suomen sotilaat! Me käymme rohkeasti vihollista vastaan! Mies kymmentä, mies viittäkym-mentä vastaan! Se ei ole mitään uutta tässä maassa. Näin ovat esi-isämme jo monta kertaa ennen meitä tehneet. Kukin meistä seisokoon väistymättä kohdal-lansa. Jokainen tuuma Suomenmaata on meille py-hää maata. Henkeen ja vereen me puolustamme ko-tia, suomalaista vapautta ja synnyinmaata. Jumala meille tässä suuressa tehtävässämme voimia ja roh-keutta antakoon!

Pojat! Koti ja isänmaa kutsuu meitä! Eläköön koti, suomalainen vapaus ja synnyinmaa!»

Vastasimme siihen kolminkertaisella eläköön-huudolla.

Se oli huuto! Jos nokikarstaa olisi kouluhuoneen katossa ollut, niin höytäleinä se olisi ilmassa lennähdellyt.

Rykmentissämme oli laulunjohtajana nuori, rivaakka kanttori. Mahdollisesti niitä oli useampiakin siellä. Meillä oli ammattimiestä ja virkailijaa kaikilta aloilta. Tämä kanttori oli taituri. Kaikin puolin muutenkin hän oli mukava poika. Kirkonmieheksi häntä ei olisi kukaan uskonut. Hän lauloi, soitti ja viheltelee. Hän otti sävelet irti sahasta, juomalasista, vaikka tulitikkulaatikosta. Ja viisirivisellä haitarilla hän lurritteli kuin satakieli. Sitä hänellä tällä kertaa ei ollut. Poljettava urkuharmooni sen sijaan oli luokahuoneen nurkassa. Se oli lukossa, mutta mitäpä merkitsivät kansilaudan lukot semmoiselle kanttorille. Rautanaulalla hän sen aukaisi niinkuin ei mitään. Ei löytynyt nuottikirjoja. Mitä hän kirjoilla! Hän istui korkealle tuolille, veteli esiin puoli tusinaa tappeja ja päästeli kuin kirkon uruilla. Pian tunsimme, mitä virttä kohti hän ajoi, ja kun hän oli johdattelun lopettanut, aloitimme komeasti ja arkailematta vanhan uljaan taisteluvirren: Jumala ompe linnamme! Vanhaa vainoojaa emme liioin unohtaneet. Katselimme hän-

tä rohkeasti päin naamaa, niinkuin isäukko hyvästellessään meitä kehoitteli.

Virren päätettyämme kanttori veteli yhä uusia tappeja auki. Yhteen menoon hän pani tykit jyskämään ja sotarummut paukkumaan. Reippaan Porilaisten marssin tahdissa astelimme ulos ensimmäisen sotapäivämme askareihin. En tarkoin osaa kuvitella, mitä toiset aseveljet sillä hetkellä ajattelivat. Omat ajatukseni muistan varsin hyvin:

Minäkin olen yksi harjasniskainen siili, ainakin yksi harjaskarva! Olenpa kuin olenkin joku takiainen ja piikkiahven minäkin, vaikka vain Eemeli Mooseksenpoika Kuivasperän Lamminahosta. Tappaa minut voidaan, purematta ei niellä! Ei niellä, sen vaikka vannon!

No, en kuitenkaan sen enempää vannonut, koska se on katkismuksessa kielletty. Turhaa kai se muuten olisi ollutkin, kuten turhan vannominen yleensä. Sitäpaitsi, olinhan tehnyt sotilasvalani. Se sai riittää.

Täytyy tunnustaa, että minulla on ollut tuuria. Tähän päivään mennessä minua ei ole tapettu, vielä vähemmin elävänä nielty. Tätä kertoessani on jälleen rauha maassa. Elämme ryssän kanssa jälleen sovussa

muka, vaikka vaistoamme ja kokemuksestakin jo tiedämme, ettei tähän kavalaan naapuriin milloinkaan ole luottamista.

VIIDES LUKU

Paljon pauketta, vähän sattumia. Pojille saapuu »kenttäpostia», jota ei tarvitse puukolla avata. Teltta ei olekaan enää niin terveellinen asuinpaikka kuin harjoitusten aikana oli kuviteltu. Pojat ottavat myyrän oppi-isäkseen ja alkavat kaivautua maan alle.

Seuraavina päivinä ja viikkoina tapahtui paljon asioita. Näin jälkeempäin muistellen tuntuu siltä kuin niissä olisi riittänyt jakamista useamman kuukauden osalle. Meidät vietiin heti ensi päivinä lähemmäksi tulilinjaa, ja kun vihollinen rajan ylitettyään läheni myös heitteelle jätettyjen ja hävitettyjen kylien lävitse linjojamme kohti, jouduimme ennen pitkää nokat vastatusten. Siinäpä sitten seistiin, mutta ei kauan eikä toimettomina sitäkään aikaa. Voi ihme, kuinka paljon ihmisäly keksii tappelutapoja, jos hänellä vain on siihen hyvää halua. Sitä taas ei näyttänyt vastustajaltamme puuttuvan, eikä suoraan tunnustaen meiltäkään.

Täytyy heti myöntää vihollisen valta ja voima, vieläpä ahkeruus ja aloitekykyisyyskin, mikäli suuril-

la pyssyillä paukuttamisesta on kysymys. He aloittivat usein aamuvarhaisella ja jatkoivat iltamyöhään. Se oli jylhää leikkiä jo kauempaakin kuulostellen. Muistan selvästi ensimmäisen aamun, jolloin joukko-osastomme jo oli siirtynyt uusiin asemiin ensimmäisillä puolustuslinjoilla.

Ulkona vallitsi vielä täysi pimeys, mutta etelänpuolinen taivaanranta läikähteli ruskean punaisena. Elosalaman tavoin välähtelivät tulilieskat usein ylemmäksi, lähes taivaan laelle saakka; routainen maa vavahteli niinkuin suuri säikähtynyt eläin piiskan sivalluksien alla. Niin vavahtelimme myös me katselijat enemmän ihmetyksestä kuin pelosta. Katselimme mahtavaa valoleikkiä, jota oli vaikea todeksi uskoa. Mikä oli ihminen, että hän ihmistä varten tuollaisia jyrinöitä ja tulituksia järjesteli, hiljaisena aamuna taivaallisilla ampumaradoilla?

Mutta meidän onneksemme vihollinen monta päivää paukutteli nostotähtäimellä, ampui yli ja ampui ohi, eli »viirun verran vikaan», kuten paremmat asiantuntijat siitä arvelivat. Eräs noin puolen kilometrin etäisyydessä asemistamme sijaitseva aro-niitty näytti olevan vihollisemme mielestä hyvin tär-

keä sotilaallinen kohde. Siihen tärähteli ammuksia tämän tästä. Muutamat räjähtelivät heti maata koskettaessaan, toiset vasta maan sisässä niinkuin ilman puutteessa olisivat puuskahtaneet.

Kohti kiitävän kranaatin vonkuna ei ole ensikertalaiselle juuri hauskinta kuunneltavaa. Syntyy riipaiseva tunne vatsanpohjassa milteipä samaan tapaan kuin kumpuilevalla maantiellä pitkän linjavaunun takaistuimella. Oksennuspussia ei toki tarvita, mutta maassa tekee mieli maata, vaikka juuri olisi makaamasta lähtenyt. Pian siihen kuitenkin tottuu, niinkuin ukkosilmaan heinäkuussa; ajattelee: Ei kai se satu, koska ennenkään ei ole sattunut. Tai: Jos sattuu, niin minkäpä mahdat! Karkuun tuollaisen edestä et pitkältikään juokse!

Ja kuitenkin juoksemme, kun tiukka paikka tulee. Yksinäisen kranaatin lähestymisen ja lentoradan tottuu melkoisen tarkasti arvioimaan vongunnasta. Se on jännittävää kyttäämistä, kuin jäniksen ampuamista. Ero on vain siinä, että ampujana on itse jänis. Nopeasti on harkittava syöksähdyksen suunta, eteen vaiko taakse, oikealle vaiko vasempaan. Joskus onnistuu mainiosti. Juuri siihen, missä äsken seisoi, jyt-

kähtää ammus, multa pöllähtää mustana pilvenä, ja tuhannet sirpaleet räiskähtävät taivasta kohti. Valittavasti arvaa syöksähtäjä toisinaan myös väärin. Juuri siihen paikkaan, mihin hän syöksähtää, putoaakin kuoleman kuoppaa kaivava ammus. Siihen päättyi onnettomasti arvioineen aseveljen maallinen vaellus.

Niin kauan kuin vihollisemme pommitteli niittyjä ja niityn aitoja, vaikenivat meidän tykkimme. Ulvonassa ei tosiaankaan kannattanut ryhtyä ison naapurin tulikitojen kanssa kilpasille. Metsäisiin mäkiin huolellisesti kaivetut patterimme odottelivat totisempia tehtäviä. Ne saivat niitä aikoinaan enemmän kuin tarpeeksi.

Mutta me emme odotelleet näitä aikoja ristissä käsin. Töitä puskettiin reippaalla mielellä, päivällä ja yöllä. Joku voinee tiedustaa, mistä niissä oloissa työtä jatkuvasti riitti tuhansille miehille, kun jo reserviaikoina tätä kahinaa odotellessa oli tehty töitä ja jo edellisenä kesänä tuhansien nuorten vapaaehtoisten väellä ja voimalla oli tehty yhä vain samoja varustelutöitä. Asiaa tuntemattoman valistamiseksi täytyy heti sanoa: Näillä työmailla ei rakentaminen kesken aiko-

jaan lopu. Jos paljon oli tehty, niin enemmän olisi pitänyt tehdä. Jos joku paikka oli luja, niin sen vieressä, edessä ja takana olevat paikat olisi pitänyt vahvistaa yhtä lujiksi, ellei lujemmiksi. Mutta kovimman päälle painuessa ne tuskin sittenkään olisivat kestäneet. Sellaista visaa on sotavarustusten rakentaminen.

Se on paljon järkeä ja voimia kysyvää hommaa, ja kuitenkin, kun kova päivä tulee ja kaikki ympärillämme murtuu, saattaa joku mitään aikoihin saamaton hyvinkin vähäisillä voimilla ja järjenlahjoilla varustettu vanhurskaana meiltä kysäistä: Missä on nyt teidän työnne tulos? Näyttäkää se minulle! Meillä ei ole hänelle näytettävänämme muuta kuin ahavan puremat kasvomme ja känsäiset kouramme. Mutta sekin on jotakin. Se on kymmenen kertaa enemmän kuin hänen määkivä lampaannaamansa. Me voimme yrittää uudestaan, aloittaa vaikka ihan alusta, mihin hän ei milloinkaan pysty.

Oho! Tulikohan taaskin järkeillyksi turhan päiten. Mistäpä minä tiedän, mihin lammaskin kovan kohdattessaan pystyy. Siitä minun piti kertoa, mitä teimme sodan ensimmäisinä viikkoina, jolloin ison isännän suuret pyssyt jo tulta ja tulikiveä silmillemme sylki-

vät.

Me rakentelimme yhä, kuten jo sanoin. Meidän puolustuslohkomme asema oli erinomainen, sen huomasi ja käsitti kuka tahansa kahdella silmällä katseleva asemies. Jo Luoja oli valmistellut mitä hänen kohdallansa rakennettavissa oli. Seutu oli metsäistä, loivasti etelään ja kaakkoon viettävää nummimaata. Sen alla avartui vähäinen järvi ja niitty, sekä laajempialainen rahkasuo. Tämän saattoi päätellä muuttamista pehkuladoista ja valkoisen lumihärmeen peittämistä turveseipäistä, joista vihollisen pommituslentäjille meidän huviksemme aiheutui paljon vaihua. Parin viikon ajan he pommittivat niitä monta kertaa päivässä. Mitäpä nämä valkopukuiset urhot muuta kuin kuuntelivat ja katselivat, eivät edes maastoutua viitsineet. Mikä kaatui, se kunnialla kaatui ainoalta puujalaltansa. Kuivat sisälmykset vain pöllähtelivät, veri jo viime kesän poutapäivinä lienee kuiviin juossut.

Heti ensi päivänä ryhdyimme täydentämään ja viimeistelemään varustelutöitä aikaisemmin laaditun suunnitelman mukaan. Aavistelimme, kaikki miehetkin, että tässä vielä tänä talvena tapeltaisiin, ja

tapeltaisiin lujasti. Siksi teimme kukin parastamme, niin lujaa työtä kuin mahdollista. Vieläkin lujempaa olisimme tehneet, ellei olisi tullut niin kiire. Vihollinen ei pysynyt alkuperäisissä asemissaan, vaan työnsi tai kiskoi joukkonsa ja tulikitansa suon takana koivien kukkuloiden taakse. Meidän oli kiiruhdettava varustelutöitämme. Monta kertaa täytyi suorittaa tärkeitäkin tehtäviä pilkkosen pimeässä. Olen aina ihmetellyt, miten sokeat osaavat tehdä niin kauniita töitä, vain käsillänsä kopeloimalla. Nyt sen käsittän. Heillä on yösilmit sormenpäissä. Sellaisia mekin aloimme jo kasvatella.

Me rakensimme taitavasti naamioituja tulipesäkkeitä, jotka vilkuttelivat salaisesti silmää toisilleen. Niiden välille juoksutimme yhdistäväksi polkutiekse somasti mutkittelevia oja. Satoja metrejä, kilometrejä me niitä kaivoimme. Kaikki tulituskuopat, pesät ja silmäkkeet me juoksutimme ruskeaseinäisillä käytävillämme yhteen. Kun saimme kaikki valmiiksi, iloitsimme siitä kuin lapset omista rakennelmistansa satakuopassa. Jos maamyyrä tihruisilla silmillään olisi ylhäältä päin päässyt sitä katselemaan, niin kateudesta olisi vingahtanut.

Samanaikaisesti rakensimme omia asuntosuojiamme, pomminkestäviä maakorsuja. Tämä rakennustointamme sai uutta vauhtia sattuman kautta. Pommisattuma se vain oli. Lieneekö lähettäjille vahinko tullut, tulikita ehkä horjahtanut viirun tahi kahden verran. Oli miten tahansa, seuraus joka tapauksessa oli meille vähemmän mieluisa. Paketti kiertyi kaares-
sa ja putosi suoraan meidän makuutelttamme katolle niinkuin kangaskäärettä olisi tullut ympärilleen vaa-
timaan. Mitä käärettä niistä enää tuli, riepuriekaleis-
ta. Onneksemme oli silloin päivä, ja me olimme num-
mella ojatöissä. Vain Viitalan suutarille sattui huo-
nompni onni. Hän sairasteli sinä päivänä. Sanomatta
selvä, miten siinä kävi. Suutarista ei jäänyt pikilan-
gan pätkeä kotiin lähetettäväksi. Näin sattuman kaut-
ta kaikkein ensimmäisenä joukostamme tapasi koh-
talonsa mies, jota kuulan ja kuoleman emme luulleet
etsimälläkään löytävän.

Sen päivän päättyessä meillä oli enemmän hil-
jainen ilta, vieraassa teltassa sitäpaitsi. Muistelimme
suutarista hyvää, jokainen jotakin löysi. Sitten veisa-
simme hänen muistokseen meille kaikille tutun vir-
ren. Se oli iltasiunauksemme ja samalla viimeinen

tervehdys suutarille. Ei tavuakaan siihen ollut enää lisättävää . . . muilla kuin Jallulla. Kun teltta oli hiiskahtamattoman hiljainen, alkoi hänen pääpuoleltansa kuulua tuttu sävel tunnetulla hyrinällä:

Kukahen ne saappaat nyt neuloo ja naulaa
ja naistenkin kengät pohjaa ja pohjaa . . .

Älköön meitä syytettäkö kevytmielisyydestä, jos sanon niinkuin kävi. Äskeinen pitkäperjantai-ilta vaikeni pääsiäiseksi tarvitsematta lauantaita välillensä. Suutari oli hyvä toveri, ja me tunsimme jo kuoleman, joka ulvoi ja irvisteli joka hetki ympärillämme. Mutta kaikesta huolimatta me emme voineet olla nauramatta Jallun vastairvistyksille. Hiljaisen hilpeällä hyrinällä me yhdyimme kertailemaan: Kukahan ne saappaat . . . Näin ainakin minä tein, se täytyy rehellisesti tunnustaa. Enkä suinkaan minä liene ollut ainoa puplikaani Jallun seurassa.

Mutta tämä tempaus se vasta antoi vauhtia korsujen rakentamiselle. Kaikkein innokkaimpana meidän kämppäkunnassamme hää räsi Mäkelän ainokainen poika. Hän touhusi ja hoputti, teiskahteli itsekin, nokinen naama hiessä. Hän aukoi pakettejansa, tarjoili

pojille tupakkaa ja karamelleja. Sitä auliimmaksi hän kävi, mitä lähemmäksi työskentelypaikkojamme alkoivat tipahdella ne ison isännän kenttäpostipaketit, joiden aukaisemisessa ei tarvittu puukkoa eikä hampaita.

Täytyy myöntää, että hyvä harrastus saa paljon aikoihin. Mäkelän poika sai kotirintaman antimia apunaan käyttäen vastahakoisimmatkin asiaan innostumaan, jopa Jallunkin, vaikka tällä paremmankaan paketin kentälle revähtäessä ei ollut sitä häviämisen vaaraa kuin suutarilla. Rippeitä hänestä aina olisi jäänyt, samoin kuin päämiehestä, Mäkelän pojasta. Suurmiehet eivät niin vain näyttämöltä häviä.

Mutta kun nämä jehut nyt yhdessä ja yhdistetyin voimin panivat toimeksi, niin sitä oli jo sivusta nautinto katsella. He kanniskelivat ja heittelivät sylen täyteisiä tukkipuita kuin urakkamies puolikuivia paperipuita. Ja sitten kun vihdoinkin päästiin korsun kattoon rakentamaan, he kantoivat ja kierittelivät vasikan korkuisia kiviä. Koko seutukunnan he kolusivat tätä hiidenkiuasta rakentaessaan. Aina väliin he pyyhkäisivät turpeana punoittavaa naamaansa ja kohensivat mittavia housujaan.

— Eiköhän kieritetä vielä muutamia kiviä, — ehdotti Mäkelän poika.

— Kieritellään vain, — myöntyi Jallu.

— Ei korsun katto koskaan ole liian vahva! todisteli ainokainen kuin parempikin asiantuntija.

— Ei ole! Liian vahvaa paikkaa ei ole olemassakaan, — murahti Jallu.

Siinä asiassa he kerrankin olivat yksimielisiä, samoilla linjoilla myös ulkonaisesti, lihakkaita, mahakkaita miehiä kumpainenkin, niin porvari kuin tukki-jätkä.

Mutta Mäkelän poika oli aavistanut oikein; vähät sillä väliä, liha vaiko henki sen asian hänelle ilmoitti. Rintaman takaa alkoi tipahdella meidän asemiimme paketteja sekä taajempaan että tarkempaan. Jo toisena yönä suoritettiin korsussamme koetarkastus. Täysi kapsäkki putosi katolle, aukeni ja hajosi. Mutta korsu se vain heppoisasti hytkähti. Hienoa santaa varisi vähän aikaa silmillemme.

— Enkö sitä sanonut, enkö jo! iloitsi Mäkelän poika.

— Ettei liian vahvaa paikkaa ole olemassakaan, — kertasi Jallu jo ennen sanomaansa.

Ja sitten pojat panivat tupakaksi Mäkelän pojan rasioista. Hän oli taas saanut kotirintaman kenttäpostissa puukolla avattavan paketin.

Tässä kaikella kunnialla kokeensa kestäneessä maakorsussa me sitten monta viikkoa asuimme ja nukuimme kuin kuningas linnassaan. Vihollisen kymmenet rautakirnut syytivät tulikuumia antipalojansa, räiskähteli paketteja, tärskähteli kapsäkkejä, tipahteli »suutareitakin», jotka eivät jäljettämiin kadonneet. Mutta korsussa kahden sylen syvyydessä poreili lämpöä liehtovan kamiinan kannella kahvipannu. Siitä sai virkistävän kupposensa väsynyt mies, kellahti la-verille ja nukkui kuin äidin syliin.

Isäukko tapaa usein sanoa: yksi vanha keino on parempi kuin pussillinen uusia. Maanalainen korsu mahtanee jo olla hyvin vanha keino, mutta rautakoirien ulvoessa, teräskotkien muniessa se on hyvä keino, varmasti parempi kuin pussillinen uusia. Korsujen ansioksi on suurelta osalta luettava, että suurin osa Suomen pojista pääsi palaamaan tulilinjaolta vioittumattomana ja selväpäisenä kotirintaman töihin. Vielä useampi olisi päässyt, jos rintamillamme olisi ollut riittävästi pommin kestäviä korsuja. Hyvä

näinkin.

KUUDES LUKU

Hyviä perunoita metsätalon kuopassa »ei kenenkään maalla». Pojat lähtevät noutamaan niitä. Viertolan sonnit ja viides pyörä vaunussa.

Hiirenpesä ja valmiiksi kuumennetut hiilet.
Omituinen tunnussana, se kelpasi joka tapauksessa.

Peruna, kuten me jokainen sen omasta kokemuksestamme tiedämme, on yksi kaikkein parhaimpia maanantimia. Mutta perunalla ja perunalla on ero kuin yöllä ja päivällä. On olemassa hyviä perunoita ja huonoja perunoita kuin myös keskinkertaisia perunoita. Se on selvä se, yhtä selvä kuin se tosiasia, että kotirintamilta tulirintamille saapuneet perunat lienevät tavallisesti olleet niitä huonoja perunoita. En sano tätä ketään syytelläkseni. Kenenkäpä suoranaiseksi syyksi voisikaan lykätä sitä, että pello on savinen ja syksy on vetinen ja että pakkasen tarvelee hyvänkin tavaran sopimattomissa säilytyspaikoissa. Mutta se oli Niemistön Vihtorin syy, että joukko-osastoomme levisi tieto ei kenenkään maalla sijaitsevan metsätalon täysinäisestä perunakuopasta.

Niemistön Vihtori oli vapaaehtoisia partiomiehiä. Niitä oli monia muita, esimerkiksi Pesämäen Lauri ja veli Kalle. Minä en ollut, enempää kuin Mäkelän poika tai Iso-Jallu. Meillä, jotka emme halunneet vapaaehtoisina partioon, lienee useimmilla ollut siihen sama peruste kuin Iso-Jallulla, joka koristelematta lausui, mitä tunki ja ajatteli siitä tehtävästä. Hänen ruumiinsa ei tulenpalavasti kaivannut sankarikuolemaa, jos vaikka henki vähän olisi haukkonutkin sinne kunnian kukkuloille päin.

Mutta kaukana siitä, että pilkkaa olisimme tehneet parhaista miehistämme. He olivat rohkeita, vaatimattomia poikia, jotka eivät tavoitelleet omaa kunniaansa. Hiljaisia he olivat partioon lähtiessään, vielä hiljaisempia sieltä palatessaan. Onkimalla ja puristelemalla saimme heistä jotakin irti, niinkuin Niemistön Vihtorilta sen metsätalon ja perunakuopan, joten minun täytyykin peruuttaa äskeinen ilmoitukseni. Ei se ollutkaan Vihtorin syy, että poltetussa talossa oli täysinäinen perunakuoppa ja että joukko vihollisen miehiä oli täyttelemässä siinä säkkejä, kun Vihtori hiljalleen hiihteli ohitse.

Meillä oli huonoja, vetisiksi imeltyneitä perunoi-

ta. Vielä huonommiksi, suorastaan sianperunoiksi ne muuttuivat sen aterian aikana, jolloin kuulumme, mitä Vihtori oli nähnyt. Me muistelimme, jo henges-
sämme haistelimme ja maistelimme jauhoisia hiek-
kamaan perunoita. Niissä ei ollut rupia eikä syyliä, ei
eltautunutta hajua eikä imeltyneen mäskin makua,
niinkuin näissä säkkilannoitteilla puoliturnipseiksi
kuohutetuissa sianperunoissa! Hyi, helkkari! Voin pa-
kolla saimme menemään alas mukulan, pari, mutta
ajatuksissa herkuttelimme jo hienoilla hietamaan pe-
runoilla, jotka paistettaisiin kamiinan tuhassa ja syö-
täisiin jälkiruokana silmuineen ja kuorineen.

Pojat päättivät lähteä hakemaan niitä perunoita,
eikä meillä yhdelläkään ollut sanan sanomista sitä
vastaan, päinvastoin kaikki olimme tukemassa heitä
mahdollisilla välineillämme tai ainakin hyvillä neu-
voillamme. Joku luovutti reppunsa, toinen käsiaseen-
sa, kolmas kotikutoisen villatakkinsa, ja niin saimme
viisi miestä tälle ainutlaatuiselle perunanhakumat-
kalle erittäin hyvissä varusteissa. Hyvä, tilava satu-
lareppu oli jokaisella, hyvät aseet myös niinkuin pe-
runankaivajilla pitääkin olla: kolme konepistoolia, pi-
kakivääri ja tavallinen kivääri, sitäpaitsi käsiase joka

miehellä. Ellei niillä saisi perunoita valmiiksi täytetystä kuopasta, niin syy ei ollut ainakaan työkaluissa. Iltahämärissä pojat lähtivät. Toivoimme ja toivotimme heidät täysien reppujen kanssa takaisin palaaviksi.

Kului yö, ei ketään palannut. Kului päivä, ei vieläkään edes viestintuojaa. Aloimme käydä jo hiukan levottomiksi heidän puolestaan, varsinkin ne meistä, joilla oli sukulaisia matkassa. Minulla oli, velimies ja kasvintoveri sen lisäksi, Pesämäen Lauri. Ei perunan noudantamatkoilla tavallisesti noin kauan viivytty. Odottelimme hartaasti toisen yön, perunat unohtaen, miehiä vain kaivaten. Selvään itsemurhaan yllyttämisestä jo itseämme ja toisiamme syyttelimme. Seuraavan illan hämärtyessä suunnittelimme vakavasti apuretkikunnan lähettämistä. Sen johtajaksi pyysimme jo useammallakin partiomatkalla ollutta alikersanttia, Kuitulan Anttia. Vapaaehtoisia tarjokkaita ilmaantui miehistöksi kolminkertainen määrä. Siinä luvussa olin jo minäkin.

Hankkeestamme ei tullut kuitenkaan valmista, koska perunanhakijat palasivat, ennenkuin pääsimme matkaan. He hoivasivat keskuksensa yhtä jalkaan

haavoittunutta toveriaan. Hän oli kalpea poika. Niin olivat kaikki toisetkin, nihki väsyneitä ja silmät kuopallaan. Mutta perunoita heillä oli pussit pullollaan.

Lennossa me kiidätimme haavoittuneen pojan sidontapaikalle. Muut perunapojat ja reput auttelimme korsun lämpimiin. Peitimme miehet makaamaan ja perunat paistumaan. Ne olivat hyviä perunoita, valan erinomaisia hiekkamaan mukuloita. Me valvoimme ja vartioimme niitä koko paistumisen ajan kuin kymmenen markan siitosmunia. Sitten kastoimme niitä voisulaan ja pistelimme puolinukuksissa torkkuvien noutajiensa suuhun. Maistelimme itsekin, mitä jäi. Pojat painuivat lavereilleen, ja me paistoimme uuden uunillisen, maistelimme, ylistelimme perunoita, perunain noutajia, ehkä vähän itseämmekin, itse kukin.

— Niinhän te olette kuin viiden kympin humalassa, perunahumalassa! todisti Iso-Jallu. Hän kai asian sen puolen parhaiten meistä tiesi.

Poikia emme saaneet pitkäksi venähtäneestä matkastansa paljoakaan kertomaan. Tuntui kuin he olisivat tehneet salaisen sopimuksen siitä. Houkuttelemalla ja puristelemalla saimme sentään jotakin esiin.

Heidän seikkailumatkansa lienee ollut pääpiirteis-
sään seuraavanlainen:

Oman kuulovartion sivuutettuaan he hiihtelivät edellisten öiden partiolatuja. Mitään epäilyttävää ei kuulunut hiljaisessa metsässä, ei niityilläkään, joiden aitoja ja veräjiä latu varoen tunnusteli. Minne naapurit olivat hävinneet? Kaksi vuorokautta aikaisemmin niitä oli liikuskellut täällä vilisemällä. Ei senvuoksi, että kukaan olisi kaivannut heitä. Parempi näin, aina parempi, ettei nähtäisi päätäkään. Nyt oltiin perunamatkalla, eikä naapureista siinä touhussa varmaan-kaan olisi muuta kuin vastusta. Näin pojat tuumiskelivat ja hiihtelivät edelleen. Metsätalon kuoppakunnaalle ei oppaan tietämän mukaan ollut enää kuin ehkä vajaan puolen tunnin matka hiljaakin hiihdellen.

He pääsivät häiriöttä perille. Talon rakennukset olivat hiilinä ja tuhkana, vain vähäinen kivinavetta oli jäljellä pellon laidassa, miten lienee säilynytkin tullelta pärekattoineen ja lautaullakkoineen. Pellon toisessa laidassa häämöitti koivukummulla matkan pää, se usein mainittu perunakuoppa. Pihamaa ja pellot olivat yltyleensä myllerrettyjä. Miehiä oli liikuskellut

siellä sadoittain, ei kauankaan sitten. Missä he nyt olivat? Mitä miehistä! Perunoita he olivat lähteneet nou-
tamaan!

He hiihtivät kuopalle. Se oli oljilla ja laudoilla pei-
tetty, ja siellä oli kuin olikin kuivia, kauniita hiekka-
maan perunoita! Taskulampun valossa he ryhtyivät
kahmaloimaan niitä reppuihinsa, yhden silmä kova-
na kuoppakunnaalla vahtia pitäessä.

Mutta tuskinpa he olivat päässeet vielä siunattuun
alkuunkaan, kun kuulovahti pudottautui myös kuop-
paan siitä huolimatta, että siellä jo ilmankin oli liian
ahdasta.

— Mitä nyt? tiedusteltiin.

— Siellä vilkkuu tulia!

— Tähtiä varmaankin.

— Pellon laidassako?

Partion johtaja nousi tähystämään. Kolme kahma-
loparia alkoi mättää perunoita äskeistä vikkelämmin.
Neljäs ei mahtunut. Hän siteli suita ja heitteli reppu-
ja kuopan äyräälle. Mutta ennenkuin viides oli saatu
kunnolla täyteen, kyykistyi johtaja kuopan aukkoon.

— On siellä äijiä kuin Viertolan härkiä! Ylös ja
matkoihimme täältä!

Toista komentoa odottamatta pojat panivat töpinäksi. Mutta niin panivat myös Viertolan härät. Niitä tuli joka ilmansuunnalta niin että maa tömisi. Ne ammuivat kuin sonnit, ampuivatkin jo kuin mitkä riiva-tut, mutta ampuivat yli. Järkevästi tehty, etteivät toisiaan ampuneet.

— Reput selkään! Sukset käteen! Navettaan! kuului johtajan komento.

Pojat vikkellästi työtä neuvottua. Ojien ja kivien turvin syöksyjä tehden he onnellisesti ja nopeasti saavuttivat määrätyn tavoitteen. Piirittäjien tulisuihkut leikkasivat ristiin rastiin kuutamoisella taivaalla.

Navetan kummallakin pitkällä seinällä oli ikkuna, ovi avautui pihamaalle päin. Pojat miehittivät nämä yhtä hyödylliset kuin vaaralliset aukot nopeasti; ennenkuin hyökkääjät olivat ehtineet kiviseinien suojiin lauloivat myös perunankaivajien aseet, tosin paljon vaatimattomammin ja pienempää ääntä pitäen kuin viertolaisten. Suihkutkin pysyttelivät maan tasossa, taivaan korkeuksiin pyrkimättä. Se löi hyökkääjät ällikällä. Muutamat heistä hölmistyivät niin peräti, että heittivät kuperkeikan ja jäivät äänettöminä kuuta tuijottamaan. Pystyyn jääneet tekivät sen,

mikä heidän asemassaan nyt epäilemättä oli tervelisintä. He pyörsivät ympäri ja palasivat nopeammin kuin olivat tulleet, mikäli eivät kierähtäneet hangelle hekin, minkä jälkeen miehellä tavallisesti ei ollut enää minnekään kiirettä.

Alku oli perunaraiehillämme hyvä. Kukaan heistä ei ollut edes haavoittunut, kaikki reput olivat perunoita täynnä. Retken tulos oli toiveitten mukainen, kun vain olisi kunnialla päästy takaisin omille linjoille ja korsuille.

Hengähdettiin hetkinen ja tehtiin puolustus suunnitelma. Todennäköistä oli, että vihollinen piirittäisi koko alueen, ehkä oli kiertänytkin jo. Uusi, äskeistä äkäisempi hyökkäys oli odotettavissa milloin tahansa. Aukoissa oli pidettävä tarkkaa vahtia. Umpiseinä, näennäisesti vahva, olikin linnoituksen heikoin kohta. Siltä taholta pääsisivät hyökkääjät seinustalle ja voisivat heittää käsikranaattinsa. Se oli vaarallinen seinä, joka oli tutkittava ja tuettava siekailematta.

Mutta sillä seinällähän oli ullakonpääty. Tuotapikaa oli välikatossa miehen mentävä aukko, jota siinä aikaisemmin ei ollut. Vielä pari lautaa päädystä irti, ja siinä oli nyt neljännen miehen hengitysaukko, jos-

ta kelpasi sekä tähystää että suihkuttaa. Viidennelle ei löydetty enää paikkaa, eikä sitä kauempaa etsittykään. Hänellä oli oma tehtävänsä, navetan lantalattialle tehdyn tulen hoitaminen ja perunoiden paistaminen.

Vihollinen hyökkäili yön kuluessa joka taholta useampaan otteeseen. Pojat antoivat sille mitä heillä oli antamista kukin kohdaltansa ja kaikki yhdessä. Viidentenä pyöränä heiluva kämppävahti paistoi heille perunoita ja järjesteli kymmenen minuutin lämmittelyvuoroja. Hän osasi käyttää konepistoolia yhtä hyvin kuin etsiskellä tuleen kalikoita ja laudanpaloja. Kuumaa tuhkaa muodostui tulen alle. Perunat paistuivat siinä hyvin ja maistuivat erinomaisesti. Tosin savukituraa tunkeutui aukkojen kautta ulos ja silmiinkin, mutta sormet olivat notkeat ja paistinperunoiden ruokaisa makeus lämmitti ruumista ja virkisti mieltä.

Niin kului yö ja seuraava aamupäivä. Tulisuihkutus jatkui, mutta niin kauan kun vihollisella ei ollut järeämpiä aseita käytettävissään, linnoitus kesti hyvin, ammuksista ja muonatavarastakaan ei toistaiseksi ollut puutetta. Iltapäivän neuvotteluissa kuitenkin oli

otettava jo uudet tähtäimet. Vihollinen oli saanut käytettäväkseen kranaatinheittimen ja paiskeli sillä räiskäleitänsä hävyttömän lähelle. Keskustelu kävi näissä merkeissä:

— Jos tuo sattuisi kumahtamaan katolle!

— Sattuu kai se . . . vahingossakin lopulta.

— Eiköhän ole viisainta, että lähdemme.

— Pojat siellä perunoitakin jo odottelevat.

Partionjohtaja lopetti:

— Jopa onkin sopiva hämärä. Tuohon läheisimpään metsäniemekkeeseen. Pussit selkään! Sukset käteen! Perunamiesten onnella, pojat!

He hyökkäsivät ja läpäisivät, perunamiesten onnella niinkuin ennenkin. Piiritysketju katkesi. Äijät pakenivat, kaatuilivat perunamiesten aseisiin tahi omiin huopatöppösiinsä. Pystyssä yhä tiheämpänä suojamuurina seisoivat enää metsän puut, suomalaisen partiomiehen luotettavimmat ystävät. Mutta suunta ei ollut se kuin piti. Eteenpäin kuitenkin oli riennettävä. Suuntaahan voitaisiin kääntää, kun metsä rauhoittuisi.

Se ei rauhoittunut. Yhä uusia vihollisen partioita, jopa kokonaisia joukko-osastoja ilmestyi viitoittamat-

tomalle tielle. Niitä piti nokittaa, taitavasti väistää ja odottaa, pitkät harmittavat hetket maakivien takana kytäten, jopa hangessa maaten. Hievahtamatta, hiiskahtamatta piti maata niinkuin perunat pussissa. Etteivät ne vain paleltuisi siellä?

Tätä vaaraa ei ollut, pakkanen liestyi, ja alkoi sataa lunta. Mutta missä oli nyt se oikea suunta, joka kiertäen piti löytää? Sitä eivät pojat keksineet, vaikka etsivät puoleen yöhön. Väsymys valtasi jo miehet ja mielet. Täysinäiset reput painoivat raskaina olkapäitä. Olisipa ollut nyt edessä kivinavetta tai savusau-na! Hyviä perunoita oli, mutta ne eivät sentään olleet omenoita, joita olisi voinut syödä sellaisinaan.

Näitä mietiskellen, hiljaa keskustellenkin pojat harhailivat väsyneinä eteenpäin. Joku pyrkii jäämään, hankeen jo istahtelemaan. Reppu painaa, ettei mies mitenkään tahdo enää jaloilleen päästä. Parasta heittää se! ajattelee hän. Jokainen pianikin niin ajattelee, mutta kukaan ei sano sitä ääneen, eikä heitä reppuansa. Miten tyhjinä omien korsuun, kun varta vasten on asialle lähdetty! Jos nyt enää milloinkaan päästään linjojen taakse omien korsuun? Lunta sataa ja tuiskuttaa. Yhä raskaammaksi käy toivoton taival-

lus. Tänne jään! En sataa metriä enää jaksa! ajattelee partion viimeinen mies jälkeen jäävänä laahustaessaan.

Mutta ennen sitä joudutaan niitylle, jolla on heiniä puolillaan oleva lato. Sen huomattuaan partion johtaja antaa määräyksen, joka virkistää hänen omaakin mieltään:

— Heiniin nukkumaan muutamaksi tunniksi, pojat! Mitä tässä turhan vuoksi rämpimään!

He kipuavat latoon ja kaivautuvat heiniin. Selkäreputkin kaivetaan syvälle heiniin, ettei kylmä perunoita vioittaisi. Aseet sovitetaan sopivasti käden ulottuville. Vahtivuorot järjestetään. Pian pojat nukkuvat yhteisessä heinäkuopassa kuin hiiren pesässä. Se on ahdas, mutta pehmeä ja lämpeä. Kaikki huolet ja murheet on jätetty Luojan ja univahdin huomaan. Joka tunnin kuluttua vaihtuu lämpöisessä heinäkuopassa mies, muuta ei tapahdu, ennenkuin viimeisellä vahtivuorolla. Varpaista nykien mies herättää koko poikueen.

— Tulta metsässä!

Tulen loimotusta se on, todetaan ilmoitus sipris-televin silmin. Taas pidetään yhteinen sotaneuvotte-

lu. On kaksi mahdollisuutta, joko kiertää tai kulkea suoraan. Miksikä ei voisi jäädä vielä hiirenpesäänkin, mutta vaikka se oli ollutkin hyvä öinen lepopaikka, ei se ollut päiväiseen aikaan mikään hääppöinen suojapaikka, jos naapurin ruiskumiehet sattuisivat jotakin huomaamaan. Sitäpaitsi ladon heinissä maaten eivät perunat milloinkaan joutuisi korsupoikien maisteltaviksi. Päätetään painella suoraan valmiille nuotiolle lämmittelemään. Jokaisen mielestä on jo tarpeeksi kierrelty ja kärvistelty.

Tappelu siinä syntyi, sepä selvä. Suihkut leikkasivat jälleen ristiin, ja sirpaleet lentelivät kaarnaisista puista. Mutta vähemmässä kuin neljännestunnissa perunat jo paistuivat valmiiksi hiiltyneen nuotion poroissa. Ajan ja tulitikkujen säästöä! ihastelivat pojat. Perunansa he paistoivat ryhtymättä kuitenkaan niitä kauempaa aikaa jäähdyttelemään. Metsästä useammaltakin taholta kuului epäilyttäviä ääniä, ja yhtä haavoittunutta toveria täytyi ryhtyä omiin aseisiin hoivailemaan.

Haukattuaan paistikasperunaa ja eväsmakkaraa he jälleen painuivat metsään. Äsken tehdyn päätöksen mukaan otettiin suora suunta, mutta monta mut-

kaa siihen kuitenkin venähti, ennenkuin kuulovah-
ti tiedusti tunnussanaa omilla linjoilla. Mistäpä pojat
sen olisivat tietäneet.

— Yks ympyriänen peruna! huusi partion johta-
ja kouratorven lävitse. Vahti sattui olemaan hoksaa-
vainen poika. Omia miehiä joka tapauksessa! päätte-
li hän. Naapurin mies olisi kiljunut: juks jummurkai-
nen! tai jotakin siihen tapaan.

Ja niin pojat lopultakin saapuivat perunareppui-
neen, niinkuin edellä jo mainittu on. Vieläpä joulun-
pyhinäkin herkuttelimme niillä omenien asemesta.

Mutta kun nämä hyvät perunat loppuivat, eivät
he lähteneet enää uusia hakemaan. He sanoivat, et-
tä kuopan suu oli jäänyt auki ja että pakkasen var-
maan oli jo purrut jäljelle jääneet imeliksi sianperu-
noiksi. Ehkä oli purrutkin. Viime talvi oli muun kovan
ohella myös kova pakkastalvi. Jos perunakuopan suu
jäi parin viikon ajaksi auki, ei kuopasta löytynyt enää
hyviä perunoita. Huonoja taas ei kannattanut »ei ke-
nenkään maan» metsätalon kuopista kanniskella.

SEITSEMÄS LUKU

Miehistä pidetään murhetta. Kotirintama muistaa.
Iso naapuri sitäkin enemmän. Sen hurttat ulvovat.
Sen käkilinnut munivat. S—n sarvikuonot pitävät
pahaa meteliä yötä ja päivää. Ei pahempaa
hätää sentään. Myös tällä puolella on värkeissä
varaa ja ammattimiehiä omille aloillensa.

Vaikka me kaivauduimme maan alle ja koetimme pitää itsestämme niin pientä ääntä kuin suinkin mahdollista, emme joutuneet unohduksiin. Kuinka hyvin kotirintaman kirjeet ja paketit osautuivatkaan korusuihimme. Sitä me monta kertaa ihmettelimme. Vaikka me ylemmistä portaista saamiemme ohjeiden mukaan omat kirjeemme ja korttimme päiväsimme vain »siellä jossakin» ison järven tai ison virran rannalla, tai vaikkapa vain »ison kuusen juurella», niin ne viikon päivät luikuteltuaan hakeutuivat juuri siihen näppiin kuin oli tarkoitus. Ja vastaus tuli aikoinaan virran rannalle ja kuusen juurelle, ellei naapurin kutsumaton käsi vahingossa tai tahallisessa tarkoituksessa sattunut pudottamaan särkyviä muniansa juuri

postikuorman päälle. Se oli ainoa luonnon este. Mutta minkäpä valtion kenttäpostikaan tälle rötöstäjälle mahtoi. Ylipäänsä saimme kotirintamalta kaikki, mitä meille oli tarkoitettu, eräissä tapauksissa vähän enemmänkin. Näin ainakin lienee tuuminut se pohjalainen räätäli, joka eukolta liian usein kirjeitä saadessaan huokaili:

— Hohojaa! Pitääpäs olla paikka, ettei nyt enää saa rauhaa maan allakaan! Kun minä ennen meriltä kirjoitin Idalle ja tekstasin suurilla kirjaimilla kuoren päälle: Röökken Itä Lahti, Isojoki sokkens, Särkijärvis pyy, ei tuo kirje milloinkaan joutunut perille. Silloin oli rauha, nyt on sota. Mutta kun Lyyti, jonka minä sitten otin ja josta äkäpäissäni tein akan, vain lyijypännällä tuhertaa: Sota mies Ville Väisälä . . . numero se ja se, niin se kyllä osaa perille, vaikka minä hissun kissun helvettiin vajoaisin!

Sinne kai hän sodan loputtua hissun kissun vajosikin, räätäli parka! Ei kaatunut, ei edes haavoittunut, mikäpä siinä muukaan sitten enää turvaksi tuli. Tämä oli opiksi pojille. Niin kai se aina käy, jos mies yhden perillejoutumattoman kirjeen vuoksi jättää Idan ja äkäpäissään tekee Lyytistä akan.

Suomen armeijan ja koko räätäliammattikunnan puolesta minun on kuitenkin heti ilmoitettava, että tuollaisia äkäpäisiä akantekijöitä oli enemmän harvassa. Ellei näin olisi, niin Väisäs-Villen tapauksesta ei hiljaksen olisi pidetty hauskaa koko armeijakunnassa. Päinvastoin kotoiset kirjeet näyttivät olevan erittäin tervetulleita, olipa niiden lähettäjäksi merkitty Iita taikka Lyyti, äiti, sisko, morsian tai eukko. Niin se näkyi ja niin se tuntui. En sano enempää, etten sanoisi liikoja niinkuin räätäli Ville. Itselle siitä ei ole mitään hyötyä, armeijakunnalle vain ilmaista iloa.

Peräti toisella mielellä otimme vastaan ison naapurin kenttäpostia. Siinä ei ollut edes avaamisen iloa. Se vain kerran muksahti ja jäi maahan makaamaan. »Suutari» vielä jotenkuten meni mukiin. Mutta mistäpä etukäteen tiesit, mikä oli suutari, mikä äkäpäisään kappaleiksi räiskähtävä räätäli. Sepä juuri siinä lopulta alkoikin harmittaa, suoraan tunnustaen se alkoi jo aivan hermostuttaa. Se pani työt ja työmaat monta kertaa ihan mullin mallin.

Kuvitelkaammepa vaikka niin yksinkertaista työtä kuin oli ampumahaudan tahi yhdysojan kaivaminen. Heität nuttusi puun oksaan, sylkäiset kouriisi

ja tartut lapioon. Työohjelma, ojan suunta, on selvä, vaikka se mutkitellenkin kulkee. Kuvittelet pisteleväsi otsasi hikeen, tekeväsi oikein kaunista, näkyvää työtä.

Mutta tuskin olet vielä päässyt siunattuun alkuun, kun ilma jo alkaa viheltää ja ulista. Suoraan kohti painuu pommi, tuo häpeämätön riivattu! Lyöt lapion mäkeen, isket nokkasi hankeen, puunkantoon, maa-kiveenkin. Ei siinä kiireessä aina kerkiä paikkoja valikoitsemaan. Jo tärskähti, juuri siihen paikkaan, mihin vähimmän olisi tarvittu. Linjakepit, lapiot, tikkurikuokat lentelevät huiskin haiskin. Kuoppa tulee, mutta väärään paikkaan. Kaikki suunnitelmat menevät sekaisin. Puoli rupeamaa saat tuumiskella ja penkoa ennenkuin uudestaan pääset suunnitelman mukaista työtä jatkamaan, jos pääset silloinkaan. Ja kuitenkin tämä oli yksi niitä parhaita sattumia vastaanottajan näkökulmasta katsottuna. Milloin taas lähettäjän parhaan toivomuksen mukaan tapahtuu, niin vastaanottajalle käy kuin meidän suutarille. »Räätäli» rätkähtää suoraan niskaan, minkä jälkeen suutarista ei löydetä aineksia yhden pikilangan kiertämiseen.

Samantapaista tavaraa alkoi naapuri toimittaa meille lentopostissa, sitä taajempaan, mitä lähemmäksi joulua päästiin. Sama tahti ja päämäärä kuin kotirintaman joulupakettien lähettäjillä, tarkoitus vain oli toinen. Tarkoitus pyhittää välikappaleet! Kuinka sanoikaan se entinen jesuiitta, vai kerettiläinenkö hän oli? Jos milloinkaan on otettu pahasta neuvosta hyvä vaari, niin tässä tapauksessa on. Minulla ja tuhansilla muilla aseveljillämme on omakohtaisen tuntemuksen makua siitä. Kipeästi kai sattuessaan vihlaisee piiskansiima, puukonterä, pyssynluoti, mutta ne eivät ole vielä mitään kranaatin sirun, tämän helvetin mettiäisen rinnalla. Olkoon se isompi tahi pienempi, joko sääsken tai variksen kokoinen, aina se on sama saatana, sielua ja ruumista raateleva kärsimyksen oka! Jospa se olisikin puhdas, suorasärmäinen raudankappale ja leikkaisi suoraan!

Kyllä kai se on ja leikkaa! Mistä metallin moskasta lieneekään valettu! Se on joko kulmikas tai pyöreä, on ja ei ole. Joka tapauksessa siinä aina on joka suuntaan sojottavia hampaita, särmiä ja väkäsiä. Se pistää kuin käärme ja puree kuin skorpiooni. Jyrsin porana, sirkkelin teränä se ruhtoo ja sorvaa sylyksi ihmisen

jäsenet, suonet, suolet ja elinnesteet. Pahoin sattuessaan sen edessä ei elämä kestä. Se nukkuu tahi nuuruu, märkii ja mätäneee viimeisen päivän ehtooseen saakka.

Jos kukaan on ansainnut paholaisen patentin ja kaikkein korkeimman kunniadiplomin, niin se on räjähdyspommin keksijä. Hän saakoon sen! Sitten isä paholainen korjatkoon hänet! Ja kaikki kansa sanokoon aamen! Hänen kiirastulensa kestäköön tuhanen vuotta! Kaksikin, mikäli tuhansien syyttään kärsimykseen joutuneitten aseveljien oikeutetut anomukset korkeimmissa portaissa haluttaneen ottaa huomioon.

Tällaisilla makeisilla varustettuja paketteja meidän linjojen takainen joulupukki postitti, varmasti paljon enemmän kuin parhaatkaan meistä olivat ansainneet. Niitä tuli suoraan ja kaaressa, niitä tippui monta kertaa päivässä teräksenharmaiden käkilintujen peräpuolesta suoraan taivaalta kahden-, kolmen-, jopa viidentuhannen metrin korkeudesta. Tuli sentään myös eräitä suutareita tästäkin korkeudesta, ja niitäkös me kummastelimme. Meidän ammattimiehemme tutkivat niitä. Jos kukaan on ansainnut petoksel-

la paratiisinsa, niin suutarintekijä. Tulkoon se hänelle tuhatvuotiseksi ja tarjotkoon miehelle ihanimmat riemunsa!

Mutta kaikkein enimmän ennakolta pelättyjä vihollisen sotakoneita olivat tankit eli h-vaunut eli »hornan sarvikuonot», minkä nimen niille antoi eräs meidän lohkomme ammattihävittäjistä kerran hädin tuskin pelastuttuaan tuollaisen rumiluksen tulisuihkun edestä kuolleeseen kurvaan. Tai kulmaksi he niitä h-vaunun k-kiväärin tavoittamattomia lähiseutuja taisivat nimittää.

Se vasta oli otus. Se painoi kuin rautatieveturi ja puhisi kuin sonni. Ja suitsutti peräpuolestaan niin pahaa hajua, että vihaisinkin sonni silmät nurin päässä olisi pötkinyt sen edellä pakoon. Pyörien alla latasi leveä telaketju. Siitä kai se ilkeä räminä syntyi, ainakin kivisessä mäessä. Kun tämän lisäksi kone vielä paukui ja pauhasi, niin siinä kävi sellainen ryminä, että jo puolen penikulman päässä tavalliselta mieheltä unet silmistä karkkoutuivat. Meidänkin kuppikunnassamme kaikilta paitsi Isolta-Jallulta, joka ei ollut tavallinen jätkä, niinkuin jo on nähty. Ei myöskään Mäkelän ainokaiselta, joka hyvään uneen päästyään kuorsasi

niin että sarvikuonokin sen rinnalla vaimeni. Mutta tällaisia poikia ei ollutkaan kahta joka korsussa, tuskin yhtäkään.

Aseistuksena oli h-vaunussa tavallisesti pitkäkärsäinen pikatykki. Siitä nähtävästi meidän h-v-ammattilaisemme rakkineelle nimenkin keksi. Räiskypanoksia sylkevä rautakärsä liikkui oikeaan ja vasempaan sekä ylös ja alas. Jos rumilus myös itse vähän notkeampiselkäisenä olisi voinut keikkua oikeaan ja vasempaan, olisi sen kärsä ollut hyvinkin vaarallinen koje, mutta siinäpä se heikkous juuri oli, — sarvikuono oli kankea kuin rautakangen niellyt krokotiili. Lisäaseistuksena oli konekivääri, mahdollisesti niitä oli pari kolmekin. En sitä asiaa, enempää kuin muitakaan tankin yksityiskohtia tämän tarkemmin kykene kuvailemaan, koska en kuulunut edes kalikankantajana siihen ammattimiehistöön, jotka näiden rumilusten hävittäjinä hääpäivät. Mutta etäämpää jouduin kylläkin usein näkemään niitä, kerrankin lähes satakunta sarvipäätä yhtä aikaa laitumella. Se oli valtava karja kuin julmettu sonnilauma. Hiidenkivelle niiden edessä rohkeimmatkin veljekset olisivat pyyhkineet, ellei olisi ollut kädessä muuta kuin suustaladattava piiluk-

ko. Vaikka olisi ollut perästä ruokittavakin. Mutta ammattimiehillä, niin myös lahtareilla, on aina paremmat värkät. Sitäpaitsi he osaavat niitä käytellä. Juuri siitä minun tarkoitukseni on seuraavassa vähän kertoella.

Tehokkain ase h-vaunun torjunnassa tietysti oli tykki. En tarkoita tällä niitä tuliputkia, jotka kaaressa mäkien ylitse räätäleitänsä ja suutareitansa heittelivät. Kyllä kai se kyllin tehokas oli, sellaisenkin kapsäkki, mutta maa on laaja, on Karjalan kannaskin, vaikka se koulukartalta katsoen niin kapealta näyttää. Sattumavarmuus tällaiseen liikkuvaan maaliin ammuttaessa on paremmallakin kaaripyssyllä enemmän kuin sattuman varassa. Ei, h-vaunuja tärskäytettiin suoralla tähtäyksellä, erikoisella lyhytpiippuisella tykillä, joka päältä päin katsellen ei ole kovinkaan hääppöisen näköinen kاپine. Tarkasti sillä kuitenkin ammutaan, ja sellaisen tärskyn se antaa, että oksat pois. Pieni suraus vain, ja kranaatti painuu läpi panssarin.

Mutta yksi heikko puoli sillä on. H-torjuntatykillä ei voida ampua kuin korkeintaan 1,000 metrin etäisyydelle. Jo maasto tuottaa omat vaikeutensa. Missä-

pä meillä juuri tämän pitempiä matkoja on suoraa ja tasaista. Ei se sarvikuono ole juuri sentään niin tyhmä kuin on tyhmän näköinen. Se ei työnnä kärsänsä aivan joka paikkaan, paitsi milloin ryntää satapäisenä sonnilaumana. Silloin on leikki kaukana, vaikka vastassa olisi kymmenenkin torjuntatykkiä. Tykkimiesten ei parane siis muuta kuin odottaa. Luonnollisesti he voivat yrittää käyttämispaikkansa vaihtamista, vähän paremmaksi ja lähemmäksi, mutta skuonolla on myös silmät päässä. Se voi peräytyä vastaavasti taaksepäin tai hyökätä eteenpäin ja puhalttaa omasta piipustansa sarjan pahoja paukkuja, ennenkuin t-tykki on ehtinyt uusiin asemiinsa. Jos peränpitäjä on ollut kohtalaisen taitava, ei pienestä tykkiampiaisestamme ole jäljellä muuta kuin liisteet, eikä niitäkään löydetä mistään. Sota on aina »riskapeleä», kuten entinen mies sanoi. Omat vaaransa siinä on sarvikuonolla yhtä hyvin kuin sen metsästäjillä.

Tämä ei kuitenkaan estänyt ammattimiehiä pyyntiin ryhtymästä vieläkin turhanaikaisemmilla välineillä kuin on pieni t-tykki, jolla niinkuin edellisestä jo lienee käynyt selville on aina omat rajoituksensa. H-vaunuja tuhottiin varsinkin sodan alkuaikoina

kymmenittäin ellei nyt juuri makkarahaloilla ja suustaladattavilla haulikoilla, niin ainakin kasapanoksilla ja maamiinoilla, vähän samaan tapaan kuin kautta aikojen on metsän suurimpia raavaseläimiä ketoon lyöty. Miten tuollainen sarvikuonon teurastaminen sitten käytännössä tapahtui? Tässä kertomuksessa ei sitä temppeä enempää kuin muitakaan tarvitse laisinkaan runoilla. Niinpä kaiken asiallisuuden vuoksi ajankin erään ammattimiehen, alikersantin, vaskalla niinkuin nelivuotisella valakalla ja hilavaljailla. Kulkuset voimme varovaisuuden vuoksi heittää längen hulkasta pois. Seuraavaan tapaan se poika kerran meille haastoi; jos jotakin valehteli tai muuten väärin muisti, niin pantakoon se hänen tiliinsä.

Hän imaisi parit pitkät henkisavut meidän tarjoamistamme tupakoista ja aloitti:

— On sillä tavalla, pojat, että miinat, tarkoitan limppumiinat ja sarjamiinat eli kasapanokset nelikiloisista ylöspäin ovat h-vaunun tuhoamisessa aika päteviä. Asemataistelujen aikana niiden sovittaminen välimaastoon on jännittävää hommaa, vaikka sen itse kehun. Päivällä sitä ei tee Viron susikaan, ei liioin kuutamoisena yönä. Siinä näet on ryömit-

tävä aivan vihollisen nenän alle rapistelemaan. Pimeänä yönä se sentään menettelee, vaikka vaaratta ei silloinkaan. Kas, vihollinen haluaa myös käyttää pimeyttä hyväkseen, ja siinä sattuvat silloin helposti kärsät yhteen.

Hän pysähtyi hetkeksi ja imaisi jälleen henkisavut nautinnollisesti.

— Oli tuollainen mukava yö, milteipä yhtä pimeää kuin ennen, jolloin pikkupoikina lähdettiin kastematoja pyydystämään. Muistattehan?

— Joo, joo! myönsimme yhdestä suusta, vaikka en minä sitä milloinkaan ole tehnyt, koska niitä ei meidän kivikkoahollamme kasva. Ammattimies jatkoi.

— Meitä pioneereja oli kuusimiehin sakki. Jokaisella oli kantamuksellinen tarpeeksi voimakkaita miinoja, kuudesta kahteentoista kiloon. Pimeä yö, kastematoyö oli kuten jo sanoin, kylmä vain ja vähän tuulinen. Mutta kun pääsimme linjoille, niin pilviverho hetkeksi hävisi. Kuun sirppi, kuin turkkilaisen käyräsapeli, metsän yläpuolella pilvenriekaleiden välissä välkähteli. Kirotn kauan, niin meistä tuntui.

Niin meistäkin tuntui. Me näimme selvästi metsän

yläpuolella käyrän turkkilaissapelin, joka riipoi riekaleiksi käyttökelpoisia pilviä. Alikersantti hoiteli tupakkaansa, sitten jälleen jatkoi:

— Edessämme olevassa maastossa oli päivällä tapeltu, tuimasti olikin oteltu iltahämäriin asti. Ruumiita makasi siinä kuin rankoja metsässä, muutamissa avopaikoissaa niitä oli aivan kasapäissä. Mitäpä noista. Sota on sotaa, ja ruumis on vain ruumis niinkuin te kaikki sanomattakin sen tiedätte. Me puikkelehdimme raskaine kantamuksinemme ylitse ja välitse niin hiljaa ja taitavasti kuin osasimme. Vähän oudolta se tuntui, kun siellä ja täällä liikahteli ja korahteli. Niin se tuntui, minusta ainakin. — en tiedä, miten muista. Täytyy tunnustaakseni eräs syntyperäinen heikkouteni. Pahaisesta paitaressusta lähtien minusta on tuntunut hiukan ilkeältä, jos ruumis liikahtelee ja kurkistelee. Mutta uutta tupakkaa, pojat! On kai teillä tupakkaa? Tämä alkaa vedellä jo viimeisiä värsyjään.

Joka puolelta työnnettiin hänen kouraansa tupakkaa. Hän kiersi yhden imukkeeseensa, loput hän asetti ja tasoitteli kätevästi peltirasiaan, jonkunlaiseen avaimetta avattavaan säästölaatikkoon, jonka hän peukalolla ja etusormella kaivoi puseronsa laajasta

rintataskusta. Selvästi näkyi, että hän oli tämän tempun tehnyt jo usein ennenkin. Siinä touhussa hän unohti hampaissaan olevan tupakan. Hän ei sytyttänyt sitä lopultakaan, vaan pisti senkin säästölaatikkoon ja aloitti kerkeästi:

— Niinkuin jo sanoin, se on vähän outoa, mutta täällä sodassa tottuu toki kaikkeen. Hiivimme eteenpäin silmät palavina palloina kuin linnunpesiä käyttävä suntion kissa hautausmaalla. Mitä! Etäämpänä suolla vilahti valoa, tosin vain sekunnin murtoosan, mutta meillähän oli suntion kissan silmät ja niin ulkona päästä, että taitava poika olisi ne kivellä irti nakannut. Seisoimme hievahtamatta ja tuijotimme pimeyteen. Silloin kuun sirppi taas välähti niinkuin tilauksesta. Keksimme kentällä kolme hyökkäysvaunua, keskimmäisen katolla välkähti radioantenni. Samassa kuun sirppi hävisi. Se oli kuin olikin meidän liittolaisemme, ei epäilystäkään enää siitä. Kokoonnuimme yhteen ja pidimme hiljaista perheneuvottelua. Mutta kuulkaahan, pojat! Onko teillä kenelläkään vielä tupakkaa?

Oli kai meillä. Joku lähinnä olevista työnsi tupakan hänen hampaattensa väliin, ja toinen ehätti raa-

paisemaan tulta. Alikersantti imaisi savut ja kiiruhti jatkamaan.

— Juuri noin! Tuolla tavalla varomattomasti radiomieskin raapaisi, mutta se koitui hänelle pään menoksi. Ei koskaan pitäisi varomattomasti sytyttää tupakkaa. On terveellisempää säästää se. Sen vain pari sekuntia kestäneen tupakkatulen aikana meille kirjastui uusi tosiasia. Oli olemassa myös taakseen ja sivuilleenkin kurkistelevia tankkirumiluksia, eikä vain ruumiita. Se on jotakin se! Se on jo milteipä jännää, niinkuin pikkupojat sanoisivat.

— Hetken neuvoteltuamme ryhmä jakautui kolmeen osaan. Jokaisen oli määrä panostaa oma rumiluksensa. Sytytyslangat piti johtaa keskiniityllä hämmöttävän pensaan luo, johon kukin pari työn tehtyään kokoontuisi. Siinä ne olisivat sitten samassa kädessä kuin kyntömiehen ohjakset, ei muuta kuin säväys ja terve! Terve teille, kyntömiehet, jotka jätitte ruunanne yöksi auran eteen.

— Lähdimme. Taikka tarkemmin sanoen pojat vain lähtivät, minähän olinkin tarpeeton niinkuin pariton seiväs aidanpanijan kädessä. Mutta en minä senvuoksi muista jälkeen jäänyt, enkä edes siksi, että

noita rumiluksia pelännyt olisin. Kurkistelevia ruumiita minä hätkähtelin. Se oli veren vika, joka ei ollut korjattavissa. Minusta tuntui, niinkuin läheisessä kasassa jälleen joku olisi liikahtanut. En voinut jatkaa matkaa ottamatta selvää siitä. Aloin hiipiä mainittua kasaa kohti. Aseistukseni oli enemmän ojurin kuin soturin. Kädessäni oli vain tupestaan irroitettu kenttälapio. Mutta olihan lapiokin joku ase! Hyvä ase se olikin.

— Matalana ryömien olin jo ehtinyt aivan kasan äärelle. Taas kuu, se taivaallinen kaarilamppuni, valaisi siunaaman hetken, ja sen valossa pääsin hiukan tutustumaan kasan kokoonpanoon. Se kylläkään ei ollut juuri kaikkein ihaninta katseltavaa, — verisiä, irvisteleviä kasvoja lasittunein silmin sieltä vastaani tuijotteli, mutta en minä ruumista pelkää, ellei se liikahtele.

— Lähinnä oleva liikahteli, ja vähän rutosti sittenkin. Olen jokseenkin nopea poika tällaisissa tapauksissa, mutta ruumis oli vieläkin nopeampi. Ennenkuin ehdin käyttää hyödykseni lapiota, kerkisi se riipaista puukolla vasemman olkapääni auki. Siinä on muistona sentin mittainen arpi. Jos joku haluaa näh-

dä ruumiin iskemää haavaa, niin voin vaikka näyttää sen.

Uskoimme ilman. Alikersantti pyysi tulta sammuneeseen tupakkaansa ja jatkoi:

— Nähtävästi se olisi roklannut oikeankin olkapääni, mutta minun mielestäni yhdessäkin jo riitti. Siinä oli naarmua ruumiin tekemäksi vähän liikaa-kin. Lapionterä lävähti ilmassa. Ja sitten oli jälleen rauha maassa, niityllä ja lähimmässä ruumiskasassa.

Hän veti muutamia savuja. Hehkuva savukkeen pää valoitti pari tusinaa jatkoa odottavia kasvoja puolipimeässä korsussa. Kiirehtimättä alikersantti jatkoi:

— Selvä peli! ajattelin itsekseni, aikoen lähteä hiipimään omieni luokse. Mutta samassa valaisi häikäisevän kirkas raketti kuoleman laaksoa, pientä puronotkelmaa, jossa eilispäivän tulisuihkut olivat tehneet rumaa jälkeä. Hyi! Vieläkin ellottaa se, mitä etäämpänä häämötteli, ja vieläkin enemmän, mitä kasvojeni edessä näin. Siinä löyhkäsi joku ruumis, puoliavoin kita, joka ei ollut nähnyt vettä eikä hammasharjaa kahteen vuoteen. Kaikenlaisia kavereita sitä saakin makuutovereikseen! ajattelin minä. Olin kernaasti livahtanut ulommaksi, mutta raketin si-

nertävä lieska leikkasi kuin liekki. Liikahdappa siinä, niin saat kuulan kalloosi.

— Suojaavaa pimeyttä odotellessani tein odottamattoman huomion. Löyhkäävä kaveri oli myös lämmin. Lämmin ruumis kylmällä tanterella kuoleman laaksossa? Ei, siinä oli jälleen koira haudattuna. Heti kun pimeni, tempaisin kaveria olkapäästä. Mies, tämä ruumis, alkoi liikahdella ja höplöttää. Joko taas pitäisi tehdä lapiolla sopimattomia töitä? Ei toki, mies rukoili. teki ristinmerkin otsaansa ja rintaansa. Ei kai hän ollut juuri kasteelle vietävän näköinen, mutta en minäkään liioin parantumaton pakana. Tutkin nopeasti hänet, ja kun mitään vaarallista ei löytynyt, niin lähdettiin. Vaivalloista kulkua se oli, tuuma tuumalta. Jaloilla toki käytiin, käsillä vain puhuttiin. Merkkipaikaksi sovitun pensaan luona odottelivat toiset pojat jo tehtävänsä suorittaneina. Nopeita poikia, tai ehkä minä olin hidastellut tarpeettomasti. Kaikki oli selvänä, langatkin jo suorina Kallen kädessä. Mikä riivaajainen minun mieleeni toikaan sen ajatuksen? Arvatkaapa, pojat, mikä se oli?

Mistä me sen olisimme arvanneet. Hänen täytyi itsensä se selittää, kuten tavallisesti, kun ei muutoin ar-

vata.

— Minä panin kaverin sytyttämään ne langat vain senvuoksi, ettei hän ollut pessyt hampaitansa, joissa Luojan luomalta ei ollut mitään vikaa. Mies ei ollut oikein ymmärtävinään, ymmärsihän kuitenkin lopulta. Valtava rysähdys kuului, toinen, kolmas. Kolme valtavaa tulipatsasta kohosi taivasta kohti. Niiden valossa pompahtelimme kuin aitajuoksijat, sytytysmestari kahdeksantena matkassa. Pojat kiskoivat häntä molemmin puolin käsistä. Olisi kai hän ilmankin juossut liikoja aitoja kaatamatta.

— Sinä yönä emme tehneet enempää. Lääkintäkorsussa pisteltiin vain muutamia tikkejä. Jälkeenpäin sain renikankin muistoksi muka. Sitä annetaan täällä joskus joutavista. Mutta on kai teillä tupakkaa? Kohtuullinen minä olen tupakassa kuten muissakin nautinnoissani. Kohtuus on hyvä. Se piristää. Mutta älkää milloinkaan sytyttäkö sopimattomaan aikaan, niinkuin menetteli h-vaunun radiosähköttäjä.

Me tarjosimme hänelle vielä kerran, kenellä oli. Hän ei sytyttänyt, vaan sujutteli ne säästölaatikkoonsa.

Semmoisia poikia ne olivat h-vaunun ammattihä-

vittäjät. Oli kai niitä vieläkin taitavampia. Ainakin me kerran näimme eräässä kenttäpostin sanomalehdes-
sä kuvan, jossa heppoisan näköinen, lapikasjaikainen
mies seiso i »sarvikuonon» selässä ja raaputteli pe-
runanuijan näköisellä palikalla rumiluksen korvia.
Tekstinä muistaakseni oli: Iivana, avvoo, tiällä kuo-
lema kolokuttelloo!

Totisesti se oli kyimäverinen poika! Näytimme ku-
vaa eräälle alan kuuluisimmista ammattimiehistä.
Poika tarkasteli miettiväisen näköisenä kuvaa ja al-
lekirjoitusta. »Ei minulla olisi sisua tuollaiseen.»

KAHDEKSAS LUKU

Entistä enemmän linjantakaista kenttäpostia. Naapuri luulee pehmittäneensä vastapelaajat kypsiksi. H-vaunut hyökkäävät. Jalkaväki seuraa. Hämärtyy ja hiljenee. Musta risuaita valkoisella niityllä.

Mistä tahansa naapuria tahdottaneen syyttää, niin ei ainakaan harrastuksen puutteesta. Kun hän kerran pani pyssyt paukkumaan, niin eipä siinä turhia tupakkatunteja pidetty. Kahdeksan tunnin työaikalain noudattaminen taisi myös olla sitä ja tätä, tai ehkäpä työskentely oli järjestetty kolmivuoroiseksi. Tietävästi hänellä ei ole miehistä puutetta. Oli miten tahansa, tosiasia oli, että aina paukkui. Muutaman viikon harjoitusten jälkeen totuimme siihen. Ruoka ja unikaan ei oikein hyvin maistunut, elleivät louhintatyöt naapurin loholla olleet käynnissä.

Vaikka en olekaan tykkimies, tunnen suurta kunnioitusta tuota jyrkätekoista ja isoreikäistä pyssyä kohtaan. Olen sen ehkä jo ennenkin sanonut ja sanon yhä vieläkin: pieneksi talitinttiäiseksi ihmisparaka tuntee itsensä sen huiskimisen ja pärskimisen

edessä. Pirullisinta ajan mittaan on mäkien ylitse suuntautuva kaariammunta tavalliselle pikkupyssyn miehelle käsittämättömien viirujen ja piirujen mukaan. Et mitään näe, nahoissasi vain tunnet. Jotakin väistämätöntä, jotakin helvetillistä on tulossa. Aivan oikein, nyt se jo vinkuu ja vonkuu. Muutama hetki vielä, niin se jo rätkähtää jäiseen maahan jossakin lähelläsi. Missä? Sitä mielestäsi kaikkein tärkeintä seikkaa sinulle ei koskaan luotettavasti ilmoiteta. Usein panos sattuu myös korsun kattoon, maakiveen, suureen petäjään tai kallion laitaan. Mutta ellei panos sattumalta ole se siunattu suutari, niin aina sirpaleet sinkoilevat, ne tuhannet teräväsärmäiset sirkkelit kuin pienet, tuliset perkeleet. Jos sellainen pyörivä sirkkelinterä sattuu sitten miehen päähän, jalkaan, vatsaan, mihin tahansa, niin. . . sen olen sanonut jo, mitä siitä seuraa. Mutta sitä en ole vielä sanonut, kuinka paljon syntiä teimme sirpalesattumien vuoksi ajatuksissa ja sanoissa. Toivottavasti se ennen viimeistä litviikkiä siirretään tililtämme sinne, mihin se tosiasiallisesti kuuluu: pomminkesijän ennakkonostojen kirjaan.

Mutta myöntää täytyy, että naapurin tykkimiehet

alkuaikoina eivät käyneet sutena päälle, tai johtuiko se ehkä siitä, etteivät he tunteneet oikein viirujansa. Tosin he tekivät työtä kuin urakkamiehet. Satoja, jopa tuhansia paukkuja he lähettivät yhteen menoon, mutta lähettivät ne väärillä osoitteilla. Ne hujelsivat ylitsemme ja ohitsemme, mikä suinkaan ei ollut meille pahoihin mieliin. Harhaosumista meille taasen oli se hyöty, että niiden varoittamina ryhdyimme rakentamaan korsuja, mikä suinkaan ei tapahtunut liian aikaisin.

Muutama päivä ennen joulua muuttui tahti yhä taajemmaksi. Sattumat kävivät samalla tarkemmiksi, ja niiden piiri supistui huomattavasti, mikä suinkaan ei ollut meidän kannaltamme katsottuna hyvä merkki. Yksi hyvä puoli sentään vieläkin oli: heidän »kymppinsä» oli väärällä paikalla. Vaikka sarja oli hyvä, niin siitä ei tullut pisteitä. Asemiemme takana mäen viettävä rinne oli kuin valtion varoilla raivattu kuokkamaa. Kuoppa oli kuopan vieressä, ellei ollut sen sisässä. Lunta ei näkynyt nimeksikään. Se oli kaivettu maan sisään kuin parempikin väkilanta.

Tämän selustamme takalistoon sattuneen pehmi-tyksen jälkeen seurasi hiljainen yö, ei laukaustakaan

ammuttu kummaltakaan puolelta. Oikein oudolta se tuntui. Niinkuin seinäkello olisi unohtunut vetämättä ja jäänyt seisomaan. Se oli tyyntä myrskyn edellä. Seuraavana päivänä tapahtui meidän lohollamme sellaista, mitä emme tähän saakka olleet kokeneet. Vihollinen hyökkäsi.

Oli tyyäni, tavallisen kirpeä pakkassää. Asteita lie-
nee ollut kahdenkymmenen vaiheilla. Auringon nousun
aikoihin ruskotti taivaanranta kuparinkarvaisena.
Katselin sitä korsusta noustessani jonkun aikaa. En
ollut linjoilla ollessamme nähnytkään sitä niin värik-
käänä. Mitähän tuo tietää? ajattelin itsekseni. Vastaus
tuli nopeammin kuin olisin osannut odottaa. Aamu-
ruskon suunnalta ja siitä etelään päin alkoi kuulua
katkeamatonta jyryä. Tykin ääntä se ei ollut, ei kai-
ukkostakaan tähän vuoden aikaan. Arvasimme kohta
kaikki sen, minkä ammattimiehet lienevät tietäneet
jo kotvan aikaa. Hyökkäysvaunuja sieltä oli tulossa
suoraan asemiamme kohti, ei yksi eikä kaksi, vaan ai-
nakin tusinan verta, ehkä parikymmentä.

Liikettä syntyi äsken vielä hiljaisessa mäessä. Lähetejä tuli ja meni. K-kiväärimiehet riensivät pe-
säkkeitensä. Korsuista nousi upseeria ja miestä. Mut-

ta missä »kenttäposti» viipyi? No, sitäkin kyllä alkoi saapua, ennenkuin h-torjuntatykkimme hyvin suoja-
tuissa asemissaan pääsivät työn alkuun. Vihollisen
ammunta kiihtyi hetki hetkellä. Se muokkasi nytkin
ennen pehmittämäänsä rinnemaata, joka mielestäm-
me oli jo siementä vailla.

H-vaunut olivat ehtineet jo niin pitkälle, että tor-
juntatykkimme aloittivat tulen. Se oli korvalle mielui-
saa kuunneltavaa, kuin kippurahäntäisen oravakoi-
ran haukuntaa, peräti toista kuin kukkuloiden takana
hohluavien naapurin loppakorvien ulvonta ja uiku-
tus, johon korvamme olivat jo kyllästyneet. Meidän
pikku koiramme räyskähtelivät kimeämmällä, terä-
vämmällä äänellä ehjästä kurkustansa, aika taajaan
ja navakasti ne räyskähtelivätkin. Mutta niiden hau-
kuttavana ei ollutkaan nyt korpikuusen nappisilmäi-
nen orava, vaan verta ulvova susi, sarvikuono! Koko-
nainen lauma niitä.

Saattaa helposti kuvitella, että pojilla, niillä am-
mattimiehillä, jotka hoitelivat maastoon hyvin kät-
kettyjä t-tykkeitä, oli sinä aamupäivänä riemukasta
puuhailtavaa. Jos häntä olisi ollut, niin varmasti se
olisi heilunut. Kuvitella! Tusina sellaisia otuksia ham-

paan haukattavissa! Jos yhteen osasit tai et osannut, niin tuossa jo oli toinen... kolmas... neljäs... Ja kaikki ne tulla möyrästivät mylvien, maata kaapien niinkuin tyhmä sonni tahi se sarvikuono etelän virtojen kahilistoista. En kylläkään ole nähnyt sitä, mutta tuon verran saattaa kuvitella, vaikka ei olisi nähnyt-kään.

Valitettavasti en tarkemmin päässyt näkemään näidenkään jo usein mainittujen petojen nousuja enempää kuin ammattimiestemme niille antamia kuonotärskäyksiä, pienen pyssyn miehellä kun on linjoilla omat tehtävänsä, ensimmäisenä varsinaisena tappelupäivänä erittäinkin. Kuulin vain korsuissa juttuja jälkeempäin. Monena päivänä niistä tupakkaturinaa riitti. Kaiken kaikkiaan nitistettiin h-vaunuja lohollamme sinä päivänä kahdeksan kappaletta. Yhden t-tykin tilille laskettiin kerrassaan viisi. Sen ruis-kun pojat tunsivat viirunsa. Ehkä heillä oli myös tavallista parempi tuuri ja ampumalinja. Mutta ei kai sitä sodassa katsota, enempää kuin jäniksen metsästyksessä. Jussin kellistäjä vain mainitaan; parhaasta ampujasta, ellei hän siihen ole pystynyt, ei puhuta mitään.

Niin kävi sinä aamuna naapurin paljon mainituille ja paljon mainostetuille pedoille. Puolet jäi, puolet palasi, muutamat olivat tietävinään, että vain kuusi tai seitsemän. Mutta ne olivat sitä kiukkuisempia. Päästyään kunnialla kukkuloillensa taakse ne jylläsivät ja möykästivät kaiken päivää. Me ajattelimme jo, että ne ajavat pienempää karjaa veräjään, josta itse eivät läpäisseet. Jännittyneinä, piiskat valmiina odottelimme, mutta mitään ei alkanut kuulua.

Puoliltapäivin taivas vetäytyi pilveen. Sitä aamuinen taivaan ruskotus käkesi, mitäpä se meidän pienistä kahinoistamme. Ennen pitkää alkoi lunta sataa ja pyryttää juuri siltä suunnalta, missä veräjä oli auki ja vierasta karjaa odottelimme. Tuiskun turvissa he tulevat! ajattelimme, niinkuin sitten tulivatkin.

Mutta he eivät pitäneet kiirettä, tuskinpa kukaan olisi pitänyt heidän asemassaan. Lumipyry sakeni yhä, pilvet vahvenivat, ja iltakin jo alkoi hämärtää. Silmästä kiikareineen ja muine apureineen ei ollut enää paljonkaan hyötyä, mutta olihan meillä toki neljä muuta aistia ja vielä kuudes aisti, monta miestä ja hyviä tiedoitusvälineitä. Joukko oli matkalla, ei epäilemistäkään siitä enää.

H-vaunut jyräsivät jälleen edellä. Meidän orava-koiramme räiskähtelivät minkä kerkisivät, mutta ne eivät pyryssä osanneetkaan enää oikeaan kuuseen, eivät ainakaan niin moneen kuin olisivat halunneet. Julma tärinä kuului yhä lähempää. Näkösälle asti ne eivät kuitenkaan tulleet, vaan pysähtyivät ulommaksi kuin neuvonpitoon. Sitten ne alkoivat aurata kukin omaa sarkaansa lumipyryn ja hämärän turvissa, antoivat kuulaa niin että metsä rapisi.

— Se menee nuottien mukaan! Kohta saamme odottaa jalkaväen hyökkäystä, — selvensi vänrikki korsumme edessä pojille. Hän kai sen tiesi, koska oli kirjoja lukenut.

Niinkuin sanottu. Jalkaväki hyökkäsi h-vaunujen takaa lumiryöpyn matkassa, mutta kauan me vielä sittenkin saimme heitä odottaa, ennenkuin pääsimme tosissamme ottelemaan. Päivä ja sen tapahtumat kulkivat vähän samaan tapaan kuin ihmisellä, joka makaa kuumeessa. Aika rientää pääsemättä eteenpäin. Kello käy, vaikka osoittimet näyttävän pysyvän paikoillaan.

Hyökkäystä odotellessamme komppanian päällikkö, joka siviilissä toimi koulunopettajana, virkisti

meitä muutamilla hyvin valituilla sanoilla. Hän asteli edellämme kuin poikiensa edellä voimisteluharjoituksiin. Poikaselta hän itsekin vielä vaikutti, vaikka samalla aikamieheltä, jonka rinnassa sydän ei turhia vapissut. Hän kaatui kevättalven taisteluissa. Hän on kuollut, en milloinkaan häntä enää näe. Mutta minulle hän on elävämpi kuin moni muu, jonka elävänä edessäni näen.

Muistan häntä usein ja samalla myös näen hänet. Tässä valossa olen viime talven muistojen ja kokemusten jälkeen alkanut uudelleen arvioida eräitä vanhoja asioita, sanottakoonpa vaikka tarinoita, jotka omassa viisaassa mielessäni olin muka köykäisiksi punninnut. »Veljenne elää! Hän elää, vaikka on kuollutkin!» sanoi Mestari eräille sisarille heidän veljestänsä Lasaruksesta. Ei kai liene mikään sattuma, että minun, kaiken epäilijän, täytyy tuntea ja tunnustaa mainitusta koulunopettajasta, veljestä ja monesta hyvästä aseveljestä juuri sitä samaa, vieläpä samoilla sanoillakin, jos tahdon lyhyesti ja kiertelemättä tuntemukseni toisille ilmoittaa.

Mutta näyttääpä kuin hyökkäisin ajastani edelle. Varmaankin se johtuu siitä, että vastustajamme

hyökkäys viipyi niin kauan. Tuntui kuin siitä ei olisi tullut valmista milloinkaan. Tulihan sentään lopulta. Yllämainittu, edesmennyt komppanianpäällikkömme sen meille ilmoitti.

— Nyt, pojat, lähdetään!

Näin hän sanoi ja katsoi meitä kotvan aikaa suoraan kasvoihin, sinisillä, palavilla silmillä kuin tutkaimen terillä. Enempää hän ei virkkanut, vaan kääntyi ja käveli edellämme notkein ilveskissan askelin. Meissä ei ollut montakaan niin sulavakäyntistä poikaa, kaunistelematta sanoen tuskin ainoatakaan. Mutta pelotta, vähääkään empimättä me seurasimme häntä, vaikka hän tänä ensimmäisenä taistelupäivänämme hämärtyvänä ehtoopuolena olisi astellut notkuvaa lankkua Vuoksen virran ylitse.

Ensimmäiseen taisteluun lähtö on kuitenkin vähän toista kuin myöhemmin seuraavien. Jos joku tämän kieltää, niin kieltää itsensä. Vaikka mitä koettaisi ajatella tai päinvastoin yrittäisi olla mitään ajattele-matta, niin tuntuu kuin kylmää talia vuotaisi paidan ja selkänähän väliin. Turhaan koetat ravistaa hartioitasi tai kaapaista sitä. Se valuu omia teitään selkään, vyötäisille, polviniveliin saakka.

Kävelimme komppanianpäällikköämme seuraten tuliasemiin, jotka olivat niin suojaisessa metsän rinteessä kuin toivoa saattoi. Perille päästyä hajaannuimme yhdysojia pitkin kukin omiin ennakolta määrättyihin pesäkkeihimme. Tarkistimme tähtäykset ja lukkolaitteet. Järjestimme panosnauhat ja makasiinit. Sitten vain odotimme ja kuuntelimme, lumituiskuun tuijottelimme.

Ps-torjuntatykkimme ampuivat harvaksen, kuulotuntumasta nähtävästi. H-vaunut jyräsivät omia sarkojansa. Toisinaan tuntui kuin ne olisivat olleet hyvinkin lähellä, vähin taas niiden jurnaava ääni kuului kuin maan alta, häipyen hetkiseksi kokonaan tuuleen.

Jo tulevat! ilmoitettiin ensimmäisistä kuulovartioista. Jo tulevat! Ne tulevat! Se juoksi kuin tukkipoikien »kello soi» ojasta ojaan, pesäkkeestä toiseen. Eroa lienee ollut lausumistavassa. Tukkipojat soittavat kahta oravana hyppelevää tiedoitussanaansa, me kuiskasimme, milteipä vain henkäisimme ne. Liukkaasti ne joka tapauksessa kiitivät eteenpäin.

Taas tuijotettiin, odotettiin. Viidensadan metrin päässä! ilmoitti uusi sähkösanoma. Jälleen hiljainen

tiukukello juoksutti sitä yhdysojia pitkin. Viisisataa metriä! Miksi ei yhtä hyvin puoli kilometriä? Se olisi ollut sopivampi soittaa. Niin kai, mutta eikö urheilukilpailuissakin »soitettu» vain aina; Tuhatviisisataa... kolmetuhatta... viisituhatta metriä. Miksi ei puolitoista... kolme... viisi kilometriä! Kuinka lyhyessä ajassa juoksija taivaltaa viisisataa metriä? Kuinka hevonen, vasikka, koira? Entä vihollinen, joka hyökkää? Tuntemattomassa maastossa kai tunnustelee ja varoo miinoja? Syy pahaa varoa!

Viisisataa metriä... Viisituhatta... kymmenentuhattako sieltä hyökkää? Saul löi tuhat, mutta David löi kymmenentuhatta. Aika poika olikin lyömään, vaikka ei lyönyt kuin keihäällä ja miekalla. Tuhannenpa verran poikia lähti... Myös Jallu makasi mahallaan konekiväärin suojapanssarin takana jossakin tuolla ojan päässä. Pelkäsikö Jallu? Kaikkia vielä! Mutta joi-takin väreitä kulki myös hänellä niskassa ja polvini-velissä, vaikka olikin Iso-Jallu.

Kaikkea voi juolahtaa ensimmäistä taisteluan-sa odottavan miehen mieleen. Neljäsataa metriä!... Vain neljäsataa metriä! Se suhisi korvasta sisään, toisesta ulos. Miksi, hyvä veli, pyhä veli, lähdit tälle mat-

kalle? Miksi lähdit noutamaan leipää maasta, joka ei kasvata sitä sinulle? Et hae! No mitä haet? Lihaa, voitaa! . . . Tupakkaa, tulitikkuja! Vodkaa? Et mitään niistä! No miksi ihmeessä lähdit matkaan? Kutsuimmeko sinua tänne? Vapautta ja elämää? Älä laula! Jos sinulla on vaikka maailman parhain vapaus ja elämä, niin pidä omasi! Miksi tyrkytät meille hyvää, jota emme ole pyytäneet! Neljäsataa metriä! Tosin jo pahasti vajaa, mutta vielä on aikaa. Pyörrä takaisin! Tee se Herran nimessä, jos elämä ja vapaus on sinulle kallis!

Kolmesataa metriä!

Älä tapa! Tapa! Kolmesataa metriä . . . Tapanko vai enkö tapa? Ihmistä en tätä ennen ole milloinkaan tapanut. En monta eläintäkään. Sitten viime kesän tuskin kärpästäkään. Pitääkö tässä nyt kuitenkin ryhtyä ihmisten joukkomurhaajaksi? Joko tänä iltana korsuun palatessani olen sellainen? Mikä tietää, palaanko korsuun enää ollenkaan? Jospa joku toinen tuntematon mies vastustajan puolella ehtii ennen, tekee sen mitä itse aiot, lähettää luodin lävitsesi?

Kaksisataa metriä!

Vain kaksisataa metriä. En ajattele enää, mitä käskey kieltää ja toinen määrää. Heitän kerta kaikki-

aan moniaalle hypähtelevät ajatukseni, tai nekö ehkä heittävät minut. Käyttelen vain niitä aisteja, joita ahdistettu tai hyökkäävä eläin tappeluun alkamista odottaessaan käyttelee. Katson pitemmälle kuin näen. Kuuntelen kauemmaksi kuin kuulen, vedän pyryttävien lumihitaleiden lävitse syvälle keuhkoihini talvista ilmaa.

Jo kuuluu kohinaa, rahinaa, yskimistä. Niinkuin tuhannen sikaa lähestyisi kahisevaa sänkipeltoa ja nassuttelisi tähkiä tullessaan. Tulkoon vaikka viisituhatta . . . kun näkisi hiukkasan pitemmälle! Kirottu lumipyry! Mistä kiskonee noita hitaleitakaan, suuria kuin höyheniä! Kuuluu jo liiankin paljon, röhinää, rahinaa, kauempaa tankkien jyrinää. Kun näkisi vähänkin edes!

Jo näkyy, jo! Harmaan, hämärtyvän ilman ja valkoisen pyryryöpyn takana lähenee tumma, keikkuva harju, kuin tukkilautan puomi tai rantaan vedettävän nuotan perä. Se nousee ja laskee. Se painaa ja alkaa ahdistaa. Se lähenee ja uhkaa sortaa alleen umpisukkeluksiin . . . kuivilleen heitettävän nuotan periin. Tulisulku eteen! Perät auki! Mikään muu ei enää pelasta.

Ja vaikka äsken pari minuuttia sitten olet vielä hartaasti sepinyt kysymystä: miksi tapat?, — tapatko vai etkö tapa, et enää epäröi hetkeäkään. Ellet tapa, niin kuoleman nuotta lähestyy ja armotta kuristaa sinut, heittää kuiville kuin ahvenen. Se hävittää ja tuhoaa kaikki! Kaikki heidätkin, jotka eivät voi elämänsä aseilla puolustaa! Et odota enää muuta kuin määräystä. Tahdot tuhota lähestyvän turman, ennenkuin se tuhoaa sinut. Jo on aika! Mitä komentaja odottelee vielä? Mutta kauan ei hänkään enää odota. Yksi sana pääsee hänen huuliltaan:

»Tulta!»

Samassa ulvahtaa lähinnä oleva tuliase, heti toinen... kolmas... Kaikki puolustuslohon isommat ja pienemmät tuliputket, konekiväärit, pikakiväärit, jopa tavalliset sotilaskiväärit puhaltavat ulos kaiken sen kovan ja tulikuuman, jota ne henkeään pidätellen ovat tähän saakka pesässään säilyttäneet. Ylempanä ja alempana puolustuslinjan salatuista pesäkkeistä esiin ulvahtaen ne tarttuvat samaan säveleeseen.

Esiin ryntäävä vihollinen ei suinkaan viivyttele vastauksensa antamisessa. Se tuiskauttelee tulta

sadoista, tuhansista rinnettämme kohti kohotetuista piipuistaan. Pitkinä, viheltävinä tulisiimoina kuulat hujeltavat päämme päällä. Ne leikkaavat kuin veitsellä puiden oksia ja latvoja. Kokonaisia runkoja pirstoutuu ja mätkähtelee alas. Näyttääpä eräinä hetkinä kuin taivaan valkoinen hiutaleliinakin olisi poltettu poikki. Osa lienee pudonnut alas, yläpuoli ilmanpaineen työntämänä hypähtänyt ylös.

Minusta alkaa tuntua niinkuin joku erinomainen paine kohottaisi myös vihollisen lähettämiä tulisuihkuja ylös. Ehkä he makaavat hangessa selällään ja tähtäävät polviinsa nojaten?

Minä makaan ja ammun vatsallani, mutta lähemmin tarkattuani en pääse siitä ajatuksesta, että minäkin ammun liian ylös. Jos niin on, niin suihkumme pyyhkivät ristiin. Ne leikkaavat kuin huikean pitkät räättälin sakset. Siinäpä vasta sakset! Tulisakset, kilometrien mittaisille tuliterineen! Me koitelemme saksien toista, vastustajamme toista kirpeästi leikkaavaa terää. Tähtäämme, kikkaamme. Ilman liituviivoja pyyhimme niin että maa räiskyy ja taivas punoittaa.

Milteipä naurattaa tämä hullunkurinen kuvitel-

ma. Kohotan hiukan tuliputkeni perää, ajatukseni hy-pähtävät uuteen mielikuvaan.

Palosotilaita olemme me ja he. Mutta letkuistam-me ei suihkua vesi, vaan tuli, tuliherneet katkeamat-tomana nauhana. Mitenkähän kävisi, jos nämä nau-hat puhaltuisivat toisiaan vastaan? Katkeaisi ehkä kumpainenkin nauha, räiskyisi polttavia, leikkaavia kipinöitä kuin tulisena sähisevästä kankiraudasta, jo-ta seppä ja moukarimies vuoroiskuvin muovailevat. Kenen silmille kipinät rätkähtelevät?

Etteivät ainakaan minun itseni tai aseveljieni, ko-hotan kaiken varalta pikakiväärini perää vieläkin »viirun» verran. Kun uusi paukkusarjani hetken ku-luttua aloittaa laulunsa, niin olenpa jo miltei varma siitä, että suihku pyyhkii siinä tasossa kuin pitääkin. Jos tulinauhat kohtaavat toisensa, niin se tapahtuu hyvin lähellä naapurin ruiskun suuta. Kääntelen jo hiukan lämpenevää asettani oikeaan ja vasempaan. Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, vaikka suihkuni sukeltaisi naapurin piipusta sisään.

Alkaa tuntua niinkuin siitä olisi ollut apua. Vas-tapuolen miesten suihkut kääntyvät ylemmäksi, yhä ylemmäksi. Ne karsivat kohta ylhäältä päin puiden

latvoja. Aavistelen suuren osan niistä hujeltavan jo ylitsekin, alhaalla kulkevien lumipilvien ylitse kohti taivaallisia tähtitarhoja, jotka onneksi ovat heidän ja meidän tulisuihkujemme tavoittamattomissa.

Olenkohan tappanut jo montakin miestä? Tämä juolahtaa mieleeni laskiessani sarjan toisensa jälkeen. En ajattele sitä lyhyen katkismuksen »älä tappa»-katsannon mukaan, vaan jonkunlaisesta halkomiehen näkökulmasta: Jaha! Taas tuli motti täyteen! Kuinka mones se jo mahtoi ollakaan? Ja kuinkahan monta halonpuolikasta saan mahtumaan yhteen mottiin? Kas, että milloinkaan ei ole tullut lasketuksi niitä. No, se riippuu erinäisistä asianhaaroista. Kuinka vartevaa puuta sattuu olemaan leikkometsä, ja siitäkin, mitä tekopalkkaa maksetaan. Taitava halkomies voi pinotessaan järjestellä puolikkaitaan yhtä hyvin mottihinnan kuin omantunnon mittakeppien mukaan.

Näitä ja paljon muita kokonaan asiaankuulumattomia turhuuksia minä mietin ajattelemta yhtään sitä, mitä teen. Oikeastaan lienen peto, muita tunnottomampi ja viisaampi peto. Käteni käytettävissä on hirmuinen tuhoase, jota yksikään toinen peto ei osai-

si käsitellä niinkuin minä sitä käyttelen. Kuinka monta vastustajaani olenkaan sillä ikuiseen uneen nukkuttanut tai kirpeleviin viiltoihin haavoittanut? Mieluummin sata kuin viisikymmentä, jos toivomukseni mukaan tapahtuisi. Totinen totuus se on: Ei ole olemassa ihmisen veroista petoa viisaudessa, julmuudessa ja tuhotekojen aikaansaannoksissa!

Eräinä hetkinä tuntuu hieman ilkeitä värähdyksiä, niinkuin itseäni voisin sovittaa kaiken tuon juuri tällä hetkellä, mutta nopeasti minä keikautan nurin sellaiset ajatukset kuin aseveli käsipommin, joka liian hätäisesti suoritettun heiton vuoksi on räjähtämättömänä moksautanut hänen ampumahautaansa.

Edessäni on väistämätön totuus kylmä kuin kurkulle nostettu puukonterä. Jos et tapa, niin sinut tapetaan. Ellet ajoissa kykene katkaisemaan tuota lähestyvää nuotanperää, tulittamaan sitä tuhaksi, survomaan sitä silpuksi, niin se lähestyy, kiristyy ja kuristaa sinut.

Sen vuoksi minä ja varmaan kaikki toisetkin toverini iskemme niinkuin osaamme. Me suuntaamme kuolemaa kylvävää tuliasettamme parhaimman taitomme mukaan, ja kun se hartaimman toivomuk-

semme mukaan on tehnyt tehtävänsä yhdessä paikassa, niin kääntelemme sitä. Ja kaiken aikaa toivomme, että kaatuisi ukkoa kuin heinää. Nuuskaksi me haluaisimme survoa koko nuotan, niin perän kuin sivustat. Hohojaa! Emme olekaan noin vain juuri kynellä puhkaistavia!

Uutta sarjaa kuumenevaan piippuun syöttäessäni mietiskelen yhä uusia asioita. Taikka oikeastaan asia on kyllä tätä samaa, vaikka katselen sitä eri ikkunoista. Vihaanko tuota joukkoa, joka tuhatlukuisena, kuolemaa suihkuttavana työntyy linjoillemme? Tuntuupa kuin vihaisin. Senkin torakat ja turilaat! Tänne työnnytte, niinkuin itsellänne ei olisi elintiloja ja asuma-aloja enemmän kuin milloinkaan kunnolla kykenette hoitamaan! Miksi tungette köyhän naapurinne pienille tiluksille? Näinkin itsekseni kiukuttele. Suuriksi lurjuksiksi, toisen henkeä ja omaisuutta himoitseviksi roistoiksi heidät kuvittelen, ja jälleen kohennan laulavan aseeni perää, että sen tuliterä vielä enemmän leikkaisi.

Vihaanko tosiaan noita miehiä miehinä, ihmisiä ihmisinä? rupean uudelleen järkeilynään. Eivätkö he ole lähteneet tänne käskystä niinkuin mekin? Oliko

heillä oikeutta ja mahdollisuutta nousta sitä vastustamaan enemmän kuin meilläkään? Tarkemmin ajatellen tuskin senkään vertaa. Mikä on yksi pieni ihminen kansojen virrassa? Pieni lastunpalanen hän on. Ihmisenä hänellä on hyvin pieni mahdollisuus asettua poikkiteloin, vielä vähemmin pysäyttää oman virtansa kulkua. Hänen itsenäinen toimintakykynsä ja mahdollisuutensa on sitä pienempi, mitä suurempi hänen allensa vetävä virta on. Tässä tapauksessa virta lienee viisikymmentä kertaa suurempi ja tuon meitä tuhoovan ja itse tuhoon juoksevan ihmispoloisen oma tahto ja toimintavalta vastaavasti pienempi. Hän on syyntakeeton, vain asetta käyttävä välikappale mahtavampien voimien kädessä. Ihmisenä minulla ei ole siis mitään syytä eikä edes oikeutta häntä vihat. Mutta tällä paikalla, missä seison, minulla on vapaan maan asekuntoisena kansalaisena oikeus, jopa pyhä velvollisuus hänet tuhota. Minä teen sen! Totisesti minä puolustan maatani ja vapauttani, tätä paikkaa tässä lohollani niin kauan kuin sydämeni sykkii ja tämä verraton tuliase kädessäni laulaa.

Kohotan jälleen sen perää, koska se mielestäni jälleen pyrkii painumaan liian alas. Se saattaa kyllä ol-

la vain myös harhaluulo, mikä johtuu siitä, että vihollisemme suihkutuli pyrkii yhä itsepäisemmin ylös. Eräinä hetkinä minusta tuntuu kuin voisimme huolta kiivetä puiden alemmille oksille ja paukuttaa sieltä. Viisainta kuitenkin lienee olla yrittämättä sitä. Nyt se olisi jo tyhmänrohkeaa. Lumipyry alkaa asettua. Taivas taistelualueen takana on jo kokonaan seestynyt. On jo kohta ilta. Muutamia tähtiä vilkahtelee siellä.

Niitty ja rinnemaa asemiemme edessä ja takana on sama kuin ennen. Tarkemmin katsottuna se kuitenkin ei ole enää sama. Jotakin outoa on ilmestynyt sinne, kuin kahdessa, kolmessakin kerroksessa mutkittelevaa, röykkiöihin lyötyä risuaitaa.

Me olemme koko iltapäivän lyöneet sitä, hirmuisia aita, kuoleman risuaitaa, joka elää ja liikahtelee paikkapaikoin. Mutta suurta helpoitusta tuntien näemme ja toteamme heti meille tärkeimmän asian. Se ei ole enää vyöryvä jättiläiskäärme, joka lonkerohinsa tappaa ja kuristaa. Sen selkäranka on monesta kohden poikki, ja mikäli se vielä liikahtelee, niin liikahtelee vain kuoleman kouristuksessa.

Taivas seestyy korkeammalle, lumipyry lakkaa ko-

konaan. Vaikka ilta alkaakin jo hämärtää, näkyy jäljellä olevien hyökkääjien liikehtiminen selvästi. Tummien ruumiskasojen takana maaten muutamat yrittävät tulittaa vielä, mutta se on hätäistä ja epävarmaa puiden latvoihin soittamista. Muutamat tekevät mukkelehtivia syöksyjä puiden suojassa. Toiset peräytyvät pieninä ryhminä niittyä pitkin. Meidän tuliasemme kaatavat ja harventavat peräytyviä niin kauan kuin liikehtimistä avomaastossa näkyy. Ilta hämärtyy, ja ammunta lakkaa vähitellen molemmiin puolin. Ensimmäinen hyökkäys on torjuttu. Meillä ei muutenkaan ole sen suhteen suurempaa valittamisen aihetta. Tosin eräitä vaiteliaita tai hiljaa valittavia aseveljiä on kannettu ja kannetaan sairasmajaan, tuskinpa enempää kuin eräinä edellisinä päivinä räjähdyspommien yllättävästi tipahtaessa asemiimme.

Niin on ensimmäinen varsinainen taistelupäivämme päättynyt. Syömme vahvasti lämmintä herneruokaa. Korsuissa vietämme iltapuhdetta niinkuin ennenkin. No, rehellisesti sanottuna emme aivan kuin ennen. Ei puhuta juuri paljon, ei lauletakaan. Ei ole halua. Vaikka päivä työn puolesta ei niin mahdottoman raskas ollutkaan, niin kuitenkin väsyttää. Kirjei-

tä eräät sentään lukevat ja kirjoittavat. Se on tullut heille jo tavaksi.

Käymme nukkumaan yksi toisensa jälkeen. Arvelen ajatuksiemme kulkevan samoja latuja päivän tapahtumissa. Tuskinpa erehdyn, jos luulen monen pojan mielihyvää tuntien mietiskelleen myös komppanianpäällikköemme sanoja:

— Hyvin tehty, pojat! Me jatkamme samaan tapaan!

Hyvin tehty. . . Nyt kuten silloin ja monta kertaa tällä välillä kuulen hänen eheän äänensä, joka ei lakkaa soimasta, vaikka on hiljentynyt. Näen hänen teräksenharmaat silmänsä, jotka sammuttuaankin tuikahtelevat yhtä sytyttävinä. Hyvin tehty! koska hänen sen sanoi, myös omatuntoni samaa todisti.

YHDEKSÄS LUKU

Joulukuusi ja -sauna. Joulupuuro ja -saarna. Muutakin hyvää kotirintamalta. Eemeli pistäytyy Pesämäen Laurin kanssa tervehtimässä kahta vanhaa ystävää.

Joulu tuli muutaman päivän perästä. Tekisin pilkkaa pyhästä asiasta, jos sanoisin sen tulleen meille vanhaan tapaan ja rauhallisesti. Kyllä se oli kaikkea muuta. Mutta en silti voi väittää, että itse joulu ei ollut sama kuin ennen, yhtä uusi ja yhtä vanha. Että joulu meidän lohoillamme ei ollut ulkonaisesti yhtä rauhallinen kuin ennen, ei suinkaan ollut joulun vika, vaan naapurin miesten, joiden almanakassa joulu aina on kulkenut pari viikkoa perässä päin ja viime vuosina unohtunut kokonaan.

Mitäpä me heidän joulustansa. Pitäkäämme murhetta vain omastamme. Niin me pidimme. Teimme urakkatöitä aattopäivät aamusta iltaan. Ja milloin lyhyen päivän aikana emme saaneet kaikkea valmiiksi, niin paiskelimme yöllä, partioissa, h-vaunujen etulistoilla ja takalistoilla, missä milloinkin kipeimmin miestä tarvittiin ja vapaata työmaata oli.

Joulua emme kuitenkaan näissä kahinoissa unoh-
taneet, odottelimme sitä hartaammin kuin milloin-
kaan ennen. Jo aatonaaton iltana kruunun töistä pa-
lattuumme pesimme korsun seinät ja katon. Joku eh-
dotteli myös lattian hankaamista hiekkavedellä, mut-
ta me muut katsoimme sen turhaksi. Tuskinpa hiekka
hiekaasta olisi muotoansa muuttanut, ja vesikin olisi
tällaisella lattialla nähtävästi jäljettämiin hävinnyt.

Joulukuusi noudettiin hyvissä ajoin sulamaan. Se
oli kaunis kuusi, jo luonnon puolesta koristeltu kym-
menillä ruskeilla käpysillä. Nähtävästi se oli jonkun
pitkän mäkikuusen latva, jonka naapurin mies oli tu-
lisuihkullansa katkaissut. Sellaista joulukuusta mei-
dän ei tarvinnut paljonkaan koristella. Kul- ja ho-
peasuikaleiden asemesta pistelimme oksiin muuta-
mia kauniskuvaisia karamellipapereita. Omenoitten
vastikkeeksi ripustimme puoli tusinaa suklaapalloja.
Kynttilöitä emme saaneet kokoon kuin viisi, mutta
mielestämme niitä oli siinä riittämiin asti.

Aattopäivä vaikenä kirkkaana. Taivaan merkeis-
tä päättäen saimme varautua torjumaan hyökkäystä
kesken joulukiireitämme. Naapuri valmisti tulok-
kenttäpostia lähettämällä kuten tavallisesti. Me odot-

telimme korsuissa jouluamme valmistellen, toisella korvalla kuulostellen. Joka tapauksessa pidimme hyvin varamme, ja kun heidän nuotanperänsä jälleen alkoi lähetä, annoimme heille niitä joululämpimäisiä, mitä he olivat lähteneet kärkekymään. Illan hämärtyessä hyökkäys uudistui, mutta kun emme vieläkään halunneet jouluvieraita siltä taholta, heitimme heille vielä toiset lämpimäiset toivoen, että se jo aattopäivän osalta riittäisi. He ottivatkin ystävällisen toivomuksemme huomioon.

Meillä oli linjojemme takana suojaisten mäen töyryssä pieni korsusauna, jonka rakensimme jo reserviaikoina. Siinä oli maaseinät ja lattia. Katto vain oli pyöreistä mäntypuista, mutta niidenkin peittona miehen mitta multaa kuten tavallisesti. Saunan nurkassa oli ukko karhun kokoinen ja näköinen kiuas, kivikasa. Sanalla sanoen se oli reilu ja rehellinen suomalainen savusauna maan sisässä, ja monet muhevut löytyivät olimme jo ottaneet siellä.

Vettä saimme saunan lähellä pulppuilevasta metsälähteestä. Pinnan katkaisemisen suorittivat muuttamat samassa piristävässä silmäkkeessä, useimmat kuitenkin lumihangessa, joka piristi milteipä yhtä

paljon, sen lisäksi voiteli lämmintä nahkaa kuin sullalla silavalla. Sauna oli hyvä ja jälkivoitelu mitä parhain, mutta kylpyvihdoista meillä oli huutava puute. Ne olivat loppuneet linjojemme suojassa sijaitsevista Kannaksen taloista. Vihollisen puolella niille luonnollisesti oli käynyt niinkuin itse taloille ja navetoille.

Se oli vihtakylpyyn tottuneille ankara puute, milteipä kuin tupakantuska. Mitä parhainkaan savusauna oli ilman vihtaa? Niinkuin kahvi ilman sokeria, josta emme kärsineet puutetta. Muutamat koettivat keksiä ja käyttää jos mitäkin korvikkeita. Männyn ja kuusen oksista he nitoivat kokoon luutia, joihin jonkunlaisiksi iskun vaimentajiksi keräilivät kuivuneita sananjalkoja puronotkoista. Tällainenkin kävi hätätalassa laatuun. Vihtoa sillä hyvin saattoi, kun ei kovin kovaa eikä kovin arkoihin paikkoihin iskenyt. Mutta joulusaunaan oli saatava väärentämätöntä tavaraa, ainakin yksi oikea koivuvihta, vaikka se olisi ollut hankittava Moskovan koivikoista tai Tornionjoelta saakka. Mahdollisesti sellaisen olisi löytänyt myös metsätalon navetan ullakolta. Jo kerran pelissä olleet partiomiehet olisi voitu laittaa noutamaan, samalla olisivat voineet tuoda lisää hiekkamaan perunoita,

mikäli niitä vielä oli yhteiskuopassa jäljellä.

Hyvä kylpyvihta saatiin toki vähemmällä rähkinällä. Nevarannan Antti oli hyvissä ajoissa kirjoittanut kotiinsa, ja hänen joulupaketissaan se sitten saatiin. Se oli parhaimman lehden aikana raudaskoivusta tehty, mehevän leppoisa vihta. Korsun kaikki miehet saivat siitä osansa, kuten kaikista muistakin joululahjoista ja kotirintaman antimista. Kymmenen iskuja ja henkäisyä mieheen oli ensimmäisen kierroksen määrä. Pojat löivät ja haistoivat, vetivät kotoisen, kesäisen vastan mehevää tuoksua syvälle henkeensä ja taas löivät. Ihmeesti se kesti, ja kauan siinä kesäistä hajua riitti, vielä toiselle, jopa kolmannelle kierrokselle. Luulen, ettei Suomenmaassa milloinkaan ole kesäisestä jouluvihdasta hartaammin nautittu, ei ainakaan niin tarkoin. Sepustimme ja omakätisesti allekirjoitimme siitä yhteisen kiitoskirjeen Antin siskolle, Nevarannan Annalle, joka tämän meille kaikille niin suurta iloa ja nautintoa tuottaneen kylpyvihdan oli lähettänyt, mahdollisesti omin käsin viime kesänä tehnytkin sen.

Tätä jouluvihdan ylistelyä alkoon käsitettäväkö sillä tavalla, että olisimme aliarvioineet muita tervetul-

leita joululahjojamme, joita saimme mies kuin mies. Useimmat saivat niitä kotoansa. Niille aseveljillemme, jotka kotoinen pukki syystä tai toisesta oli kokonaan unohtanut, jaettiin »tuntemattoman sotilaan» kenttäpaketteja, jotka joku Helga tai Anna-Liisa oli omin käsin tehnyt, ostanut ja postittanut. Asianomaisen lahjan saajan oli vaikea päätellä, oliko lähettäjäksi merkityn nimen takana nuori tyttö, toisen vaimo, vaiko valkohapsinen mummo. Hänen jouluiloansa, meidän kaikkien parasta tarkoittava hyvä ja ahke-
ra suomalainen nainen hän joka tapauksessa oli. Varmasti hän lähiaikojen kenttäpostissa sai vastaanottajalta muutamia koruttomia kiitossanoja, jos vain oli muistanut merkitä nimensä ja osoitteensa käärepaperin laitaan.

Aloitimme joulut kyllin ajoissa, emme kuitenkaan aikaisemmin kuin olimme täysin varmat siitä, että naapurimme olivat linjojen takana päivätyönsä päättäneet. Ei olisi tuntunut mukavalta, jos puuro olisi jäänyt jäähtymään ja kuusemme kynttilät tyhjää korusua valaisemaan. Aikaa meillä riitti myöhemminkin aloittaen.

Niin ilta pimeni ja ulkoinen maailma hiljeni. Olim-

me jo käyneet saunassa, puuro kannettiin sisään. Kuusen kynttilät sytytettiin samanaikaisesti. Siihen toimitukseen ei tarvittu monta miestä. Lähimpänä asevelvollisena suoritin tämän tehtävän ilman erikoiskomennusta. Selviydyin siitä ennätysajassa yhden tulitikun menetyksellä. Pian kynttilät sekä loistivat että valaisivat, ainakin niin paljon, että hyvin voitiin eroittaa, minkä näköistä joulupuuromme oli. Se oli valkoista, riisisuurimoista keitettyä, niinkuin joulupuuro paremmissakin paikoissa.

Puuron jäähtymistä odotellessamme korsussa vierailleva pastori-vänrikki ehdotti, että laulaisimme jouluvirrestä muutamia säkeistöjä, vaikka yhden kutakin kuusen kynttilää kohti. Hän aloitti, me yhdyimme ja vahvistimme miehekkäästi.

Kynttilät säteilivät kilpaa juuri saunassa pestyjen kasvojemme kanssa. Meillä oli joulu.

Söimme illallisen, jossa ei ollut juuri valinnan, mutta eipä liioin valittamisen varaa. Alkupalaksi söimme kukin voileivän, jossa oli kolmea laatua höystettä: voita, juustoa ja siankinkkua. Se oli tukeva ja varsin maukas alkupala, jossa särvittäviä aineksia oli jokseenkin yhtä vahvasti kuin leipää. Tämän jälkeen

pistelimme puuron. Maitoa ei ollut, sen korvikkeena käytimme voita, mikä hyvin tuntui siihen tarkoitukseen soveltuvan, ehkä sukulaisuuden vuoksi. Jälkiruuaksi meillä oli vielä joulutorttuja, joita kenttämestarin tuomista lahjapaketeista ilmestyi niin paljon, että kaikki tulivat saamaan pari torttua mieheen. Mitäpä muuta enää olisi kaivattu, paitsi hyvää lähdevettä, jota jokainen nautti korsun oven pielessä olevasta ämpäristä niin paljon kuin halusi.

Pastori esitti, että laulaisimme jälleen yhteisesti jonkun kaikille tutun joululaulun. Korsun pimeimmästä nurkasta kuului heti: »Koska meill’ on joulu, juhla armas lapsien...» Mainiosti tilaisuuteen sopiva laulu! Hoksasimme sen heti, tartuimme siihen ja vedimme reippaasti kuin koulun kuusijuhlissa. Sen jälkeen pastori nousi ja puhui.

Aluksi hän lausui meille kaikille tutun, jo lähes pari tuhatta vuotta vanhan tekstin sanat: »Minä ilmoitan suuren ilon! Teille on tänä päivänä syntynyt vapahtaja, joka on Kristus Herra Davidin kaupungista!»

Siitä hän alkoi ja edelleen kehitteli. Hän juoksutti meitä kuin partiossa, mikä ei ole kummeksittavaa, koska se oli hänen arkityönsä. Hän paineli meidän

edellämme Betlehemin paimenten kedolle. Ulkolaitumilla riensimme tallin seimelle. Siellä vähän aikaa levähdettyämme lähdimme uudelle, paljon laajemmalle kierrokselle. Teimme tavallista pitemmän partiomatkan aina itäisille maille asti. Sieltä ruhtinaallisessa seurassa kameeleilla ratsastaen palasimme uudestaan lapsen syntymäsijoille. Kirkas tähti kulki kaiken aikaa edellämme valaisten ja johdattaen.

Betlehemin tallin kohdalla se pysähtyi, mutta meidän partiopappimme ei pysähtynyt edes siinäkään. Hän puhui ja puhalsi tähden edelleen johdattajaksemme. Se kuljetti meidät tuhatjärvien maahan pohjoisissa erämaissa. Ihmeellinen kointähti se oli. Se ei sammunut edes pimeinä, myrskyisinä syysöinä. Ja vaikka se taivaalla näennäisesti joskus sammuikin, niin Suomenmaan asujainten, taistelevien miesten ja naisten sydämissä ei milloinkaan. Se valaisi ja neuvoihetä, kun he rakensivat kotejansa pohjoisen maan kivimäkiin ja hallaisiin korpiin. Se johdatteli heidät rajalle, terästi heidän käsivartensa ja rohkaisi heidän sydämensä, milloin vainolainen uhkasi koteja ja synnyinmaata. Monta kertaa se jo oli tapahtunut. Ja nyt jälleen uskollinen kointähtemme vaaran hetkellä oli

johdattanut Suomen miehet suojaksi maan rajalle. Se oli jälleen antanut heidän jäseniinsä notkeuden voiman ja sydämiinsä palavan rohkeuden. Ilveksen voiman! Leijonan rohkeuden! Kointähti kulki taivaalla, mutta valaisi maata ja kansaa. Se oli synnyinmaan kohtalo ja suomalaisen miehen vapaus!

Tähän tapaan poika meille joulusaarnansa tekstiä selvitteli. Tämä ei ollut häneltä ensimmäinen kerta. Mutta joulusaarna on aina joulusaarna. Pitkäksi aikaa se jäi meidän sydämiämme lämmittämään, kytee yhä vieläkin.

Tämän jälkeen seurasi vapaata ohjelmaa. Keskustelimme kotoisista asioista ja muistelimme entisiä joulujamme. Harjoittelimme eräitä vanhoja joululeikkejäkin ja vietimme iltaa niinkuin parhaimmin osasimme. Pastorin puheesta ja Betlehemin tallista minun mieleeni muistui kotoinen talli ja sen pilttuudessa nuokahteleva hölppähuulinen Polle, jolle isäukko vanhan tavan mukaan tänä iltana oli kopistanut ylimääräisen kappan kauroja. Oikein totta, minun tuli siinä muistelllessani sitä vanhaa hölppähuulta ihan ikävä. Ja kun Pesämäen Lauri iltamyöhäisellä ulkona käydessämme sitten minulle ehdotti: »Etkö läh-

de kanssani hevosia katsomaan metsätalleille?» olin heti valmis. Siellä oli useita kotikylän hevosia, muiden muassa Pollen velipuoli, Kypäristön nuori valakka. Sillä oli otsassa samanlainen valkoinen piirto kuin leimasimella painettu jyvääitan avain. Siitä sen hyvin tunsin. Vaikka kyllä me muutoinkin kotikylän hevoset tunsimme, tuttujen ajajien hoidossakin useimmat niistä sitäpaitsi.

Matkaa korsuilta hevosten talleille taisi tulla lähes pari kilometriä. Tie oli kovaksi poljettu, somasti kopi-seva. Taivaan tähdet pilkahtelivat keveinä kiitävien pilvien välitse. Ei kuulunut edes yksityisiä laukauksia. Olipa kuin tosiaan olisi ollutkin rauha maassa ja ihmisillä hyvä tahto. Vähin äänin kävelimme ja jouduimme talleille. Tunnussanaa tarvitsimme vain kerran.

Mutta hämmästykseksemme huomasimme, että oli muitakin aseveljiämme, joilla jouluyönä oli hevoselle asiaa. Miehiä hääpäivä monessa pilttuussa, kuului hyväilevää puhetta ja kaulan taputusta. Omia nelijalkaisia tuttaviamme etsiskelyssä puhuttelimme poikia. Useimmat heistä olivat hevosten vakinaisia hoitajia ja ajomiehiä, mutta oli myös vieraita asemiehiä,

niin ettei meidän vähääkään tarvinnut hävetä omia etsiskelyjämme.

Monet sotahummat olivat saaneet kotiväeltänsä joulupaketin, leipää ja sokeripaloja. Myös tupakkaa oli lähetetty, mutta kun asianomaiset vastaanottajat eivät edes reserviharjoituksissa olleet tottuneet siihen, jäivät nämä antimet hummain hoitajille, joilla tämäntapaisiin nautintoihin yleensä on luontainen taipumus, aikaa ja taitoakin enemmän.

Lauri löysi pian omansa, viisivuotiaan Leimutammansa. Lauri tervehti, tamma hirnahti. Koska heillä näytti olevan paljon tärkeätä kahdenkeskistä juteltavaa, en kauemmin häirinnyt heitä, vaan siirryin uusille pilttuille etsiskellen Pollen velipuolta, kuin hyvääkin sukulaista.

Löysin kuin löysinkin sen. Myös hoitaja sattui olemaan seutuvilla. Hän oli hauska poika, jonka kieli ei suinkaan ollut joulupuurossa palanut. Tiedustelin häneltä valakan nimeä, jota en sattunut tietämään.

— Tämä on Jussi! ilmoitti poika.

— Jussiko? Eikö se ole miehen nimi? kummastelin minä.

— Miehenpä hyvinkin, ja mies tämä onkin, vaikka

ei sitä pimeässä eroita muu kuin oikea hevosmies, — vastasi poika.

Mainitsin, että Jussin velipuolen nimi oli Polle ja että asustelimme hyvässä sovinnossa samassa Lamminahossa. Siitäkös poika innostui, ja näyttipä kuin Jussikin olisi heristänyt korviaan. Poika sanoi jo pari viikkoa sitten nähneensä unta, että joku läheinen sukulainen tulisi tuomaan Jussille joulumakeisia. Se oli nyt tapahtunut! he ilokseen huomasivat. Tämä oli sitäkin mieluisampaa heille, kun Jussin isäntä siviilissä oli pitäjän tunnetuin kitupiikki, joka helposti unohti puolet Jumalan kymmenistä käskyistä, jos vain penninkin hyöty siitä hänelle koitui. Niinpä hän nytkin oli unohtanut Jussin joulupaketin, leivät, sokerit, tupakat ja kaikki. . .

Hän ei ilmoittanut, mitä muuta hän laski Jussin joulukäärön kaikkeuteen kuuluvaksi, mutta niin vetoovasti hän katsoi minuun, unessa nähtyyn Jussin sukulaismieheen, että minun täytyi kaivaa hänelle kokonainen tupakkalaatikko, koska Jussi itse tietenkään ei ollut tottunut tupakoimaan sellaisen kitupii-kin palveluksessa. Leivän ja sokerin paloja se sensijaan oli tottunut näpistelemään. Se haeskeli niitä tas-

kuistani aika kätevästi. Mutta poika veteli jo lahjatu-pakasta savuja kuin ketunhäntiä ja kertoili ihmejut-tuja siitä, kuinka viisas humma Jussi oli. Kautta ran-tain hän samalla kehuskeli myös itseään.

Kuinkas kerrankin, kun he kuljettivat leipäkuor-maa varastosta linjoille, — sellaisiin kuljetuksiin ei uskottu ketä tahansa Jussia ja monnia, — sattui vihol-lisen tulikeskitys osuvasti sille niitylle, jonka ylitse oli mentävä ja viipymättä: pojat näet linjoilla olivat kaksi päivää syöneet vain silavaa ja voita. — Siinä kun men-nä rahnustellaan, niin yhtäkkiä tämä Jussi ampaisee täyteen laukkaan. Tavallisesti se ei sitä juuri tee. Mi-tähän se nyt? ajattelin minä, mutta kun jo entisestä kokemuksesta tiesin, ettei Jussi milloinkaan mitään tyhmää tee, painoin pääni kuormaan ja annoin huila-ta. Mutta niityn toisessa laidassa Jussi äkkiä seisahtui, niinkuin avoin Vuoksen virta olisi ollut edessä. Eihän siinä mitään virtaa ollut, niinkuin tiedät. Antaahan olla, mitä tuosta nyt seuraa, ajattelin minä. Osaatko sinä arvata? — hän kysäisi.

— Mistäpä minä sellaisia, — naureskelin.

— Hän rupesi tuhertamaan.

— Tuhertamaan? Millä tavalla?

— Voi, hyvä mies! Miesten joukkoon rintamalle olet päässyt, etkä vielä tiedä, miten valakka hädän hetkellä tuhertaa, tämä Kypäristön Jussi ja teidän Polle ja kaikki säällisellä tavalla syntyneet valakat Suomenmaassa!

Näin hän kummastellen touhusi. Kun en siihen mitään vastannut, hän jatkoi:

— Meillä minun nähdäkseni ei silloin ollut mitään muuta hätää, mutta olihan sittenkin. Tämä Jussi sen hengessään aavisti, vaikka minulla ei ollut siitä vielä hienoista hajuakaan. Ennenkuin tämä pääsi mihinkään näkyväisempiin tuloksiin, alkoi kapsäkkejä tipahdella. Niitä räiskähteli eteen ja taakse ja kummallekin sivustalle. Olen minä jotakin lyhyen elämäni aikana kokenut, jo täälläkin nähnyt, mutta enpä vielä mokomaa siivoa. Ja kun he vihdoin tuolla (poika nakasi peukalollaan olkansa ylitse) olivat täräytelleet kaikki, mitä heillä sillä hetkellä sattui olemaan takavaraa, ei koko niityllä nähty kuokkimatonta paikkaa, ei muuta kuin se, missä minä rekeni päällä makasin, ja se, missä Jussi sahapukkina seiso. Siinä oli vain pieni keltainen plätti, tämä kun on hyvin säästeliäs siinä asiassa, — kitupiikki-isännän palvelija, näetkös!

Tämä on totinen tosi; ellet usko, niin mene katsomaan!

Uskoin toki ilmankin. Sitäpaitsi en tiennyt, mitä minun olisi pitänyt mennä katsomaan, — sitä kuokokselle pommitettua niittyäkö vai niitä keltaisia plättejä, joita saattoi näkyä pitkin teitä.

Lauri oli jo hyvästellyt tammansa. Samat sanat sanoin minä tälle viisaalle sukulaismiehelle ja hänen vielä veikeämmälle hoitajallensa. Toivotin heille hauskaa joulua ja muutenkin jatkuvaa menestystä niin tupakoimisessa kuin muussa tuhertamisessa. Poika toivotteli sitä samaa minulle heidän molempien puolesta; sanoi hartaasti toivovansa, että vastakin kävisin täällä sukulaisiani tervehtimässä. Se oli vilpitön toivomus, sen kyllä hyvin uskon.

Takaisin korsuille astellessamme oli valoisampaa kuin tullessa. Taivaan tuhatkynttiläinen kuusi oli kokonaan sytytetty. Edessämme lännen taivaalla paloi yksi muita kirkkaampi tähti. Se oli minusta niinkuin se tähti, joka oli pysähtynyt Betlehemin tallin päälle. Muistin jälleen sitä asiaa, ehkä se tämän vuoksi niin kirkkaalta näytti.

Oli jouluyö. Oliko maassa rauha ja ihmisillä mieli-

suosio? Oli, huomisaamuun asti, ellei yöllä hälytystä tapahtuisi. Kuinka moni meistä täällä taistelevista näkisi pääsiäisen, kesän ja toisen joulun? Tuo tähti joka tapauksessa. Se viittoisi ja vilkuttaisi rauhan aikaa ja vapauden aamua ahdistetulle kansallemme.

Korsuille joutuessamme olivat kaikki pojat jo unessa. Monet heistä olivat nukahtaneet rakkaat kotoiset lahjat rinnoillensa niinkuin poikasina ennen. Näin oli käynyt myös Kalle-veljelleni. Hänen kaulallansa oli sukat. Ne olivat kotilampaan hikevää villaa, äidin lämpöisten sormien tukevaa työtä. Nähtävästi poika juuri nukahtaessaan oli sitä ajatellut, hengittänytkin sitä. Hänen kasvoillaan lepäsi poikamaisen onnekas hymy.

Haistelin sukkaparia minäkin, korjasin sen sitten vielä paremmin hänen kaulalleen. Vaikka hän sillä hetkellä oli omaisistani kaikkein lähimpänä, tuntui minusta kuin hän olisi muita etäämpänä. Katsoin vielä kerran hänen viattomasti hymyileviä, nuorekkaita kasvojaan. Minun tuli häntä sääli ja ikävä.

Heittäydyin tilalleni, Lauri oli asettunut omalleen. Kädet pään alla selälläni maaten ajattelin: Maan ja taivaan avaruuksien herra! Sinä, jonka kädessä täh-

det ovat kuin kuusen kynttilöitä! Suojele häntä, meitä
kaikkia, kotia, synnyinmaata ja sen kansaa.

KYMMENES LUKU

Kuusi miestä lähti, viisi vain palasi. Pojat lähtevät etsimään kadonnutta. Kaksi kettua samassa pesässä.

Heidät keksitään. Raskas hetki velimiehen elämässä. Parivaljakolla omalle puolelle.

Vielä pyhien jälkeen rintamataistelujen välillä pojat tekivät öisin partioretkiä vihollisen puolelle. Veljeni Kalle oli milteipä aina yhtenä vapaaehtoisena näissä mukana. Ne olivat vaarallisia retkiä. Joku joukosta usein jäi, tai tuotiin ahkiossa takaisin. Pyytelin ja varoittelin veljeäni. Riittäisi kai se jo kymmenen, kaksitoista matkaa hänen osaltaan, meidän pienen talomekin kohdalta! todistelin hänelle. Hän oli toista mielihpidettä. Ei riittänyt! Eikä siellä mitään hätää ollut, kun liikuskeli tarkkaavaisena ja piti silmänsä auki! — Vai niin, vai ei ole! sanoin minä. — No, sitten ensi yönä lähdenkin minä sinun sijastasi!

Sitä hän ei ottanut edes kuuleviin korviinsa. Ei minusta muka ollenkaan ollut sellaisille retkille. Tottumattomalle siellä kyllä kävisi huonosti. Ne olivat eri miehet, jotka metsää kävivät! Niin kai olivat. Kaikis-

sa hänen vastaväitteissään oli vahvasti perää. Mutta saadakseni hänet järkiinsä kiusoittelin häntä. Lupasin ilmoittautua myös vapaaehtoisena, ellei hän lopettaisi. Silloin hän kimpaantui, lupasi kirjoittaa heti kotiin, ellen muka lakkaisi häntä kiusaamasta. Niinkuin minä en sitä samaa olisi voinut kirjoittaa! Kymmenen kertaa suuremmalla syyllä olisin voinut sen tehdä. Sanoinkin sen hänelle. Mutta meneekö järki järjettömään! Kävi niinkuin aina ennenkin oli käynyt. Jouduin auttamattomasti häviölle. Minun täytyi hänelle pyhästi vakuuttaa, etten milloinkaan vapaaehtoisena lähtisi partioon, en sittenkään, vaikka hänelle hullusti kävisi. Mutta yhtä asiaa hän ei osannut vannottaa, enkä luultavasti olisi sitä hänelle luvannutkaan: Etten lähtisi häntä noutamaan, ellei hän joltakin retkeltänsä palaisi muiden mukana.

Niin kävi hänen viidennellätoista retkellään. Kuusi lähti, vain viisi palasi. Veljeni oli ankaran kahakan aikana joko kaatunut, pahasti haavoittunut, tai jäänyt piileksimään. Seuraavana yönä oli määrä lähteä häntä etsiskelemään. Ja vaikka minä, kuten Iso-Jallu, pelkään sankarikuolemaa, ilmoittauduin empimättä toiseksi täydennysmieheksi, eikä minulta sitä pyyn-

töä evätty. Jos näin olisi menetelty, olisin luultavasti lähtenyt varkain. Kalle oli minun läheisin veljeni, nyt läheisempi kuin milloinkaan ennen. Se tammi-kuinen päivä, jolloin odottelin illan pimentymistä ja ensimmäiseen partiooni pääsemistä, oli minusta hyvin yksitoikkoinen. Ei sen vuoksi, etteikö naapuri linjojemme takana olisi tehnyt parastaan. Hän soitteli kaiken päivää vanhaa virttä vanhoilla uruillansa. Mutta minä en tänä päivänä suurestikaan välittänyt siitä. Jos mitä tein tai yritin ajatella, niin ennen pitkää jouduin kuin jänis jäljillensä: Missä makaa Kalle? Haavoittuneenako jonkun katajan juurella pakkasessa? Ehkä kuollutkin jo? Eikä velipahainen ehdi kylmenevää kättä käteensä pusertamaan, ei sammuvaa silmää ennen jäätymistä sulkemaan!

Ja sitten juoksi silmieni editse niinkuin kuumeisen unessa koko meidän entinen elämämme, vilisti kuin yksi keväinen päivä. Pahaisina paitaressuina pienillä suksikäpyköillämme mäkeä laskimme, siipimyllyjä oja puroon rakentelimme, ahvenen tirriäisiä lammesta narrailimme. Sitä seurasivat koulumatkat, tuiskut, laiskanläksyt. Ja yhteen menoon kuin nappinauhaan juoksivat myöhemmät kesät, talvet, kaiken-

kaltaiset yhteistoimet kotitöissä, paperipuumetsissä ja uittopuroilla. Missä oli Eemeli, siellä oli Kalle. Kaksi sai kaikkialla aikoihin enemmän kuin yksi, kaksi kertaa, kolme kertaa niin paljon! Kahden oli kylmälläkin säällä lämmintä, ikävissäkin töissä rattoisaa! Tämä veljenikö oli nyt poissa? Hänen kauniit pojankasvonsako vääntyivät nyt tuskasta? Jähmettyivät kuolemanmouristuksissa, jäätyivät pakkasessa . . .

Näitä kaikkia ja paljon muuta minä katselin, kuvittelin ja ajattelin odotellessani loppuvaksi tätä päivää, joka oli iankaikkisuus.

Tulihan siitä vihdoin loppu, niinkuin tulee nälkävuodesta. Hyvissä ajoin illan hämärissä lähdimme. Muutenkin oli syytä kiirehtiä. Kuu nousi ja valaisi myöhemmin. Hiihtopartioomme kuuluvat viisi muuta miestä olivat vanhoja tekijöitä. Partiota johtava kersantti oli ollut mukana monilla retkillä ja tunti maaston, eräs partioon kuuluva kannakselainen sotilas sitäkin paremmin. Pari vuosikymmentä aikaisemmin hän oli paimentanut vasikoita siellä.

Olimme hyvin aseistetut konepistooleilla ja käsiasseilla. Munapommeja oli repuissamme kuin perunoita, myös sidetarpeita ja lääkkeitä. Vahvaa, vähän ti-

laa ottavaa muonaa oli itsekullakin varattuna kolmeksi vuorokaudeksi, rautainen annos siihen vielä lisäksi. Suoraan varastosta tuodut valkoiset lumipuvut oli myös joka miehellä. Enpä tiedä, puuttuiko meiltä juuri mitään, mitä sellaisella matkalla saattoi tarvita. Suksivoiteitakaan ei ollut unohdettu. Saattoihan sää muuttua suojaiseksi jo yksin siitä syystä, että sitä jo niin kauan oli hartaasti odoteltu.

Sivuutimme nopeasti omat linjat, pienen metsäniityn veräjällä viimeisenkin kuulovartion. Edessämme aukeni pajupensaikkaa kasvava niitty, sen takana hämäräinen, lumihärmäinen metsä, »ei kenenkään maa», jonne koko päivän niin hartaasti olin ikävöinyt kadoksiin joutuneen veljeni tähden. Eteliimme hiljalleen kuulostellen partion edellisenä yönä hiihtämiä latuja. Pakkasta lienee ollut 10—15 asteen välimailla. Se oli viime talvena melkein kuin suoja. Hanki kahisi, ja suksen luisto oli hyvä.

Kahisiko hanki? Tuo jo lapsuusvuosilta tuttu talvinen ääni, joka ennen oli tuntunut milteipä soitannolta, vastaten jollakin tavalla keväistä linnunlaulua, tuntui nyt hampaita viiltävältä, niinkuin lasinpalasia olisi survottu rotan syöttipaloja varten. Partiomie-

hen elämä on sodan aikana »ei kenenkään maalla» liikuskellessa toden totta jännittävää. Yhdessä yössä hän ehtii elää enemmän kuin sitä ennen viidessä vuodessa. Jo viimeisen oman vartiomiehen veräjällä hänen povitaskustaan kiskaistaan kaikki määrävuosiksi leimatut elämänkirjat ja sotilaspassit. Niiden sijaan työnnetään hänen poveensa jäniksenpassi.

Mistä se on ja mitä se sisältää? Se on hauraampaa kun korpikoivun tuohi. Vielä sitäkin vähemmän voit luottaa siihen, mitä se lupaa. Ei kai se kovin suuria lupakaan, viittoon ja vihjailee vain, puputtaa ristiin halkaistulla suulla kuin jänis pallisilmäiselle pojalleen: Ole tarkkana! Pidä varasi! Silmät avoimina katsele! Jos vähänkin rapinaa kuulet, niin pysähdy! Käpsäise korvallistasi! Herkisty kuuntelemaan! Epäile jokaisesta pensasta! Tutki harmaata kiveä, mustaa kantoa! Milloin tahansa keikahtaa niistä kuolemaa puhaltava piippu esiin. Ellet siinä silmänräpäyksessä ole valmis pakoon pötkäisemään, niin en näe sinua. En milloinkaan enää näe sinua, poikaseni!

Partiomiehelle tämä loppupuoli taitaisi kuulua toisella tavalla:

Ja ellet heti ole valmis vastaamaan, ellet ole hive-

nen verran kylmäverisempi, mutta samalla silmänräpäystä nopeampi kuin vastustajasi, joka sinua kannon takaa tervehtää, niin peli on kohdaltasi loppuun pelattu. Voit huoletta sanoa kaikelle hyvästit. Terve, maa ja metsä! Terve, tuikkiva tähtitaivas!

En yhtään enää ihmetellyt, että Kalle-veljeni, se metsäläisen poika, innostui partioretkiin ja jäniksenpasseihin. Mutta missä hän nyt täällä piileksi? Ja minäkäläinen oli hänen kohtalonsa? Tätä minä ajattelin ja murehdin viimeisenä vaarallisia latuja hiihdellesämme.

Etenimme vastusta kohtaamatta edellisen yön tappelupaikoille. Yhtä äänetöntä ja hiljaista oli täällä, vaikka taistelun jälkiä olikin nähtävinä monessa paikassa. Tuossa makasi jäykistynyt mies kuin kippuraan nukahtanut koira. Tuolla törrötti huopasaappainen jalka, tuolla kuin tervehdykseen ojentuva hansikoitu käsi. Mutta meidän etsittävästämme ei näkynyt niin jälkeäkään. Ja kuitenkin meidän oli löydettävä niitä, jos mielimme löytää hänet. En aavistanut, mitä toiset ajattelivat. Omasta puolestani olin päättänyt, etten palaisi ennenkuin löytäisin veljeni joko elävänä tai kuolleenä.

Turhaan yhtenä joukkona vielä tuntikauden etsiskelyämme pidimme tiheän kuusen juurella neuvotteluhetken. Päätimme jatkaa etsiskelyä edessämme olevassa metsämaastossa, jonka lävitse virtasi vähäinen joki. Partiojohtaja kulkisi jokivartta, toiset tavannukaisella kuulotuntumalla kaksi joen kumpaakin puolta. Ennenkuin erkanimme haravoimaan, sovimme merkeistä ja ilmoitustavoista, jos yllättäen kohtaaisimme vihollisen partioita. Oman partiomme pysähtymisestä ja kokoontumisesta antaisi johtaja viheltäen merkin. Laukausten vaihto olisi ilman muuta pysähtymis- ja kokoontumismerkki. Kun vielä olimme sopineet, millä tavalla oli pidettävä yhteyttä lähimpään toveriin, hajaannuimme maastoon. Tämä koulunkäynti oli nähtävästi tarpeellinen minun tähdeni, toisille se oli vanhaa tuttua.

Suunnitelman mukaisesti etenimme ketjussa luulakseni noin pari kilometriä. Minä kannakselaisen pojan kanssa hiihtelin joen vasempaa puolta. Paikka paikoin oli välkeää metsää, mutta väliin tuli eteemme myös tiheää viidakkoa, jossa näkyväisyys oli huono. Aukkopaikoissa sentään näin toverini ja kuulin hänen suksensa rahinan. Partiojohtajan näin muutamia

kertoja laakson pohjalla taammaksi jääneenä. Minusta lähitoverini kiiruhti liiaksi. Nähtävästi hänellä oli edessään tasaisempaa maastoa, joka lisäksi oli hänelle tuttua.

Mutta etsittävästä enempää kuin vihollisen partioista ei vieläkään näkynyt mitään merkkiä. Ja kuitenkin minusta alkoi yhä enemmän tuntua siltä, että niitä oli lähellämme. Jollakin käsittämättömällä tavalla vaistosin sen, kuten koira haistaa jäniksen, vaikka ei osaa jäljille. Koiralla sen sijaan luullakseni vastaavassa tapauksessa on mieluisampi tunne. Minun mieltäni vaivasi ajatus, että lähelläni hiiviskelevä vihollisen partiomies oli jollakin tavoin paremmalla puolella, enemmän hajulla minusta kuin minä hänestä. Myönnän, ettei tämä tuntunut ensinkään mukavalta.

Eteeni tuli melko jyrkästi viettävä, harvametsäinen rinne. Laskin sen lievästi jarruttaen. Partiotoverillani, kannakselaisella, oli vaikeampaa maastoa, mutta etumatkansa perusteella odotin häntä kuitenkin pian notkoon ilmestyväksi. Odotellessani silmäilin ympäristöä. Tässäkin notkelmassa virtasi jäätymätön puronen. Nähtävästi se sai alkunsa jostakin

ylempänä rinteessä olevasta lähteestä ja virtasi alempana juoksevaan jokeen. Mutta nämä huomioni päättyivät alkuunsa. Puron äyräällä liikahteli joku. Heitä oli kaksi. Molemmilla heillä oli valkoinen suojapuku kuten Kallella ja meillä kaikilla. Olivatko he meikäläisiä? Oliko toinen heistä Kalle? Kuka muu se olisi voinut olla? Meidän partiomme miehet olivat kaikki toisella puolella, muita partioita ei tänä yönä lähetetty. Unohdin kokonaan omat toverini ja jäin henkeäni pidätellen tuijottamaan outoja valkopukuisia.

Minusta näytti tai ehkä vain tuntui, etteivät miehet olleet tietoisia toisistaan. Kun tämä aavistus juolahti mieleeni, niin rintaani alkoi ahdistaa. Jos jompikumpi heistä oli toisesta tietämätön, niin se oli tuo, joka nojasi suksisauvoihinsa. Siinä asennossa oli paljon tuttua parin vuosikymmenen ajalta. Hän oli veljeni Kalle!

Minusta tuntui kuin olisi pitänyt lennossa rientää ottamaan selvää siitä. Mutta välitaival oli pitkä ja purouoma vaikeakulkuinen. Sitä ryömimällä en ajoissa ehtisi perille. Jos ajoissa aioin jotakin tehdä, niin piti huutaa, ampuu varoittava laukaus. Vastustamaton käsky sisässäni kehoitti siihen, mutta kun yhä hi-

dastelin, ennätti toinen ennen minua. Terävä laukaus pamahti purolaaksossa. Siinä hetkessä molemmat lumipukuiset katosivat, niinkuin olisivat kaatuneet, enkä vieläkään heti käsittänyt, mitä minun tämän näytelmän katselijana olisi pitänyt tehdä. Kumpi ampui? Kumpi kaatui? Minne he kumpainenkin katosivat? Tätä minä hölmistyneenä mietiskelin.

Tämä kaikki oli tapahtunut nopeammin kuin olen kertonut tässä, ja ennenkuin vieläkään ehdin paikallani liikahtaa, selvisi minulle tyrmistyttävä totuus: Paukahdus oli lähtenyt kivääristä. Kallella, kuten suomalaisilla partiomiehillä yleensä, oli aseistuksena konepistooli. Enää en ollut epätietoinen siitä, kuka oli ampunut ja ketä oli ammuttu. Kalle, veljeni, makasi ammuttuna maassa. Vaikka viisikymmentä viholista olisi noussut purolaaksosta, en olisi hetkeäkään enää epäröinyt. Tempasin sukset käteeni ja juoksin ampumapaikkaa kohti mistään välittämättä, vähääkään varomatta. Hengästyneenä pääsin perille ja tapasin veljeni hangessa suullaan makaamassa. Hän oli kuin kuollut, ehkä jo olikin. Tempaisin häntä hartioista.

— Kalle, veli! Elätkö vielä!

— Eemeli! Sinäkö sieltä tulet! kuiskasi hän, ilostuneena istumaan poukahtaen.

— Etkö olekaan kuollut! Et edes haavoittunut! kummastelin minä.

— En ole haavoittunut, mutta kuollut olen! Älä kysele enempää! Pidä varasi! Katso ympärillesi!

Hän hypähti nopeasti jaloilleen, viritti pistoolinsa ja näytti kaikkea muuta kuin kuolleelta mieheltä.

— Mitä siinä kujeilet? Onko tässä mielestäsi leikin paikat! murisin minä, mutta hän ei kerinnyt siihen vastaamaan, enkä minäkään hetkistä myöhemmin olisi ehtinyt hänen vastauksiansa kuuntelemaan. Puron poikki muutaman sylen päässä meistä kulki jonkunlainen tie, jota pitkin alkoi lappaa miestä kuin siimaa. Painuen vaistomaisesti polviasentoon aloin etsiä sopivaa tähtäyspistettä, mutta Kalle tarttui estäen käsivarteeni:

— Oletko järkesi menettänyt! hän kuiskasi. — Etkö näe! Sieltähän tulee niitä vähintään komppania!

Näinpä hyvinkin ja huomasin, että poika oli täysin oikeassa, niin kuollut mies kuin olikin. Hädin tuskin ehdimme maastoutua pensaan juurelle, kun ensimmäiset olivat ehtineet jo kohdallemme. Siitä se alkoi,

ja sitä kesti. He marssivat parittain. Neljään sataan laskin. Ei päättä eikä häntää, katsoi kumpaan suuntaan tahansa. Suljin silmäni ja heitin turhan luvunlaskun, joka alkoi käydä yli ymmärrykseni. Mistä lie neekin tällä hetkellä juolahtanut mieleeni mummo-vainaan mielivirsi: Oi iäisyys, ma pelkään pituuttasi! Alku sull' on, en näe loppuasi!

Ei tuntunut erikoisen lohduttavalta, enempää virsi kuin nykyinen asemamme. Kylmäkin alkoi jo ahdistella. Mielestämme olimme maanneet hangessa jo vähintään tunnin. Sen vertaa en uskaltanut hievažhaata, että kelloani olisin tarkastanut. Mutta miestä painaa parittain ohitsemme yhä. Onneksemme ei kukaan heistä vilkaise sivuilleen. Jos yksilön sen tekisi, niin ihme, ellei meitä pensaan juuresta keksisi. Tai jos meille kummalle tahansa sattuisi vastustamaton yskänpuuska, kuten joskus tulee. En rohkene ajatella seurauksia loppuun, en sanaakaan kuiskaista veljeni korvaan. Puristan häntä vain kädestä, siitä lämpöisestä kädestä, jota lähes vuorokauden olen kovasti ikävöinyt. Näin teen, koska mitään muutakaan en voi. Mutta vielä paljon turvattomammaksi tuntisin oloni ja osani, ellei veljeni, tuo itsepäinen metsäläi-

nen, lämmittäisi kyljessäni. Kyhjötän hänen suojaan kuin talvikarvainen jänis kesäisen pensaan juurella. Näin yhä katselemme jättiläiskäärmeen hidas- ta könttimistä, odotamme häntäpäätä, jota ei kuulu. Kiertääkö se piiriä meidän kiusallamme? Onko koko vihollisen armeija tänä yönä lähtenyt marssille tässä kirotussa metsässä?

Tulihan siitä vihdoinkin loppu, sitten kun emme enää osanneet toivoa sitä. Viimeinen pari mennä lönttysti pensaamme ohitse. Nousimme vikkela- sti kopistelemaan lunta vaatteistamme ja pakkasta jäsenis- tämme. Marssitie oli kuin karjan myllertämä navetta- piha, kelpasikin siinä hypähdellä. Aioin ampua mut- kan taakse häipyvän viimeisen parin selkään sulasta ilosta, mutta jälleen Kalle estäen tarttui käsivarteeni. — Merkillinen metsämies! — kiukuttelin itsekseni. — Ei ammu, vaikka iso saalis on piipun ulottuvilla! Ei edes anna toisen yrittää!

Mutta eipä siinä ollut pitkiä aikoja enempää ilot- teluihin kuin kiukutteluihin. Oli nopeasti harkittava, mitä nyt oli tehtävä. Oliko partio tietoinen pakolli- sesta pysähtymisestämme, vai oliko se suunnitelman mukaan jatkanut matkaa pitkin jokivartta? Siinä ky-

symys, kaksikin. Ja mitä tekisimme nyt me? Jatkaisimmeko heidän jälkiään, vai lähtisimmekö viholiisen tallaamalle tielle, joka näytti kääntyvän joen rantaan päin? Kalle tuntui tuumiskelevan jälkimmäistä vaihtoehtoa, minä kannattelin edellistä. Emme kai voineet jättää partiotamme niinkuin viimeöinen partio oli jättänyt Kallen? Jos näin tekisimme, niin ensi yönä taas tarvitsisi lähettää uudet miehet kadonneita etsimään, sitä seuraavana jälleen uudet ja niin edelleen, kunnes koko komppania olisi painunut tänne kuin hölmöläiset puuroavantoonsa.

Kalle ei sanonut tähän sitä eikä tätä, vain itseksensä nauraa hymähteli. Sitten hän tiedusti, oliko minulla miten paljon eväitä repussani. Sanoin olevan yhtä ja toista, muun hyvän lisäksi muutamia kappaleita sellaisia kananmunia, joita kelpaisi keittämättä tarjota naapurin miehille.

— Hyvä on, ei mitään hätää! arveli poika. — Sitten lähdemme etsimään partiota. Sama kai tuo, palaammeko tänä yönä tai seuraavana!

Leikillään hän sen sanoi, mutta todeksi se kääntyi. Palasimme vasta seuraavana yönä. Ennenkuin käännyimme jokivarteen, selitti hän sen, mikä äsken oli

jäänyt epäselväksi. Hän oli sellainen, muisti vastaa-matta jääneet kysymykset viikkokausia.

— Kyllä minä äsken kuolin, niinkuin jo sanoin. Kun vihollinen kiväärillä ampui niin läheltä, niin kuka olisi uskonut hänen ohitse osaavan. Kaaduin siinä luulossa. Siinä uskossa varmaan ampujakin oli, koska hän ohitse kulkiessaan veti kädellään ristinmerkin selkääni. Vasta siitä huomasin, että en ollutkaan kuollut, mutta olin iloinen, kun hän ei sitä huomannut.

Näin hän selitteli ja nauroi. Nyt jo hyvin ymmärsin, mutta ei minua vieläkään naurattanut se asia, vielä vähemmin se ristinmerkki.

Laskimme joen rantaan ja löysimme helposti partiomiestemme ladut. Joen vasenta rantaa myötäileviä johtajan jälkiä hiihtelimme eteenpäin pitkät matkat, — viisitoista minuuttia, puoli tuntia. Ne jatkuivat yhä. Kallea etsiskelyssään he olivat jättäneet ja unohtaneet minut. Mutta me emme unohtaneet heitä, vaan jatkoimme yhä eteenpäin, vielä viisitoista minuuttia, lähes puoli tuntia. Vihdoin pysähdyimme, kuuntelimme ja odottelimme. Ei vieläkään mitään ääntä eikä elonmerkkiä. Kallekin sitä jo kummasteli:

— Missä nyt kaikki naapuritkin piileskelevät? oli niitä täällä päivällä ja viime yönä, vilahteli kuin Vilkkilän kissoja . . .

Tuskin hän oli sen sanonut, kun jälleen vilahteli. Puita tai risuja lisättiin vähän alempana joen rannalle rakennettuun nuotioon.

— Siellä ne ovat! ihastuin minä.

— Niin ovat! kuiskasi Kalle ja veti suunsa ylitse jäniksenristin. Se hydytti minun iloni, olisi kai se muutenkin pian tyrehtynyt. Kipunoita räiskivän nuotion ympärillä ei istunut neljä, vaan neljäkymmentä hölmöläistä. Vähääkään epätietoinen minun ei tarvinnut olla enää siitä, ketkä nuotion äärellä käsiänsä lämmittivät. Partiomme ladut kiertyivät takaisin joen oikeaa rantaa.

— Käännyttään, palataan hyvän sään aikana! hoputin minä.

— Älä hätäile! Paranee vain, kuu kohta nousee, — rauhoitteli poika. Mutta hänen silmänsä paloivat nuotiota kohti. Nyt hän oli vasta oikeilla jäljillä, ja nyt vasta minäkin oikein käsitin, mikä ilveksen pentu hän oli. Hän viittasi minut seuraamaan itseään. Mikäpä siinä muukaan auttoi. Turha minun tässä asemas-

sa oli ryhtyä häntä vastaan pyristelemään. Sitäpaitsi olin lähtenyt häntä noutamaan, elävänä tai kuolleenä.

Peräkkäin samaa jalkaa äärimmäisen varovasti hiihtäen lähenimme nuotiota. Sen valopiiriin oli matkaa enää tuskin viittäkymmentä sylvä. Välimaastossa parinkymmenen sylen päässä häämötti suuri maa-kivi, jonka vieressä kasvoi vähäinen lumen peittämä kuusi. Kalle aikoi vallata siitä meille linnoituksen. Käsitin sen jo selvästi, vaikka olinkin vain ensimmäisen yön hölmöläinen. Lähenimme kuusta ja kiveä askel askelelta, hangen ripsahtamatta, hengitystämme pidätellen. Kaikki näytti onnistuvan hyvin. Ei tarvittu enää kuin kymmenkunta hiihtoaskelta. Aloin lukea niitä, työntäen jalkaa entistäkin varovaisemmin, kuin sukkasilla hiipien, kuten näin Kallen edelläni menettelevän. Kävi niinkuin liian varovaisesti yrittäessä usein käy, horjahdin, hanki rasahti. Samassa hypähti kiven takaa esiin valkopukuinen kiväärimies.

— *Stoi!* sanoi hän.

— *Stoi! Stoi!* vastasin minä tiedottomasti, ihan holtittomasti kuin jalompaankin tervehdykseen. Mutta

Kalle, joka jo kerran kivuttomasti kuollessaan oli nähtävästi oppinut uuden läksyn, riensi kerkeästi käyttämään näin saavuttamaansa taitoa hyväkseen. Vähääkään siekailematta hän laski läpi. Ja varmasti hän laski paremmin kuin äskeinen opettajansa; mihin hän tarkoitti, siihen tuli läpi. Mies karjahti ja kaatui, vetäytyi käppyrään eikä sen koommin raajaansa liikauttanut.

Nuotiolla syntyi tavaton hämminki. Komentohuutoja kuului. Kiväärit ja konepyssyt alkoivat soittaa. Mutta ennen sitä me olimme ehtineet painua suuren maakiven turviin, joka varmasti suojeli yhdeltä puolelta, vaikka olisi ammuttu tykillä ja suoralla suuntauksella. Kauan emme kuitenkaan äänettöminä sen takana piileskelleet. Avasimme suihkuhanat mekin, kumpikin puoleltamme. Kipunoita kohosi nuotiosta, miestä kaatui karjahdellen. Sellainen kuhina alkoi nuotiolla käydä kuin keväisessä muurahaispesässä, johon mies sopivalta korkeudelta heittää vettä.

Laskimme laulavan sarjan kumpainenkin. Hämminki nuotiolla yhä lisääntyi. Näytti kuin he eivät olisi tienneet, mihin olisivat ampuneet. Muutamat juoksivat huutaen ja ilmaan ampuen. Muutamat taas ei-

vät juosseet eivätkä ampuneetkaan enää. He heittelivät kuperkeikkoja ja piehtaroivat hangessa, käpertyivät sitten hiljaisina mukailemaan, niinkuin suojakivemme takana makaava mies, joka oli metelin aloittanut.

Näin jatkui vähän aikaa. Mutta sitten taistelu ihmeeksemme sai odottamattoman käänteän. Metsämäeltä meidän takaamme alkoi kuulua huutoja ja tuliaseiden räiskettä. Luodit ja kuulasuihkut alkoivat pyyhkiä ohitsemme ja ylitsemme jokilaakson vastakkaiseen rinteeseen. Jäljellä olevat nuotion valopiirissä ammuskelevat miehet lopettivat tulituksensa. Eri suuntiin he alkoivat juosta huutaen, mutta sekin oli vaarallista mokomassa tulituiskussa. Ja vaikka mäeltä suihkuttavat miehet ampuivatkin nostotähtäimellä enemmän latvoja kuin tyvipölkkyjä tavoittaen, keikahteli miehiä nurin tämän tästä. Koko komppanian tuli oli kohdistettu jokilaaksoomme ja sen ylitse.

Sellaisen ryöpyn edessä me tyystin vaikenimme, emme suorastaan enää kehdanneet haukuttaa pikku aseitamme. Kohensimme sukset allemme ja kyyhöttelimme kiven suojaisimmalla puolella kuin kaksi kukkopoikaa orrella. Tuhannet kuulat soittivat ja vi-

helsivät päämme yläpuolella. Kuu oli noussut ja valaisi metsäistä jokiäyrästä, joka kiehui ja savusi. Valkoisen lumihuppunsa alla talviuntansa nukkuvat pienet puut ja pensaat heräsivät, säpsähtelivät. Näytti niin kuin kirppu olisi niitä purrut ja ne olisivat kiukkuisesti pudistelleet sitä paidastansa ja peitostansa.

Tätä me pitkän aikaa rinnakkain istuen katselimme kuten ennen poikasina kesäistä ukonilmaa niitty-ladon kynnykseltä. Kalle kalvoi kaksi leivänpalaa repusta, tarjosi toisen minulle, ja sitten aloimme nautustaa. Sekin oli vanhaa tuttua vuosien takaa.

— Eikö meidän vähitellen olisi luikittava, ennen kuin hyökkäävät? kysäisin minä.

— Eivät ne mihinkään hyökkää, istu huoletta! nau-rahteli Kalle. Nähtävästi hän tunsu heidät paremmin kuin minä.

Oikein arvattu. Kun olimme saaneet vähintään kymmenentuhatta paukkua päätä kohti, lakkasi tulitus vielä äkimmin kuin oli alkanut. Sitten ei kuulunut enää kuin eteneviä ääniä. Nousimme ja ravistelimme valkoista nuttuamme kuin puut ja pensaat joen takana äsken. Laskettelimme riutuvan nuotion hiilillä käsiämme lämmittelemään.

— Joko olet saanut tarpeeksesi partioimisesta? kysäisi Kalle.

— Jo! vastasin yhdellä sanalla.

— Sitten lähdemme tovereita tavoittamaan, — ilmoitti hän. Lämmitimme myös jalkoja, selkäpuolta-kin. Sitten lähdimme jokivartta kotiin päin.

Ennen pitkää löysimme paikan, jossa partiomme oli vihollisen kanssa kahakoinut. Siinä syy, miksi he eivät tavanneet meitä, enempää kuin me heitä. Useita vihollisia oli kaatunut, mikä mitenkin mykkyräs-
sä he makasivat kuten tavallisesti. Mutta yksi heistä istui nojaten selkäänsä kannon kylkeen. Hän kat-
seli kuuta suu avoinna, tuijottavin silmin. Monta vii-
meiseen uneen nukahtanutta olin jo nähnyt, en tuol-
laista tätä ennen. Tuntui ilkeältä, kun hän sillä taval-
la kuutamossa jäi tuijottelemaan jälkeemme. Onneksi
latu pian kiertyi rinteeseen ja me pääsimme hänestä.
Omia miehiä emme nähneet kaatuneiden joukossa.

Mutta haavoittunut heistä tässä kahakassa oli ai-
nakin yksi, sen totesimme heidän paiuuladuilleen
päästyämme. Ahkiassa oli vedetty miestä, verta oli ti-
pahdellut ladulle tuolloin tällöin. Hiihtelimme hyvää
vauhtia, kuitenkin tarpeellista varovaisuutta noudat-

taen. Keli oli oiva, kuutamo melkein kaamean kirkas. Aukeilla paikoilla olisi liikkuvan miehen eroittanut puolen kilometrin päästä. En ehtinyt kyllä sellaisia asioita paljon huomioda, sillä Kalle piti hyvää vauhtia. Minusta ei olisi ollut kilpasille hänen kanssaan enää hiihdossa, vielä vähemmin partioimisessa. Vaikka näin lujaa vauhtia painelimme, näytti hän tekevän huomioita kaiken aikaa. Jätin henkeni hänen ja Heramme huomaan ja pidin vain huolta siitä, että kaukaa ei pääsisi venymään.

Sitä venähti kaikesta huolimatta, sillä aloin väsyä, en sille mitään mahtanut. Erään käänteen kohdalla Kalle oli jäänyt odottelemaan. Hän oli ehtinyt tehdä jo havaintojaan. Niiden johdosta hänellä oli jotakin ilmoitettavaa. Hän jättäytyi rinnalleni ja puheli hiljaa kuten tavallisesti.

— Sinua väsyttää, minä huomaan. — En voinut tosiaasia kieltää, ja hän jatkoi: — Mitä arvelet, jos menisimme lopuksi yötä ketun pesään makailemaan?

— Ketun pesään? kummastelin minä.

— Niin, minä tiedän tässä lähettyvillä sellaisen. Pojat ovat ehtineet hämärän aikoina omille lohoille, mutta me emme ehtineet. Nyt on kirkasta kuin päiväl-

lä, ja metsä vilisee vihollispartioita. Yhtä hyvin voimme yrittää ja selvitä huomenna päivällä, kun olemme kylliksemme levänneet. Illalla pimeässä selviydymme vielä varmemmin.

Näin hän puheli, eikä minulla omasta puolestani ollut siihen mitään lisättävää. Jätimme partioladun ahkiojälkineen ja käännyimme oikealle metsään, jonka takana jossakin nummen syrjässä Kallen ketunpesä sijaitsi. Hänellä oli erinomainen paikallisvaisto, niinkuin partiomiehellä pitääkin olla. Milteipä suoraan metsien halki ja mäkien poikki hän hiihteli pesälle, jonne partioladultamme lienee tullut kolmen tai neljän kilometrin matka.

Se oli suuren maakiven alla etelään päin avartuvan hiekkanutmen laidassa. Oviaukko oli pieni kuin riihen savuikkuna, juuri ja juuri mies mahtui siitä sisään ryömimään. Liikoja tiloja kahden miehen majoitukseksi ei ollut itse luolassakaan, vaikka hajusta päättäen koko kettuperhe oli siinä viime kesän asustanut. Kalle oli yksinään majoillut täällä eilisen päivän. Hän oli pehmustanut sinne makuutilankin kuusen oksista ja kuivista sananjaloista. Työnsimme reput, sukset ja sauvat sinne ja ryövimme itse peräs-

sä. Kalle tukki käytäväaukon, kaivoi repustaan kynttilänpätkän ja sytytti sen. Kaikkea hän oli varannutkin matkaansa. Oikein somalta näytti ketuilta anastettu pesäsemme kynttilän valossa. Parempaa kahden miehen korsua tuskin olisimme saaneet rakentamallakaan.

Istuuduimme rinnakkain kahisevalle sananjalkavuoteelle ja otimme esiin minun reppuni. Sieltä löytyi leipää ja voita, juustoa ja makkaraa. Levittelimme hyvät voileivät ja säilöpulllostani pulputtelimme kupin täydet lämmintä kahvia. Teimme vielä toiset maukkaasti höystetyt voileivät. Kahvia kupeissamme riitti vielä niille. Nyt vasta se olikin sopivasti jäähtynyt, ettei kupin metallinen laita enää suuta polttanut. Kynttilä valaisi, ja luola lämpeni. Me lämpenimme. Mitä meiltä puuttui?

Illastettuamme huolittelimme luolan yökuntoon. Tiivistimme aukot vedottomiksi, varasimme aseet, kohentelimme vuoteen. Sitten sammutimme kynttilänpätkän, jota tarvitsisimme aamulla. Reput sovitimme tyynyiksi, sananjalkoja kahistelimme peitoksi, nutut vielä niiden lisäksi, kyljittäin kyykistyimme yhdeksi lämpöiseksi keräksi, niinkuin Lamminahon

vaateaitan parvella kylminä syysöinä monta kertaa ennen. Pian saimme hyvät lämpimät, mutta unta emme vielä pitkiin aikoihin. Harvoin meille enää kai tällaista tilaisuutta sattui, vaikka meillä oli paljon yhteistä muisteltavaa.

Olisin halunnut kuulla hänen eilispäiväisistä ja muistakin partioretkistään, mutta niistä Kalle ei halunnut mitään kertoa. Hän kierteli niitä kuin kuumia hiiliä, samalla taitavasti johdattaen puhetta kymmenen, lähes kahdenkymmenen vuoden takaisiin yhteisiin elämyksiimme. Niin me nopeasti ja hauskasti käväisimme uudestaan läpi poikavuosiemme kaikki mieliin jääneet partiossa käynnit, onkimatkat, marjaretket, variksenpesät, koululadun varteen rakennettu hyppyrityssyt ja polkupyörämäet. Monta sanaa ei sanottu, eikä tarvinnut sanoa. Vuoromieheen pöyhäisimme vain niinkuin riutuvaa hiilivalkeaa kepillä: — Muistatko, kerrankin kun sadetta pidimme myllyn sillan alla?

Miksikä emme sitä olisi muistaneet yhtä kirkkaasti kumpainenkin. Kuulimme, miten sade ulkona rapisi, mutta kesän aikana kuivunut myllypuro vain pohjakivien välissä hiljaa lorisi. Kova ilma yltyi. Salamat

iskivät ja löivät sinisellä lieskalla kuin pitkät, tuliset miekat. Ukkonen repi ja jyrisi. Seinät vapisivat, puron jyrkät seinäkalliot ihan tärisivät. Istuimme myllyn alla kuivilla kivillä. Pidimme toisiamme kädestä kiinni, koska kovasti pelkäsimme. Olimme onnellisia kuitenkin siitä, että istuimme myllyn alla emmekä kuusen alla. Ukkonen iski usein kuuseen, mutta myllyyn ei milloinkaan, ei ainakaan lukukirjoissa ollut sellaista mainintaa, eikä äiti ollut varoittanut meitä ukkosilmalla myllyn alle menemästä.

Mutta sitten rajuilma yhtäkkiä lakkasi, niinkuin oli yllättänytkin. Vielä hiljaisina myllyn alla istuessamme päivä lehahti paistamaan. Se paistoi kirkkaammin kuin milloinkaan olimme nähneet. Myllyn alus, joka äsken juuri oli ollut pimeä kuin kellari, oli nyt kirkas ja valoisa kuin tupa ensimmäisenä pääsiäispäivänä. Kosteat kivet myllyn seinän takana kiilsivät, vesipisarat pihlajan lehdillä välkkyivät kuin sisikon kaulahelmet. Mutta vielä kauniimpina loistivat täydet muuraintuohisemme kivillä myllyn seinän alla. Kun vähän silmiänsä siristi, näytti siltä kuin ne olisivat olleet täynnä sormuksia ja kahdenkymmenen markan kultarahoja. Emme kumpainenkaan ol-

leet nähneet sellaisia, isä joskus oli kertonut niistä.

Pitkän hetken tätä kaikkea siristeltymme aioimme nousta ja lähteä, mutta juuri silloin tyyni purohaudan pinta mulahti. Henkeämme ja toisiamme pidätellen jäimme odottamaan, mikä sen aiheutti, mitä sieltä ilmestyisi. Ilmestyi musta, terävä kuono ja kaksi kiiltävää silmää. Ne lähestyivät myllyn seinää kohti, meitä kohti! Hieno viri kuin enkelin lumiaura kyn-ti tyynen veden pintaa rantaan saakka. Musta kuono kohosi ylemmäksi vedestä, pienet silmät kiilsivät kuin lasinapit, kuonokarvat tunnustelivat, värähtelivät. Sitten hiljaa kohosi kivelle tassu ja toinenkin etutassu, koko eläin, pieni, tummanharmaa vesikissa kiipesi rantakivelle, mutta niin sulavasti ja äänettömästi se kävi, että rapsahdustakaan ei kuulunut. Siinä se istui ja katseli meitä kahdella silmällä kuin hunajahelmellä. Sen turkki kilsi ja välkkyi. Ja me katselimme sitä ihastuksesta vavahdellen.

Kumpi meistä lienee siinä rapsahtanut, ehkä vain syvempään hengähtänyt, minä luultavasti. Joka tapauksessa vesikissa kuuli sen. Kuin ajatus luiskahti se jälleen vesikartanoonsa. Emme nähneet sitä sen koommin, emme jälkeäkään löytäneet, vaikka mi-

ten moneen kertaan olisimme purohaudan penko-
neet. Emme yhtä rasvapilkkua tavanneet, vaikka se
oli kuin sulaa voita. Mutta sydämiimme siitä jäi elä-
vä, kestävä muisto. Sotakentillä kannakselaisessa ke-
tunpesässä maatessamme näimme vesikissamme yh-
tä selvästi kuin viisitoista vuotta aikaisemmin ukko-
silman jälkeen myllyn alla. Monta muuta poikavuo-
siemme pientä, unohtumatonta elämystä siinä näim-
me ja muistelimme, kun jompikumpi kepillä, vain pa-
rilla sanalla vuosien kuonaa pöyhäisi: Muistatko ker-
ran siellä. . .

Menneistä näkemyksistä itsestään johduimme muis-
telemaan kotia ja sen ympäristöelämää nykyisissä
puitteissaan. Olimme yhtä mieltä siitä, että moni ko-
toinen kohta, ihminen ja asia täältä tuliperäisemmil-
tä työmailta, korsuista ja ketunpesistä katsellen näyt-
ti paljon toiselta kuin kotoisilla tanhuvilla astelles-
sa, jolloin oikeastaan ei mitään suurempia vaikeuk-
sia ollut, ei muuta kuin oli ja eli. Karut, kiviset pel-
lot kävivät tasaisiksi, hikevämultaisiksi. Katajia ja oh-
dakkeita kasvavat pellonpyörtänöt alkoivat kasvat-
taa punaista ja valkoista hunajatuoksuista apilankuk-
kaa. Entä ihmiset, joista ennen oli löytynyt monia vi-

koja? Mitä vikaa niissä oli! He olivat juuri sellaisia kuin heidän pitikin olla, isäukot, äitimuorit, isot sis-kot ja pienet veljet, kaikki läheiset ja etäiset naapuritkin, joiden kanssa liiankin harvoin jouduttiin tekemisiin. Näin koko koti ja kotiseutu, kaikki mitä siihen kuului. Kaukaisesta ketunpesästä katsellen se oli paikka ja paikkakunta, jota ei enää olisi ollut halukas vaihtamaan mihinkään maailmassa, niin karkäs kuin joskus aikaisemmin jo oli ollutkin sen tekemään pienten vastoinikäymisten sattuessa.

Näistä emme toisillemme puhuneet, mutta varmasti kumpainenkin ajattelimme tätä samaa, muutoin ei keskustelumme olisi johtunut siihen, mistä ennen uneen hiljentymistä vielä puhelimme.

— Kuule! Sota on sota. Jos huono onni meitä kohtaa, niin voimme kaatua ja jäädä tänne molemmat, — arveli Kalle, rauhalliseen tapaansa, miltei haukotellen, niinkuin olisi puhunut yhteisen kirjeemme postittamisesta. Mitä se nyt tuollaisia! säpsähdin minä, en senvuoksi, että siinä olisi ollut mitään outoa, vaan siksi, että juuri vähää aikaisemmin itse olin ajatellut tuota samaa. En myöntänyt sitä hänelle, päinvastoin tähtäsin taulun toiseen reunaan ja laukaisin samalla:

— Tai jos hyväonnisia olemme, niin voimme ehjin nahoin palata Lamminahoon molemmat. Ja jos sota kevääseen mennessä loppuu, niin se ei ole edes mikään ihme. Se on yhtä mahdollista kuin että kaksistaan huomenna palaamme omille lohoillemme.

— Niin on, yhtä mahdollista, — naurahti Kalle. Sitten emme vähään aikaan puhuneet mitään. Mutta ennen unen tuloa löysimme kultaisen keskitien. Siihen ei tarvittu enempää hyvää kuin huonoa onnea, vain tavallinen tosiasioiden toteamus ja väistämätön ihmiskohtalo. Jos toinen jää, niin toivottavasti toinen palaa. Jos vaikka näinkin käy, ei meillä ole syytä moittia, että kaikkein onnettomimmin olisi käynyt; joka jää, ei turhan vuoksi jää, joka palaa, hänellä on edessään elämän tehtävät, kahdenkin tehtävät. Vain hetkeksi eroamme. Saman synnyinmaan mullassa ja sen takaisessa elämässä kerran taas tapaamme. Mitäpä missään tapauksessa oli elämämme täällä, päivä, vuosi, viisikymmentä vuotta? Vain pisara ikuisuuden valtameressä.

Sille tielle päästyämme nukuimme kettuperheen pesässä kahden miehen kaivamattomassa maakor-
sussa hievahtamatta aamupuolen yötä kirkkaaseen

päivään asti.

Heräsimme virkeinä kuin ketunpojat. Ihme, kuinka pehmoinen ja lämpöinen korsu se olikin. Avasimme varovasti luukut ja tarkastelimme paikkakuntaa talvisen auringon paisteessa. Lähitienoilta ei korvamme eikä silmämme eroittanut mitään epäilyttävää, mutta kauempaa linjoilta niin oikealta kuin vasemmalta kuului tykkien jyskettä. Kun Kalle parempana asiantuntijana vielä huolellisemmin lähikukkuiloilta tarkasteli tienoota mitään erikoista huomauttamatta, ryhdyimme aamiaispuuhiin. Kuivista risuista ja oksankappaleista viritimme luolan perälle keveästi räiskyvän tulen. Se lämmitti kätemme ja juomavetemme. Savua ei ollut luolassa juuri enempää kuin riityvässä saunassa. Pienten taukojen aikana se nopeasti hävisi kivien rakoutumiin. Ruokaa meillä oli yllin kyllin. Lämmintä vettä keitimme usein pikku tullellamme. Oikein huoleton ja hupaisa päivä meillä oli. Se kului liiankin nopeasti. Hämärän tultua, ennen kuun nousua, palasimme omien puolelle. Niin me palasimmekin. Mutta ennen sitä tapahtui jotakin, mitä emme osanneet odottaa, vaikka sellaisen mahdollisuus näillä mailla ja matkoilla liikuskellessa aina oli

otettava huomioon.

Kalle sen huomasi, juuri kun olimme päivällisateriamme päättäneet ja aioimme ryhtyä keräilemään tavaroitamme hämärissä aloitettavaa paluumatkaa varten. Hän kuulosteli, käväisi ulkona, mutta ilmes-tyi pian takaisin.

— Vieraita miehiä eilisillä jäljillämme, — hän ilmoitti. Sammutimme tulen ja järjestelimme reput ja sukset nopeasti kuntoon. Muutamia munapommeja pistimme taskuihin, aseet varasimme käyttökuntoon. Kaiken aikaa kuitenkin toivoimme, että he suoriutuisivat ohitse. Emme halunneet häiritä heidän rauhaansa, yhtä vähän toivoimme heidän tekevän sitä meille.

Mutta otammeko me aina huomioon lähimmäistemme toivomuksia, sodassa vielä sitäkin vähemmin. He nuuskivat ja tunnustelivat itsepintaisesti meidän jälkiämme ja sitä tehdessään nousivat pesällemme asti. Se oli helposti huomattu, yhtä vaivattomasti kierretty. Suuri ilo tuntui syntyvän tämän keksinnön johdosta, niinkuin vähintään kaksi karhua olisivat kiertäneet. Kymmenen tai kaksitoista miestä! näytti Kalle minulle sormillaan. Partiomiehen kuudennella aistil-

la hän oli ottanut sen selville äänistä ja tulijoiden askeleista lumihangen ja nummen lävitse. Hyvässä turvassa metsän suojassa he tuntuivat pitävän neuvoa. Me kuuntelimme äänettöminä. Kallen huulet olivat tiukasti kiinni puserretut, hänen silmäteränsä paloiivat ja laajenivat. Hän ei istunut eikä maannut, kyyrysellään hän odotteli kuin hyppyyn varautuva ilves.

Metsästäjämme olivat ulkona päässeet ratkaisuun. Lähestyviä, kiertäviä askeleita kuului luolan takaa. Hetkistä myöhemmin kiväärien ja pistoolien sarjatuuli alkoi soittaa. Mutta meidän kettulamme kiviseinät kestivät mainiosti. Jos peräseinässä olisi ollut samanlainen panssarisuojaus, ei meillä juuri olisi ollut hätäpäivää. Ei ollut, siellä oli vain hiekk anummi, joka ennen pitkää alkoi murtua. Pienet kivet rapisivat. Santa pöllähteli. Alkoi arveluttavasti näyttää siltä kuin millä hetkellä tahansa sieltä syöksähtäisi tulinen virta sisään.

Nähtävästi Kalle tajusi tämän nopeammin ja selvemmin kuin minä.

— Tule perässäni! Työnnä edelläsi sukset ja reput!

Tämän sanottuaan hän syöksähti ulos. En ollut hänen veroisensa toiminnan nopeudessa, vaikka ha-

luakin olisi ollut. Ennenkuin olin saanut reppujamme kunnolla ulos, räjähtelivät hänen munapommissa mäessä, ja kun suksieni kanssa työnnyin ulos, hänen konepistoolinsa lauloi jo täyttä päätä. Tuskinpa saartajammekaan enää ammuskelivat luolan perää, vaan mieluummin sen suuta. Ja ennenkuin minä maatyömies olin mitään kerinnyt näkemään ja tekemään, lakkasi tulitus kokonaan. Kuusi tai seitsemän miestä makasi puiden keskellä metsässä, muutamat vielä kiemurtaen ja vaikeroiden, pari seisoi aseettomina kohotetuin käsin, Kalle makasi kylkeään pidellen maassa. Hänen kirkkaat silmänsä olivat jo sameat, suusta pursui punaista verta.

— Hyvästi, veli... muista... minä... sinä palaat kotiin... kuulin hänen vaivoin kuiskaavan. Siihen hän hervahti.

Hän kuoli! Veljenikö kuoli? Maaailma pimeni myös minun silmissäni, mutta vain hetkeksi. Sillä hetkellä minusta tuntui kuin hänen henkensä, hänen tällä hetkellä irtautunut ilveksensä olisi hypähtänyt sisääni. En ollut enää äskeinen ketunpesästä esiin ryömiä köntys. Olin mies, partiomies, jäljelle jäänyt velimies, jolla oli edesmenneen tekemät testamentit he-

ti toimeenpantavina. En hetkeäkään epäröinyt, ettenkö onnistuisi siinä. Meidän suvullamme ei voinut olla niin huono onni, että kaksi miestä niin pienestä paikasta napattaisiin, ei ainakaan samana päivänä. Hänen voileipäkivensä kohosi, minun vajosi. Tätäkö se tiesi? Mutta hänen hautansa ei ole täällä »ei kenenkään maan» ketunpesissä! Se on hienossa hiekkarannassa sinertävän veden partaalla! Siellä kotoisessa kirkkomaassa me kerran kohtaamme ja rinnastusten lepäämme, kuten sovittu on!

Tähän saakka päästyäni minä sain metsäläisen voimat ja tiesin, mitä oli tehtävä. Se ei tapahtunut hetkeäkään liian aikaisin. Pystyssä olevat pyyntimiehemme olivat jo hiipimässä pois heitettyjä aseitansa kohti.

— *Stoi!* Karjaisin sen ainoan sanan, minkä heidän kielestänsä tähän mennessä olin oppinut, karjaisin, että metsä kajahti. He tekivät niinkuin viisainta oli. Ennen pitkää he opastuksellani tekivät paljon enemmänkin. He olivat ymmärtäväisiä poikia, ja vaikka en osannut heidän kieltänsä muuta kuin sen yhden sanan, tulimme me hyvin toimeen. He rakensivat neuvoni mukaan suksistamme ahkion, johon teimme vel-

jelleni makuutilan. Taitavasti he nostivat hänet siihen. Minä suljin hänen silmänsä ja suunsa. Hänen vyöstänsä ja repuissamme olevista nuorista sidoimme kaksi vetoköyhtä. Sitten alkoi kotimatka. He vetivät kuin kyntöpari tasaisesti ja napolisematta. Kalle liukui sulavasti kuten tapansa oli, ja minä pidin perää. Entä matkamme suunta? Se oli selvä kuin selkälinja! Jo mailleen laskeneen auringon ruskotus tuntui lännen ja lounaan välisellä taivaalla. Linjamme olivat siitä muutaman viirun verran oikeaan. Niin kauan kuin rusko häämötti vasemmalla, oli suuntamme oikea. Mars matkaan!

Meillä oli onnea mukana, mikä olikin jo oikeus ja kohtuus. Teitä löytyi, ja ne kulkivat pitkiä matkoja oikeaan suuntaan. Vihollisen partioita kuljeskeli samoja teitä, muutaman kerran hyvinkin läheltä. Me emme arkailleet niitä, vaan kuljimme rohkeasti eteenpäin, tosin turhia puhelematta. Ei äännähdystäkään, olimme sopineet siitä. Se lupaus pidettiin pyhänä. Minusta näytti, että partiomiehet parissa tapauksessa tunsivat vetäjäparin omakseen, veljeäni he lienevät luulleet komisaariksi. Minua suojaupuvussani he tuskin ollenkaan huomasivat, koska oli jo hämärää.

Näin me pääsimme onnellisesti lähelle omia kuulovartijoitamme, kun puun alta hypähti mies huudahti sanan, jonka minäkin jo ymmärsin, vetoparina toimivat seuralaiseni sitäkin paremmin. Onneksemme minulla oli vastaus heti valmiina, olin hengessäni aavistellut jotakin tämantapaista.

Mutta metsästä ilmestyi toisia miehiä, jotka eivät kyselleet, vaan antoivat tulta. Meidän oli pidettävä kiirettä. Onneksemme tie oli mutkainen ja ilta jo hämärä. Luotien karsiessa puita jatkoimme matkaa yhä vauhtiamme parantaen. Käsittääkseni ei ollut enää pitkältä, kun kysyttäisiin tunnussanaa, jota minulla ei ollut. Niin tapahtui. Tuskin oli luotien rapina lakanut, kun edestäpäin kuului tiukka määräys:

— Seis!

— Retkensä päättänyt partiomies palaa! ilmoitin siihen jo ennakolta valmiiksi miettimäni vastauksen.

Se riitti. Vartiomies oli nähnyt jo ennenkin partiomiehen tällä tavalla palaavan. Hän oudosteli vetäjiä. Mutta retkensä päättäneelle veljelleni, aseveljellemme, hän teki kunniaa.

Ajoimme suoraan komentajakorsun eteen. Pöykä kerääntyi ympärillemme sankka joukko. Pian il-

mestyi siihen korsusta myös komppanianpäällikkö ja muutamia muita upseereja. Tein ilmoituksen.

— Sotamies Eemeli Lamminaho palannut partios-
ta vuorokauden myöhästyneenä. Löytänyt ja tuonut
kadonneen veljensä käskyn mukaan! Sitäpaitsi otta-
nut kaksi vankia!

— Missä ne ovat?

— Tässä! He ovat vetäneet veljeni tänne.

— Kas sillä tavalla! Se oli miehen teko! Pojat, kun-
niaa sankarivainajalle!

Pojat tekivät käskyn mukaan. Pienen hiljaisen het-
ken jälkeen he korjasivat veljeni ja hänen vetäjänsä.
Minä kiiruhdin korsuumme ja tapasin siellä pian toi-
senöiset partiotoverini. He olivat kaikki päässeet ka-
hakoimisista huolimatta onnellisesti omille linjoille.
Haavoittunut oli kannakselainen poika. Siksi hän ei
voinut pitää yhteyttä kanssani. Hänen haavansa ei-
vät olleet vaarallisia.

Nämä tiedot saatuani ja omat annettuani söin ja
pääsin nukkumaan.

YHDESTOISTA LUKU

Eemeli saa seitsemän päivän loman veljensä hautajaisten vuoksi. Matkalla sattuu yhtä ja toista. Isäukko on asemalla vastassa. He ajavat kolmisin kotiin saakka. Kalle jätetään riiheen, missä äiti käy häntä tervehtimässä.

Saamani määräyksen mukaisesti menin seuraavana päivänä uudestaan komentajakorsuun. Nähtävästi joidenkin neuvottelujen vuoksi siellä oli koolla useampiakin herroja, kapteeni ja majuri sekä luutnantteja. Kun tarkemmin katsoin, itse ukkoherrakin, eversti istui siellä. Löin kantapäät yhteen ja ilmoitin saapuneeni, käskystä. Eversti nousi kävelemään ja sikaariansa sytyttämään. Joku nuorista herroista ehätti iskemään hänelle tulta.

— Kas vain, tekö se olitte! Me olemme tavanneet jo joskus aikaisemmin, — muisteli hän.

— Niin olemme! Koulun saunassa parranajossa, — muistin minä vielä paremmin.

— Niin oikein, aivan oikein! myhähteli ukkoherra partaansa, joka jälleen olisi ollut ajamisen tarpeessa, samoin kuin omani.

— Veljenne saavutti sankarikuoleman. Tuodesanne hänet takaisin omalle puolellemme toimitte niinkuin suomalaisen miehen ja veljen pitääkin. Ylipäällikön puolesta annan teille tunnustuksen neuvokkuudesta ja urhoollisuudesta. Tästä päivästä lähtien olette korpraali, — hän ilmoitti.

— Kiitän, herra eversti! sanoin minä, en muuta-kaan osannut.

Sitten sain istua ja tehdä selkoa hänelle partiomatkamme vaiheista, ketunpesästä, parivaljakosta ja kaikesta muusta. Mikäpä valmiista asiasta oli kertoessa sellaiselle kuulustajalle. Toista oli silloin saunassa, kun vihollisen aikeista piti arvelunsa esittää. Kun olin kertomukseni lopettanut, tiedusti eversti minulta, haluaisinko saatella veljeni kotiin saakka.

— Vielä häntä kysyy! pääsi minulta. . . Anteeksi, herra eversti, — oikaisin samassa.

— Ei mitään, ei mitään, — nauroi eversti, ja toisetkin herrat nauroivat, vaikka se ei mikään naurun asia ollut. Eivätkä he senvuoksi nauraneetkaan.

Sain siis seitsemän päivän loman. Ajasta ja hautauspäivästä saisin lähemmin neuvotella sotilaspastorimme kanssa. Neuvottelija heti. Hän soitti ja kirjoit-

ti, neuvotteli monta kertaa kotipitäjän suojeluskunnan kanssa. Kidasta hommaa se oli, vaikka toimitsijoissa ei vikaa ollut. Rautateillämme oli tähän aikaan niin paljon rahdattavaa, eikä vainajien kuljetus tietenkään ollut tärkeintä niistä. Vasta kolmen viikon kuluttua pääsin lähtemään. Veljeni oli toimitettu matkaan muutamaa päivää aikaisemmin.

Matkaan pääsyä odotellessani tappelin kuten kaikki muut aseveljeni. Se alkoi käydä jo työstä. Sinä aikana meillä oli viisi ravakkaa päivää. Vastustajamme oli sitkeä poika, joka ei hellittänyt vähällä. Tykkiensä voimalla ja tankkiensa avustamana se päivä päivältä yhä uudestaan yritteli. Eivätkä päivät aina edes riittäneet, yötöitä tehtiin lisäksi. Ei ollut suinkaan meidän syytämme, että koneaseemme lauloivat liiankin pitkiä virsiä ja että jouduimme rakentelemaan niityille ja metsäaukeamille risuaitoja, joita emme ollenkaan tarvinneet emmekä edes halunneet. Omat menetyksemme olivat siihen nähden vähäisiä. Ellei vihollisemme järeä tykistö olisi ottanut osaa peliin, emme parhaina päivinä olisi menettäneet yhtään miestä.

Partioihin en enää pyrkinyt. Se ilveksen henki, joka tilanteen pakottamana oli ketun pesällä nahkoi-

hini hypähtänyt, loikkasi omille linjoille päästessä matkoihinsa; ei liene katsonut tomumajaani sopivaksi asuinsijakseen. Olin antanut veljelleni lupauksen, jonka aioin pitää pyhänä, koska hän ei ollut sitä enää valvomassa. Suoraan tunnustaen partioiminen ja sen saavutukset riittivät mielestäni jo meidän torppamme kohdalta.

Ja vihdoin lomani alkoi ja sain heittää tappelutyöt viikon päiviksi. Mutta vaihtelevaisuutta ei elämästäni tällöinkään puuttunut. Matka kotirintamalle kesti täsmälleen kaksi vuorokautta, sitten paluu sotarintamalle kokonaista kolme. Tässä minulle tuli vuorokauden laskuvirhe, mutta rangaistusta ei siitä seurannut, eikä se oikeuden kyynärpuulla mitaten minun vikani ollutkaan, vaan vihollisen, joka paukutti ja pommitti sotilaallisiksi kohteiksi julistamiaan kyliä, kaupunkeja ja rautatiesolmuja yötä ja päivää.

Matkalle päässeitä, useimmassa tapauksessa samasta syystä lomautettuja aseveljiä oli paljon muita, Viipuriin päästessä kaksi kukkupäävaunullista. Kielämättä meistä kaikista oli hupaisaa päästä näkemään kotirintamia ja omaisia. Ja varmaan viikon lepo, hiljainen taistelutauko olisi sielua ja ruumista vir-

kistävää, kukapa sitä kieltää halusi.

Hiljainen tauko! Voi laupias! Kyllä se oli hiljainen tauko ja sitä hiljaisemmaksi varmaankin tuli, mitä lähemmäksi keskimaan rautatiesolmuja päästiin. Vaikka olimmekin sanomalehdistä ja radioselostuksista saaneet kuulla kotirintaman ilmapommituksista, emme sitä sentään tällaiseksi osanneet kuvitella. Lentokoneet, kokonaiset laivueet jyrisivät ilmassa, pommit räiskähtelivät maassa niinkuin pahimpina päivinä sotarintamalla. Talot rysähtelivät kasaan ja syttyivät tuleen. Hätäytyneet ihmiset työntyivät junavau-
nujen alle tahi juoksivat metsän turviin. Kaikille asemapaikoille oli kaivettu sirpalesuojia, jotka hälytysten sattuessa sullottiin täyteen kuin kala-astiat.

Mutta ihmeen rauhallisina ihmiset yleensä näyttivät ottavan vastaan nämä rauhankyyhkyt ja heidän tuhoa ja kuolemaa rätkivät munansa. Pientä pilaa ja leikkiä he niistä vain »vaara ohi»-merkkiä odotellessaan puhelivat. Eräskin iäkkään näköinen setämies kelloaan tarkastellen ihmetteli:

— Missä ne ampiaiset tänään viipyvät! Kello on jo kohta kaksitoista, eikä mitään kuulu!

Tosiaan me emme luulleet näkevämme emme-

kä kuulevamme tällaista rintaman takana. Nyt sen näimme. Ja muiden mukana meidän piti kiltisti noudata kotirintamalaisten esimerkkiä, vaikka sisukissa kaiveli. Ei kai ollut mikään ihme, jos turvattomat naiset ja vanhukset eivät mahtaneet mitään näille lentäville rosvoille, kun emme edes me, aseilla varustetut maanpuolustajat. Emme olleet kyllin varustetut rosvolintujen siipipankkoon pystyvillä aseilla, siinä se. Sen seuraamuksena katso vain ja ihmettele! Viisastele, jos kykenet! Jos kova onni sattuu, niin heitä henkesi viheliäisen sirpaleen sirusta! Mitään et mahda. Et pyssyäsi voi laukaista. Ellei tämä sydämen pohjasta harmita rintamalta palaavaa sotamiestä ja korpraalia, niin ei sitten mikään. Ja kuitenkin: Näytä nauravaa naamaa huonossa pelissä! Muuta varaa ei ole.

Pommitusten ja säikytysten välillä jatkettiin matkaa pikku hiljaa pienillä valoilla. Näin voitiin nopeasti pysähtyä ja maastoutua. Kun pommarit olivat tiputtamisensa tiputtaneet tai ohitse surisseet, jatkettiin taas matkaa tunti tahi puolitoista, hyvän onnen satuesssa puoli rupeamaa. Vaunut olivat tupaten täynnä kansaa. Vain keskikäytävälle saatiin kiilaamalla

uraa juuri sen verran, että junailija taskulamppuineen pääsi lävitse. Kuitenkin ihmisillä näytti olevan hyvä sopu kuten meillä teltoissa ja korsuissa. Kuka oli saanut istumapaikan vaikka vain naapurinsa syliin, reppunsa tai matkalaukkunsa lisäksi, tunsu itsensä suorastaan onnen myyräksi. Mutta monet olivat valmiit heti luopumaan tuosta onnestaan, jos joku vanhempi nainen tai äiti lapsineen kiilautui vaunuun. Luokkarajoista ei liioin tiukasti kiinni pidetty. Junalippujen laita mahtoi olla myös vähän niin ja näin. Yhtä hartaasti junailija kuitenkin niistä osansa nipisti, minkä näköistä ja kokoista paperinpalaakaan hänelle ikinä tarjottiinkin. Hän menetteli viisaasti. Kuka nyt suotta aikojaan tai huvikseen olisi matkustellut, tuloja tarvitsevan valtion tahallisesta pettämisestä puhumattakaan.

Mutta ei sääntöä, ettei poikkeusta; tämä sentään näytti pitävän paikkansa näissäkin oloissa. Erään toisen luokan vaunun penkillä istua rehotteli yksinäinen matami mahtavilla pieluksillansa, joissa tinkimättä olisi ollut varaa kahdelle. Kun osa meitä rintamamiehiä toisten painamana työntyivät tähän vaunuun, nosti matami sellaisen hätähuudon, että hiuk-

set nousivat pystyyn, hänen omansa nimittäin.

— Tämä on toisen luokan vaunu! Toisen luokan vaunu!

Sitä hän uikutti kuin siipeen satutettu kuikka, vaikka kukaan meistä ei suinkaan pyrkinyt hänen pieluksiaan kaventamaan, vielä vähemmin istuinpaikkojansa anastamaan. Junailija lamppuineen joutui vaunuun. Matami uikutti yhä: — Toisen luokan vaunu! Toisen luokan vaunu!

— Niin on, ja hyvä vaunu onkin. Mutta on meillä myös kolmannen luokan vaunu ja härkävaunu ja pakaasivaunu. . .

Mahdollisesti junailijalla oli tarjottavana hänen liian lämpimille liikkiöillensä myös jäähdytysvaunu, mutta sitä emme kuulleet enää, niin iloinen nauruvirsi pääsi valloilleen toisen luokan vaunussa.

Riihimäelle saavuimme parhaan kähinän aikoihin. Vihollisen laivueeseen kuului toistakymmentä pommikonetta. Ne kiersivät kauppalaan kuin kissa kuumaa puurovatia ja tekivät syöksyjä useampaan otteeseen. Ilmeisesti niiden tavoitteena oli ratapiha ja uusi asemarakennus, mutta uutterissa pyrkimyksissään ei heillä ollut sanottavampaa menestystä.

Muutamat sivuraiteelle työnnetty tavaravaunut saivat osumia ja syttyivät tuleen. Asemaa lähellä olevassa kylässä he sensijaan onnistuivat saamaan useita-kin vahinkosattumia. Keveät puurakennukset rysähtelivät kasaan, hajosivat kuin tikkulaatikot ja leimahdellivat heti tuleen. Ihmiset riensivät pelastamaan palavista taloista, mitä pelastettavissa oli, savusta, tules-
ta, räjähtelevistä pommeistakaan välittämättä.

Arvaan, että Riihimäellä, kuten monessa muussa pommituksen alaiseksi joutuneessa kaupungissa ja kauppalassa, tänäkin iltapäivänä hartaasti odoteltiin suomalaisia hävittäjiä, joiden ilmestyessä roistolin-
nut hajosivat ja hävisivät taivaan ääriin. Myös pimeä karkoitti heidät. Hämäriin saakka saimmekin odot-
taa, sitten jälleen jatkoimme matkaa. Tämän jälkeen ei minun matkallani enää mitään suurempaa ihmettä tapahtunut, paitsi junassa, jossa pientä iloista ihmet-
tä aina sattui ja tapahtui.

Tampereella nousi täpö täyteen vaunuun toime-
kas perheen äiti viiden lapsukaisen kera. Vielä van-
hin heistä olisi hyvin mahtunut emon siiven alle, nuo-
rin milteipä alushameen taskuun. Matkan varrella
vaimo kertoi elämänsä kohtaloista, ei valittaen, muu-

ten vain niinkuin ajan kuluksi haastellaan.

Viisitoista vuotta sitten hän oli lähtenyt maalta ja tullut kotipalvelijaksi kaupunkiin, siitä toimesta parin vuoden kuluttua siirtynyt tehtaaseen, kuten niin moni muu hänen ikäisensä tyttö tässä kaupungissa. Hyvin alkoi mennä. Vuodet kuluivat, palkka kohosi ja rahaakin jo alkoi karttua säästöön niin paljon kuin hänen ikäiseltään nuorelta työntekijältä voitiin vaatia.

Kului vielä aikoja, jo tuli eteen mies, laatuista mies, saman tehtaan työläisiä. Kauan ei kauppvoja tehty, ja sitten ryhdyttiin rakentamaan omaa pientä pesää laitakaupungin liepeelle. Vain kesäiset illat ja aamut rakenneltiin, päivät työskenneltiin tehtaassa. Näin kului hyvin hupaisasti taas vuosi. Sitten alkoi kuulua jo vähän muutakin viserrystä. Alkoi ilmestyä näitä pieniä mankuja, yksi vuodessa, parhaina kaksi. Mies vain enää kävi tehtaassa, vaimolla riitti yltäkyllin työtä ja puuhaa pienessä kodissa.

Meni se näinkin, oikein hyvin meni. Mies ansait si kohtalaisesti, oli oma koti, pikkuinen sauna ja perunamaata. Sitä leviteltiin tontin aitoihin saakka, pari omenapuuta ja marjapensaita istuteltiin. Pelto kas-

voi perunaa ja juurikasveja sen verran kuin tarvittiin, ensin kahdelle, kolmelle, sitten neljälle, viidelle, jopa kuudelle ja seitsemällekin. Se oli järjelle käsittämätön asia, tämä maan anti ja rehevyys! hän arveli. Niin oli tämä naisenkin hedelmällisyys! ajattelin minä. Katselin häntä ja muistelin kotoisia oloja. Meillä oli sama juttu. En minä sitäkään ymmärtänyt.

Mutta viime talvena hänen miehensä oli vilustunut, saanut keuhkokuumeen ja kuollut. Sellaista usein sattui elämässä; vielä ikävämpi tällä kertaa, kun sattui niin suuren perheen kohdalle. Valittamisesta se ei parantunut, vielä hullummin olisi saattanut käydä.

— Kuinka vielä hullummin? ihmettelin. Vaimolla oli vastaus heti valmiina.

— Ettei olisi ollut edes kotia, ei saunaakaan eikä perunamaata! — Tuon kaiken minä jo olin unohtanut.

Hän sai entisen paikkansa tehtaassa. Vanhin tytöistä, joka ei ollut nyt matkassa, hoiteli nuorempia kotona. Niin alkoi taas mennä ja olisi mennyt. Mikäpä siinä. Menee se heikommissakin perheissä. — Vai vielä heikommissa! Olisin jäänyt taas sitäkin mietiskelemään, ellei vaimo olisi juoksuttanut elämäntari-

naansa eteenpäin.

— Mutta sitten juuri kun taas oli hyvään alkuun päästy, tulivat nämä rauhan kyyhkyt, vieläpä hyvätkin leskien pelastajat. Linnunpesä Pyynikin harjun laidassa oli heidän mielestään tietysti sotilaallinen kohde, sauna ehkä sitäkin enemmän. Molemmat täytyi hajoittaa ja polttaa maan tasalle.

Mutta he erehtyivät laskuissaan. Pesä rakennetaan uudestaan! Rakennetaan saunakin! Olipa tontti kuitenkin jäänyt ja perunapelto. Sen rumat kuopat tasoitetaan! Pirstoutuneiden omenapuiden tilalle istutetaan uudet puut!

Vaimo ilmoitti tämän milteipä vihaisena, päättäväiset viirut suupielissään. Yksi hänen pikkupojistaan piirteli lyijykynällä eväspaperin palaselle, miten suuri paha lintu lensi hävittäen tuvan ja saunan. Mutta paperin toiselle puolelle hän tuotapikaa piirsi uuden tuvan ja saunan. Vanhempi veli, viittä senttiä mittavampi napataatta, katseli sivusta arvostelevan näköisenä. Hänen kiverä peukalonsa liikkui, nähtävästi se tapaili jo vasaran ja kirveen vartta.

Nyt he kaikki olivat matkalla vaarin ja mummon kotiin, jossa saatiin ajaa hevosta, juottaa lehmää, vin-

guttaa sikaa, laskea mäkeä, uida ja onkia ja tehdä melkein mitä tahansa. No, nyt talvella tosin ei kaikki tämä vielä kävisi laatuun, mutta talven jälkeen tulisi kesä, niinkuin jo muutaman kerran ennenkin oli tullut.

Oikein hauska oli katsella tätä lintupoikuetta, joka niin paljon omisti, vaikka oli kaikkensa menettänyt. En vähääkään epäile, etteivätkö he rakenna pesäänsä uudelleen. Häikäilemättöminkään hävittäjä tuhathevosvoimaisella pommikoneellaan ei mahda mitään näin elinvoimaiselle emolle ja sen poikueelle. He elävät tuhannen vuotta sen jälkeen kun heidän pesänsä hävittäjästä ei ole enää jäljellä kalpeata muistoakaan.

He jäivät pienelle, pimeälle pysäkillle, josta kuului olevan vaarin torpalle penikulman mittainen metsätaival.

— Kunpa isä olisi arvannut tulla asemalle hevosella vastaan! toivoi urhoollinen vaimo. Sitä samaa minäkin hänen puolestansa toivoin. Valitettavasti ei ketään ollut, mutta pelottomasti hän joka tapauksessa jäi pimeyteen lapsineen ja vähäisine tavaroineen. Kaikilla heillä oli kädessään jotakin, nuorimalla peukaloisella resuinen karvanalle. Sen takatassun pohjassa oli reikä, josta pursui esiin sahajau-

hoa. Nähtävästi sekin oli saanut pomminsirpaleen kantapäähänsä.

Mutta minua vastassa pimeällä kotiasemalla oli hakija, vaikka en ollut voinut mitään varmaa tietoa tulostani ilmoittaa. Siinä vain isäukko seiso i vanha lakkireuhka korvilla ja koirannahkaiset rukkas t kädessä.

— Mistä tiesitte tulla minua noutamaan? ihmettelin tervehdittyämme.

— En minä sinua varten tullutkaan, — myönsi ukko.

— No ketä sitten?

— Kallea!

Hän pudotti sen niin levollisesti, että ihan hätkähdin. Vaikka olimmekin yhdessä eläneet niin monta unohtumatonta hetkeä, olin matkan monissa vaiheissa miltei unohtanut hiljaisena poikana kotiin palaa van veljeni.

Nostimme Kallen rekeen aseman kylmästä makasiinista, jossa hänet jo oli tiloitettu isän tuomaan valkoiseen arkkuun. Edessämme oli lähes kolmipenikulmainen, pimeä taival. Kylmä, vihainen viima kävi vastaan. Lumirakeet piiskasivat kasvojamme kuin

äreät haulit. Rekipeittojen laita oli niin ja näin ja kun-
kapa siinä työreessä olisi paremmillakaan nahkasilla
jalkojansa peiteltyt, kun arkku oli sovitettava keskelle
rekeä ja vei siinä melkein kaiken tilan.

Suoraan tunnustaen en ole sen apeammalla mie-
lellä kotimatkaani aloittanut. Kummallakaan meil-
lä ei tuntunut olevan toiseltamme mitään kyseltä-
vää. Polle astella jumpsutteli verkalleen. Asemakylän
viimaisia peltoaukeamia riitti muutamia kilometre-
jä. Niiden läpäiseminen kesti kauan, tuntui kestävän
vielä sitäkin kauemmin.

Mutta kun pääsimme metsäiselle taipaleelle, lak-
kasi tuulemasta. Myötääväksi kääntyvässä alamäes-
sä Polle itsestään hölkähti juoksuun, ja mikä sitä-
kin ihmeellisempää, ukko itsellään irtautui kertoile-
maan, mitä kotona oli hommailtu, miten joulukuoli vie-
tetty ja miten yleensä oli tultu toimeen.

Teki jo mieleni kysäistä, oliko juhla tänäkin vuon-
na joutunut ennen joulukuoli, mutta viime hetkessä mal-
toin mieleni. Mitäpä selvästä asiasta kyselemään ja
turhista riitoja rakentamaan tällaisella matkalla. Sen
sijaan puolestani kerroin hänelle, mitä reservissä, so-
tarintamalla ja partiomatkoilla olin nähnyt.

— Äläpäs! Äläpäs! keskeytti ukko tämän tästä ja räppäsi koirannahkojansa yhteen. Mutta kun kerroin hänelle, miten Kallen kanssa tulitimme naapureitamme nuotiolla ja ketunpesällä ja miten minä parivaljakolla ajaen sentään toin velipojan linjojemme taakse, innostui ukko vieläkin enemmän. Näytti kuin hän sillä hetkellä ei ollenkaan olisi muistanut sitä murheelista menetystä, mikä siinä kahakassa meidän perheelle loppujen lopuksi kuitenkin koitui.

— Se oli oikein! Ihan oikein niille koirankuonolaisille! hän innosteli ja läpsäytti ruunaa aika navakasti ohjasperillä lautasille, niinkuin tämä olisi ollut yksi heistä. Kun pitkän myötäisen vastamäessä jälleen hypähdimme kävelemään, elvytteli hän mieltänsä yhä samoilla ajatuksilla.

— Oikein! Se oli oikein, poika! Sinulla olisi pitänyt olla kädessäsi hujakka pihlajainen kyntöpiiska!

No, olisi kai ollut mukiin menevä ase sekin. Minusta itsestäni sentään yhä vieläkin tuntui turvallisemmalta, että kädessäni silloin oli se kuin oli, hyvässä käyntikunnossa oleva konepistooli.

Lämpiminä ja virheinä jouduimme oman pitäjän kirkonkylään. Polle milteipä höyrähteli. Asemal-

ta lähdetessä meillä kummallakin varmasti oli ollut ajatus: kotipitäjän kirkkotarhan kohdalla kevennetään kuormaa. Mutta me olimme lämmenneet matkalla, ja suunnitelmamme olivat muuttuneet. Ukko sanoi sen, mitä molemmat tällä hetkellä ajattelimme. Hän ei ollutkaan hullumpi mies. Tämän jälkeen minä ihan aloin pitää siitä kääntyrästä.

— Hyvässä kunnossahan tuo tuntuu ruuna olevan. Kyllä kai me viedään poika kotoa lähtemään? Vai mitä sinä siitä arvelet? hän tiedusti.

— Sitä samaa! Hän on ansainnut sen! arvelin minä.

— Onpa hyvinkin, — myönsi ukko ja räppäsi Pollen raviin.

Tämän jälkeen meillä ei taas ollut pitkään aikaan mitään puheltavaa. Me tuumiskelimme vain. Mutta luulen, että ajattelimme samoja asioita, vaikka kumpikin omia polkujamme kulkien. Pitkällä meidän ja naapurikylän välisellä metsätaipaleella ukko vihdoin totesi asian, joka sanomatta oli selvä.

— Etpähän sinä ainakaan jäänyt!

— En, ainakaan vielä, — myöntelin minä,

— Parempi olisi, ellet ollenkaan jäisi, — tuumi hän

edelleen.

— Parempi minunkin mielestäni, — myönsin kuitenkin tosi oli.

— Ja vaikka jäisitkin! Jäädään sitä monta kertaa huonommankin asian puolesta.

Tähän minulla ei ollut enää mitään lisättävää. Sitten jo pian jouduimme kotimäkeen, joka on pitkä ja jyrkkäkin. Mäen alla ruuna huokasi, mutta kun keran lähti, niin yhteen menoon veti mäelle asti sen, mitä vedettävänä oli. Riihen oven kohdalla pysähdyimme ja nostimme Kallen sinne.

— Kotiriihestä poika lähti. Täältä myös viimeiselle matkalleen lähteköön! sanoi isäukko seisahtuen lakki kourassa tuokiohetkeksi arkun pääpuoleen. Minä tein samoin. Tein sotilaana kunniaa kotiriiheen viime tervehdykselle palanneelle veljelle ja aseveljelle.

Yhdessä riisuimme Pollen ja yhdessä astuimme tupaan. Oli jo myöhäinen, mutta kaikki valvoivat vielä odottaen.

— Eemeli! Eemeli! tervehtivät nuorimmat sisarukset ympärilläni kähertäen.

— Sinä kuitenkin tulit! tervehti äiti itkua tuherhtaen.

— Kalle kanssa tuli! Hän makaa riihessä! ilmoitti isä. Tupa kävi hiljaiseksi. Äiti käveli uunin luo ja nosti luukeiton pöytään. Hyllyltä hän nouti leipäkorin sekä voita ja kirnupiimää. Kävimme äänettöminä syömään. Lapset katselivat sitä.

Mutta äiti veti kengät jalkaansa ja otti naulasta isän turkit ylleen. Uunin loukossa hän sytytti lyhdyn, sanaakaan sanomatta astui ulos. Navettaan hän ei mennyt. Tuli vilahteli jo riihitiellä. Jatkoimme syöntiämme edelleen äänettöminä. Isä pureskeli leipäänsä kauan ja hartaasti, kuten hänellä vaiteliaina hetkinään oli tapana. Minä ryyppäsin usein kirnupiimää, koska pala tahtoi takertua kurkkuuni. Lopetimme. Ehdimme sänkyynkin jo, ennenkuin lyhdyn valo jälleen vilkkui pihamaalla ja äiti verkkaisin askelin palasi.

Hän oli tyyni, niinkuin tavallisilta askareiltansa olisi palannut. Hänen silmänsä vaikuttivat turvonneilta, mutta kyyneleitä ei niissä enää näkynyt.

Hän sammutti lyhdyn, korjasi ruuat pöydältä, pyyhki sen huolellisesti ja nosti sille vanhan suuren raamattumme. Hän antoi sen milteipä itsekseen aueta, rykäisi ja alkoi hieman laulavalla äänellä lukea,

sormellansa sanoja alleviivaten:

»Herra, mikä on ihminen, ettäs hänestä lukua pidät, mikä ihmislapsi, että häntä ajattelet!

Ihminen on kuin tuulen henkäys, hänen päivänsä niinkuin pakeneva varjo.

Herra notkista taivaasi ja astu alas, kosketa vuoria että ne suitsuavat!

Iske salamoita ja hajoita heidät! Lennätä nuolesi ja kauhista heidät!

Ojenna kätesi korkeudesta, tempaa ja pelasta minut suurista vesistä, muukalaisten kädestä, joiden suu puhuu vilppiä ja joiden oikea käsi on valheen käsi!»

Näin hän luki, ja me kuuntelimme. Pikkuveljet lepäsivät toinen oikealla, toinen vasemmalla puolellani. He puristelivat minun suuria peukaloitani pienillä sormillaan. Tunsin kainaloissani heidän keveän hengityksensä. Kun äiti oli lukunsa lopettanut, sulki hän raamatun, nosti sen hyllylle ja sammutti lampun.

— Siunatkaa itsenne! Siunatkaa Kallenkin puolesta! hän sanoi ja käveli vuoteensa luo. Me teimme kuten hän käski. Pojat kohosivat ylemmäksi ja tiedustivat korvaani sopottaen, milloin kertoisin heille sota-

satuja.

— Aamulla, lupasin heille. He nukkuivat nopeasti, kerätäkseen kyllin ajoissa muistuttamaan lupauksesi tani.

KAHDESTOISTA LUKU

Lamminahon Moosen juhlapäivä. Koko kylä ja pitäjä
liikkeellä. Hyvä saarnaaja, huono sanankuulija.
Äitimuori tutkistelee ja tarttuu tukevasti asiaan.

Hautajaispäivä oli viime talven tavallinen helmikuinen pakkaspäivä, mutta meidän kylässämme ja pitäjässämme se oli almanakkoihin merkitsemätön pyhäpäivä. Lamminahossa se varmasti oli suurin sunnuntai, mitä siellä milloinkaan on vietetty ja milloinkaan tullaan viettäneeksi. Näin minusta silloin tuntui ja tuntuu yhä. Sillä vaikka meillä toiset sankarihautajaiset pidettäisiinkin, joista Luoja meitä säästäköön, eivät ne milloinkaan johtuisi olemaan näiden ensimmäisten veroiset.

Hautajaistilaisuus oli määrätty aloitettavaksi kello 12 kirkossa, mutta jo kellon lähetessä yhdeksää meidän mäellemme alkoi kertyä juhlapukuista kansaa, miestä ja naista, kolme tai neljä, jopa viisi henkeä yhdessä kuormassa. Yli kaksikymmentä hevosta ennen lähtöaikaa seisoj pihamaalla. Koko kylässä en luullut enää näin monta hevosta kotona olevan. Matkan var-

rella liittyi saattueeseen vielä viisi.

Äiti kahvitteli kaikki vieraat. Hän juoksi ja hää-
räsi. No, se kuului hänellä jokapäiväiseen leipään;
isäukkoa minä enemmän ihmettelin, kaikki vieraat-
kin näyttivät sitä kummeksuvan. Hän käpsähteli ket-
teränä kuin häämatkalleen valmistautuva sulhas-
mies. Vieraitten hevosille hän varasi pihamaalla ti-
laa, kiinnipitopaikkoja ja heiniä. Kukaan ei ehtinyt
niitä omasta reestänsä kiskomaan. Eihän toki! Se ei
saanut tulla kysymykseenkään! Oli kai talossa heiniä
niin paljon kuin vieraitten hevosia!

Enpä takaa, kuinka runsaasti heiniä vielä oli, mut-
ta kyllä niitä vain tänä aamuna näytti riittävän. Ja sit-
ten tupaan ehdittäessä jokaisen vieraan piti päästä is-
tumaan: oli kai talossa istuimia se kuin oli vieraita!
Täytyi olla! Mutta kun niitä kuitenkin ei riittänyt,
kiskaisi isäukko orsilta kaksi vahvaa honkalankkua.
Tämä tapahtui niin nopeasti ja kätevästi, ettei meis-
tä muista miehistä auttamaan rientäessämme ollut
hänelle muuta kuin vastusta. Hän sovitteli lankut ik-
kunapenkin, veistinpölkyn ja takkakiven varaan, ja
niin tapahtui kuten hän tahtoi: kaikki vieraat kävi-
vät ja mahtuivat yhtäikaa istumaan. Mutta miten äiti-

muori mahtuisi kahvipannujansa hellalta juoksuttamaan? Hän aina keinot keksi, — keikahti alitse, kierähti ylitse. Saamattomaksi kähnykseksi minä nuori mies tunsin itseni heidän rinnallaan.

Äiti jo kaateli korkealta kahvia suuresta pannusta. Hän kehoitteli laittamaan sokerit sekaan, ottamaan ja kastamaan vehnäpullaa.

— Se on oman pellon vehnästä! kehaisi hän. Ja ennenkuin kukaan ehti siihen mitään virkahtaa, täydensi isäukko:

— Niin on! Se on yhtä valkoista kuin ostovehnänen, mutta paljon ruokaisampaa!

Ukon sanoja seurasi syvä, pyhä hiljaisuus. Vain seinäkello rohkeni äännähdellä, juhlallisen verkkaisesti. Kaikki penkeillä ja lankuilla istuvat vieraat ajattelivat itsekseen samaa asiaa. Oman pellon vehnää Lamminahossa! Samassa ahossa, jonne vuosikymmeniä on pussilla kannettu kauransiemenetkin. Ja joulupyhien vehnäjauhot on kannettu kahden kilon paperipussilla. Mutta nyt tämän saman Lamminahon, kiviahon ja halla-ahon Moose ja Maija-Liisa tarjoilivat oman pellon valkoista, ruokaisaa vehnästä koko kylän pitoväelle!

Näin varmasti ajattelivat. Mikäli minä ukon ajatuksia oikein aavistelin, niin hän oli tällä elämänsä suurimmalla hetkellä vähintään Israelin kansan Mooses, joka sauvallansa iski kalliosta vettä . . . enemmän hän iski: oman pellon ruokaisaa vehnästä! Tällainen sankari hän oli, vaikka kukaan ei sitä päältä nähnyt. Sanat lausuttuaan hän peitti muut aivoituk-sensa kuin ahven.

Kahvit juotiin ja pullat kastettiin. Lähtöaika lähes-tyi. Kannoimme Kallen riihestä tupaan, ja arkun kan-si avattiin. Hän oli suora ja komea, silmäluomet hie-man rakosellaan, suu milteipä hymyssä. Kun arkun pääpuoli oli tuolilla ja jalkopää vähän matalammal-la jakkaralla, näyttivät hänen vahvat hartiansa vie-läkin vahvemmilta, niinkuin koko hänen nuori voi-mansa olisi patoutunut niihin. Edestäpäin katsoen näytti kuin hän juuri olisi ollut makeasta unesta he-räämässä ja tahtonut sanoa: Hyvää huomenta! Kas, meillä on vieraita! Antakaa minun pikkusen vielä ui-nahtaa! Nousen heti!

— Voi, kuinka kaunis hän on!

Joku naisista sen virkahti. Muutamat hyrähtivät it-kuun, monet pyyhiskelivät silmiään. Äitimuori vain

katseli hievahtamatta kirkkain silmin. Luulen, että hän oli varautunut tähän. Nähtävästi jo toissa iltana riihessä käydessään hän Kallen kanssa kahden kesken oli ottanut viimeiset jäähyväiset, joten hän nyt saattoi katsella kuin vieras ihminen häiritsemättä muita. Kun kaikki olivat hänet nähneet, siskot ja veljet käyneet hyvästinsä jättämässä, veisasimme virren. Arkun kansi suljettiin.

Isäukko ajoi ruumisrekeä, kuusentaimi reen jokaisessa nurkassa. Vainajaa seurasi perhe Leppämäen tammalla, — äiti, aikuiset siskot ja ajomiehenä minä. Meidän perässämme ajelivat kaikki muut sitä mukaa kuin kerkisivät hevosensa tielle saamaan ja rekiinsä tiloittumaan. Myllyn tienhaarassa liittyi kaksi hevosta, Pesämäestä samoin kaksi, Kumpulasta vielä yksi. Kerttu oli ajomiehenä Pesämäen ensimmäisessä hevosessa. Hän tervehti meitä kuskipukiltansa. Hän istui somasti kaarevana mustassa turkissaan kuin teeri huurrekoivun oksalla. Hänen silmänsä loistivat ja poskensa punoittivat. Näytti kuin hän olisi tahtonut parilla sanalla ilmaista osanottonsa. Aikeeseen se jäi.

Meidän Poliomme oli johdossa eikä pitänyt mitään kiirettä. Kukaan ei ahdistanut sitä, ei edes isäuk-

ko. Milloin oli riittämiin asti suoraa tietä, katseli hän taakseen ja laski hevosten lukua. Äiti ei siitä pitänyt.

— Mitä se siinä taas kurkistelee! murahti hän. Mutta luulenpa, että myös hän kaikesta huolimatta oli tyytyväinen osaansa. Hän oli antanut maan hyväksi enemmän kuin vielä kukaan kyläläisistä. Ja sen palkkiona seurasi tällaiset saattajaiset, sankarihautajaiset. Kumpikaan heistä vanhuksista ei voisi saada puoliksi sellaisia. Sankarihauta kirkon seinän vieressä! Ei parhaallekaan pitäjäläiselle luovutettu siitä enää hautapaikkaa. Mutta nyt siihen koko kylän ja pitäjän saattamana laskettiin ensinnä heidän poikansa, Lamminahon Kalle.

Tätä autuutta ajatellessaan äitimuori kuitenkin hyrähti kyyneliin. Tämä oli asia, jota varten hän ei vielä ollut varautunut. Oli sentään hyvä, että se edes matkan varrella tuli kestetyksi, ettei sitten enää kirkkomaalla kaiken kansan nähden.

Koiviston kylän tienhaarassa saattojoukko lisääntyi lähes puolella. Siinä liittyi joukkomme jatkoksi aseveli Hirvelän Johannes ja hänen saattojoukkonsa. Pappilan tietä läheni kolmas, Lehtolan Oskari, valkoisessa arkussa saattajineen. Polle kerkisi parahiksi

tämänkin ryhmän edelle, olipa kuitenkin pitänyt varansa.

Pitäjäläisiä seisojia ja liikuskelijaa kirkkomäellä jo suurina ryhminä. Niin paljon en milloinkaan aikaisemmin ollut nähnyt tässä mäellä ihmisiä ja hevosia. Lotat ja suojeluskuntalaiset asettuivat kunniavartioon. Tapulin luukut avattiin, ja kellot alkoivat soida. Saattojoukkojen ensimmäiset tarttuivat valkoisiin arkkuihin kiinni. Meidän, Kallen arkkuja kantavien, ehtiessä pääkäytävälle alkoivat kirkon urut soida. Astelimme verkalleen sisään.

Kirkko oli kauniisti koristeltu. Sen ikkunat olivat peitetyt. Sisällä oli kynttilävalaistus niinkuin jouluna. Vainajien arkut kannettiin kuorin eteen, ja heidän omaisensa asettuivat istumaan ensimmäisiin penkkeihin. Tuotapikaa koko kirkko täyttyi, lehteritkin ääriään myöten. Urkuri soitteli kauniita säveleitä, kunnes kaikki olivat asettuneet paikoilleen. Kirkonkylän laulukuoro oli ryhmittynyt hevosenkenkään hänen soittopöytänsä ympärille kuten ensimmäisenä adventtina, jolloin he esittivät »hoosiannaa».

Soitanto hiljentyi ja sammui. Seppelisiin sidottujen kukkien tuoksu sekaantui tuoreiden kuusenok-

sien ja palavien kynttilöiden tuoksuun. Niiden soikulaiset liekit valaisivat heikosti alttaritaulua, joka kuvasi Kristusta kirkastuksen vuorella. Vain Vapahtajan kasvot näyttivät kirkastuneilta, sensijaan Mooses ja Elia sekä opetuslapset istuivat himmeässä hämärässä.

Jo jälleen hyrиси ylhäällä urkupillien vienosti kehäävä ääni. Se vahveni ja vaihtoi väriään. Se hyppi ja solisi kuin niitylle vierivä puro kevätlintujen laulaessa. Kuoro yhtyi siihen. Keveät, kirkkaan heleät naisäänet juoksivat ylempänä, jossakin siellä kynttilänliekkien ja Kristuksen kirkastettujen kasvojen tasalla. Painavammat, matalat miesäänet astelivat sylvä puoltatoista alempana meidän päätämme hipoen, opetuslasten helmoihin, Mooseksen ja Elian jalkoihin.

Nuori nainen, vanhan kanttorin tytär, johti kuoroa, virkaatekevä urkuri, tyttären sulhanen, soitteli urkuja, ja kuoro lauloi. Voi ihanuus, kuinka kauniisti he lauloivat tuon kulumattomana säilyvän laulun: »Oi kallis Suomenmaa...» En tiedä, lauloivatko he sen paremmin kuin koskaan olin kuullut, radiossa-kaan, vai vaikuttiko se, että laulu tässä tilaisuudessa esitettiin kirkossa, tai ehkä että urkurilla ja kanttorin

tyttärellä oli sointujen avaimet hallussaan. Ehkä siihen vaikuttivat osaltaan kaikki nämä tekijät; joka tapauksessa se kuului minusta vähintään yhtä ihanalta kuin enkeleitten laulu jouluyönä.

Katselin salavihkaa äitini ja siskoni kasvoja. He katselivat Kristuksen kirkastettuja kasvoja ja Kallen valkoista arkkua, joka lepäsi keskikäytävän kohdalla valmiina kohoamaan kirkastuksen vuorelle jopa ennen taempana pimennossa istuvia opetuslapsia ja pyhiä profeettoja. Autuaallinen hohde loisti heidän silmistänsä. Ei ollut epäilemistäkään siitä, missä he olivat. Taivaassa he olivat! Tosin vain häipyvän hetken, mutta eihän kuolevainen ihminen tässä ajassa enempää voi vaatiakaan.

Minun katseeni kiintyi ja tarttui maallisempaan kauneuteen. Se naulautui siihen juuri sillä hetkellä, jolloin pitäjämme vanha kirkkoherra astui kirja kädessään kuoriin rakkaita vainajiamme viimeiseen lepoonsa siunaamaan.

Kirkkoherra pani parastansa kuten aina. Hän luki ensin kirjasta, sitten muisteli omiaan. Kaatuneita aseveljiämme, isänmaan, kodin ja uskonnon sankareita hän ylisteli kauneimmilla sanoillaan. Mutta mainio-

ta tilaisuutta hyväkseen käyttäen hän myös voimallisesti muokkasi jokapäiväisiä viljelysmaitansa: syntiä, kuolemaa ja pimeyden valtakuntaa. Nämä suuret koettelemukset olivat meille opiksi ja rangaistukseksi! hän sanoi. Me olimme pois poikenneet ja paljon pahaan tehneet. Me nuoret, jotka nyt jouduimme vuodattamaan vertamme isänmaan ja kansan kalleimpien arvojen puolesta. He vanhat, jotka nyt vuodattivat kyynelitänsä nuoren veren vuodattamisen tähden.

Niin olimme. Monenmoista rikkaruohoa kasva-
via vainioita me olimme, me nuoret erittäinkin, ku-
ka kieltääkään. Mutta olimmeko juuri me nuoret teh-
neet sen suurimman kuolemansynnin, jonka vuoksi
meidän oli uhrattava nuori henkemme? Oliko vihol-
lisemme, mahtava naapurimme, Jumalan valittu ase,
joka oli pantu heiluttamaan oikeuden ja vanhurskau-
den miekkaa meidän päämme päällä? Ja samalla lyö-
mään turvattomat naiset ja lapset kuin amalekilaiset,
säätämättä heitä ensinkään! Ehkä oli, kuka tietää.
Omassa hengessäni sitä hiukan epäilin.

Oli miten tahansa, joka tapauksessa vanha kun-
nienarvoisa kirkkoherramme taisi hieman horjahtaa

tekstistänsä, nuorten sankarivainajien siunaamisesta, jollekin ennen kynnetylle vaolle, jota hän turvalisesti lasketteli saran päässä odottelevaan loppuaameneen asti.

Mutta kaatuuhan se joskus hevonenkin neljältä jaltansa. Linjoilla se oli melkein jokapäiväinen nähtävyyks. Kuka meistä nuoremmistakaan hiihtää umpilattua, jos eiliset jäätyneet jäljet kiloilevat suksen mitan päässä. Kirkkoherramme oli jo vanha mies. Hänellä oli sydänvikansa, vatsavaivansa, ties mitkä vastuksensa. Meidän parastamme hän ruumissaarnallansa joka tapauksessa tarkoitti.

Minun korvani yritti olla altis. Mitä parhaimmalle kuulomatkalle asetettuna se koetti ottaa vastaan laajoille aloille leviävän tekstin sanoja. Mutta rehellisenä syntisenä minun on kuitenkin tunnustettava, että olin huono sanankuulija. Vanha syksyinen siemen ei mahtunut minun nuoreen sydämeeni, jossa keväinen puro lauloi ja solisi.

Siihen oli syy — ja pätevä syy se olikin. Hän, yksi niistä kaikkein ihanimmista syntisistä, joiden mahdollisen poispoikkeamisen vuoksi taivas meitä kuritti, seisoi ensimmäisenä keskikäytävän lottavartios-

sa. Hän katseli nuoren neidon silmillä kuin kahdella kauniilla helmellä. Varkain hän minuun katsahti, niinkuin minäkin häneen. Hänen kasvonsa ja korvalehtensä ruskottivat terveyttä ja elämää.

Mutta aina, milloin hänen silmänsä varastivat, hänen kasvonsa kirkastuivat. Siltä minusta näytti. En mahtanut sille mitään, että myös minun silmäni olivat alttiit, enempää kuin sillekään, että olin yhtä nuori kuin kirkkoherra oli vanha ja että hänen parannukseen kehoittavat sanansa kulkivat minun täysinäisen sydämeni ohitse.

Sitä vastaan taas, että hänen saarnavakonsa oli niin pitkä ja lavea, minulla ei ollut mitään valittamista. Puolestani se kernaasti olisi saattanut olla vaikka kaksi kertaa niin pitkä. Meidän äidillä ja tyttöillä, enempää kuin isäukolla, ei varmaan myöskään olisi ollut mitään sitä vastaan.

Peitin kädellä kasvoni kuin hartaammin kuunnellakseni. Mutta sormieni lävitse katselin siristävin silmin vain häntä, unohtaen kaiken muun. Vihertävän harmaassa, valkoisella kauluksella koristetussa lottapuvussaan hän siinä solakkana seiso. Äänettömästi kutsustani hän siirtyi lähemmäksi, mutta itseksensä

jälleen liukui edemmäksi. Hän oli kuin kesäinen, lehtimetsän kainalossa kaartuileva niitty, jossa leijaili värikkäitä perhosia, nuokkui hentovartisia kukkasia. Ylempänä, Kristuksen kasvojen kohdalla, paistoi lämpöinen aurinko. Jossakin läheni ja porisi puro. Se olin minä. Olin matkalla kukkasten ja perhosten peittämälle niitylle.

Hätkähtäen heräsin lapsellisista kuvitelmistani. Katsoin pappiin ja hänen edessään kirkon kuorissa lepääviin arkkuihin. Mitä hän, rippikouluopettajani, ajattelisi, jos aavistaisi minun sydämeni harharetket! Mitä pojatkaan tuossa sanoisivat, jos tietäisivät, että minä heidän veljensä ja aseveljensä tällä ylevällä hetkellä noin sopimattomilla laitumilla hypähtelin. Olin kuulevinani Kallen vastauksen omasta ja toistenkin puolesta: Hypähtele sinä vain, koska se on osaksesi suotu! Jos olet puro, niin juokse niitylle! Juokse ja maastoudu meidänkin puolestamme! Tee se viisaasti ja taitavasti kuin partiomies! Ole aina tarkka!

Saarnaa seurasi vainajien siunaus ja seppeleiden lasku. Omaisilla oli ensiksi vuoro. Heitä seurasivat seurakunnat ja yhdistykset. Ainoana läsnäolevana minä sain suorittaa sen rintamalla olevien aseveljien puo-

lesta. Tämän jälkeen arkut urkujen soidessa kannettiin kirkkotarhan kauneimmalle kummulle avattuun sankarihautaan. Arkkuja laskettaessa suojeluskuntalaiset ampuivat kunnialaukauksensa. Kymmenien miesten tarttuessa lapioihin hautakumpu nopeasti luotiin umpeen. Valkoiset ristit pystytettiin, ja seppeleet aseteltiin niiden varaan. Kun yhteisesti vielä oli virsi veisattu, hajaantuivat saattojoukot kotikulmilleen. Niin ajelimme hiljalleen mekin useampaan ryhmään jakautuneen saattojoukon keskellä. Pari kertaa äiti itsekseen hyrähti itkemään. Siskot yrittivät lohdutella häntä.

— Älkää siinä! En kai minä enää sitä itke!

En osannut arvata, mitä hän itki, enempää kuin sitä, mitä siskot luulivat hänen itkevän. Luultavasti hän itki yhtä paljon ilosta kuin surusta. Tämä päivä ei varmaan milloinkaan häipyisi hänen mielestään.

Myös itse ajattelin kotimatalla monella tavoin päivän tapahtumia ja siihen liittyviä asioita. Muistelin aikaisempia ja myöhäisempiä puheitamme koulumatkoilla, metsäretkillä ja viimeksi korsuissa ja ketunpesässä. Minne lensi veljeni voileipä? Minne saakka hänen siivitetty henkensä? Paljon kauemmaksi

kuin Kuvaislammen toiseen rantaan, selvä se! Mutta miksi se lentäisi niin kovin kauaksi? Ja vaikka lentäisi niinkuin pääskypari lentää! Palaavathan nekin joka kevät tuvan räystäään alle, koska laajasta maailmasta merten takaa eivät löydä sen parempaa pesintäpaikkaa. Miksi ei tämä siivitetty muuttolintu myös joskus palaisi? Mistäpä hän löytäisi entisen veroisen muurainsuon, lintukorven, ahvenlammen? Jos hän vain pääsee, niin hän palaa. Miksi ei pääsisi? Maan mainio partiomies! Ja vikkeliä jalkojensa lisäksi hänellä on nyt siivetkin vielä!

Kun minä tästä kulmasta asiaa tarkastelin, huomasin ilokseni, ettei veljeni ollutkaan kuollut. Hän vain makasi niinkuin karhu makaa korsussaan. Mutta keväisin puun silmujen auetessa hän kurkien matkassa palasi, pääskyjen seurassa visersi. Ja milloin joku lamminaholaisista tai kyläläisistä häntä muisteli, näki hän silmissään komean nuoren miehen, jota vanhuuden raihnaus ei milloinkaan tavoittanut. Rehellisessä kamppailussa ei kuolemakaan häntä voittanut, salakavalasti se iski takaapäin. Sellainen voitto on häviömiehen voitto. Veljeni Kalle elää kuin elää! Joka kerta kun muistelen häntä, säväyttää hä-

nen sammumaton kynttilänsä myös minun kynttilääni. Hän on kuollut samalla tavalla kuin lehtensä karistanut puu, kuin multa peitetty siemen. Yhäti uudistuvassa ylösnousemuksessaan hän on vihreä ja virkeä. Hän elävöittää ja virkistää meitä kuin keväinen koivu, kuin maasta esiin kiertyvä viljan oras.

— Pesämäen tienhaara! — Vanhempi siskoni herrätti minut taivaallisia sateenkaaria hipovista mietteistäni.

— Kas vain! Joko niin pitkällä ollaan, — kummas-telin minä.

— Ei vielä tarpeeksi pitkällä, — arveli hän ja katsoi veikeästi kulmiensa alta, sitten alkoi kertoa, kuinka verraton tyttö Kerttu oli. Kotona teki kahden työt. Yökaudet hän kutoi sotapojille sukkia ja kintaita. Ja riitti häneltä vielä aikaa paikkakunnan ja pitäjän yhteisiin puuhiin, kuten tämän päivän juhlatilaisuudessa oli omin silmin nähty.

— Vai niin, vai on hän niin erinomainen tyttö! ihmettelin minä.

— On se! Ei siinä tarvitse ruveta kieräilemään! iski äitimuori suorasukaisemmin kuin korvapuustin kummallekin poskelle. Vain kerran ehdin rykäistä, en

sanaakaan vielä puolustukseksi lausua, kun hän jo jatkoi:

— Niinkuin tässä ei olisi nähty ja ymmärretty teidän tervehdyksiänne ja silmäniskujanne, kirkossakin! Mutta yhden asian sanon sinulle: Minkä tänään voit tehdä, älä jätä sitä huomiseksi, ellet tahdo jäädä lehdellä soittelemaan.

— Vai niin, vai niin, — myöntelin minä ja hoputin Leppämäen tammaa.

— Tämä asia ei vetkuttelemisesta parane. Kun kissa on kylässä, niin hiiret hyppivät pöydälle! ahdisteli äitimuori edelleen kuin porsasta karsinan loukkoon.

— Varsinkin jos pöydällä on semmoinen kipene, — napsautti sisko pienellä piiskallansa.

— Ei sotamiehen kannata naimisiin menemistä ajatella. Sotamiehen eukko ja kalamiehen koira, molemmat ne jäävät ikävissään uikuttamaan, — koe-tin edelleen puolustautua. Siihen äitimuori tarttui jälleen tomerasti:

— Poikamies uikuttamaan jää, jää kuin juoksukoi-ra! Mies, jolla nuori vaimo kotona odottelee, ei joudu hukkateille milloinkaan. Ensinnäkään hän ei mene kaikkein pahimpiin vaaran paikkoihin, ja jos me-

neekin, niin pitää varansa.

Tuohon nyt olisin voinut sanoa yhtä ja toista kaikkien poikamiesten ja Kalle-veljenkin puolesta. Mutta kun asia oli vielä niin kipeän läheinen ja kotikin jo likellä, katsoin viisaimmaksi vaieta, mikä äitimuurin kanssa asioista neuvotellessa aina muutenkin on kaikkein viisainta. Sitäpaitsi hänen suoraviivainen, ei liian laajoille aloille hajautuva järkensä ajeli jo varmaan viittavälin edellä uusissa perhepidoissa, häissä, ristiäisissä, Herra tietää kuinka monissa. Talo oli kärsinyt menetyksen, korvausta oli saatava korkoineen.

Jouduimme kotiin. Lähenevä iltapuhde kului toisen muistojuhlan merkeissä. Kaikki lamput paloiivat ja kaksi kynttilää niiden lisäksi. Ne oli asetettu lipaston päälle katajaköynnöksellä koristetun Kallen kuvan molemmin puolin. Meillä oli oikein lämmin kotoinen juhla, sitäkin lämpöisempi, kun lamput sammutettiin ja siirryimme takkavalkean ääreen. Kallen kynttilät paloivat nyt äskeistä kirkkaammin, valaisten kauniisti hänen kasvojaan. Katsahdimme niitä usein. Totisesti hän oli komea poika sotilastakissa ja lakissa! Olimme kiistattoman yksimieliset siitä, vaikka kukaan ei sitä ääneen sanonut.

Ennenkuin pystyvalkean puut ehtivät hiilille raueta, nouti äitimuori hyllyltä silmälasinsa ja vanhan »Sionin kanteleen». Tiesimme hyvin, mikä laulu sieltä ensinnä heittäisi. Olisin voinut lyödä sen puolesta vetoa vaikka kymmenen yhtä vastaan. Satoja kertoja hän oli näin laulanut tämän laulunsa kirjasta, silmälasit päässä. Se oli jo meille kuulijoillekin niin tuttu, että olisimme osanneet sen unissamme alusta loppuun tai vaikka lopusta alkuun. Kirja aukeni heti oikealta paikalta, kuitenkin muori sormeili vähän aikaa lehtiä molemmin puolin. Hän aloitti, pari askelta liian korkealta kuten tavallisesti.

— Täältä puolehen ylhäisen maan . . .

Hän lauloi säkeistön, kiskoi kuin hienon hienoa pellavaista lankaa. Se kesti kuin kesti, vaikka kyyneleet valuivat vuolaina virtoina hänen poskilleen. Näkyi kyllä, että hän tänä päivänä oli paljon pidättänyt. Nyt se oli tarpeetonta, ehkäpä mahdotontakin jo. Tämä laulu oli lukemattomia kertoja hersyttänyt hänet. Nyt oli hänen lähteisiinsä ilmestynyt vielä uusia silmäkkeitä.

Värsyn välillä hän kehoitti meitä mukaan, mutta kuka meistä niin korkealle olisi päässyt ja siellä py-

synyt, tiesimme sen entisistä kokemuksista. Kuunte-
limme siis vain kuten niin usein ennen pienessä läm-
pöisessä piirissä takkatulen ympärillä istuen. Isäuk-
ko loikoili sängyssä, Musti oikoisenaan lattialla, Kalle
katseli juhlavalla paikallansa lipaston päällä.

Kun yhdessä olimme laulaneet tämän jälkeen
muutamia lauluja, kerroin mitä muistin yhteisistä
oloistamme ja retkistämme reservissä ja viime viik-
kojen totisemmissa harjoituksissa. Isäukko innostui,
että nousi lattialle marssimaan, pikku pojat pyysi-
vät minua kertomaan lisää, mutta äiti sanoi, että riit-
tää jo! Jos meistä tulisi puoleksikaan niin kunnollisia
nuoria miehiä kuin Kalle oli ollut, niin hän olisi tyy-
tyväinen! Nyt lauletaan taas!

Laulettiin. Juotiin teetä kotoisen vehnäsen kanssa
ja käytiin nukkumaan.

Minulla oli seuraava päivä vielä lomaa; oikeas-
taan sitä ei olisi ollut, mutta mistäpä minä vielä sil-
loin sen tiesin. Hiihtelin Pesämäessä, että saisivat lä-
hettää Laurille paketin suoraan lämpimästä kädes-
tään. Isäntä nauraa kiherteli entiseen tapaansa. Myös
emäntä oli hyvin ystävällinen, niinkuin ennenkin oli
ollut, enemmänkin vielä. Hän tiedusti minulta, min-

kä arvoinen viskaali korpraali oli sodassa? Hän sanoi kuulleen mainittavan, että joku jo oli korotettu sellaiseksi.

— Vähän alempana kenraalia, — vastasin minä silmäni räpäyttämättä.

— Siitä sait! hymähti isäntä. Mutta kun minä kerroin, miten yhdessä Laurin kanssa jouluyönä kävimme Leimua tervehtimässä, tuli emännälle kiire. Leimulle myös piti lähettää paketti. He keräsivät sen kokoon Kertun kanssa. Isäntä juoksutti siihen vielä tupakkaa ja tulitikkuja.

Mitäkö minulla oli Kertun kanssa? Ei yhtään mitään! Kerttu keitti kahvia, ja minä join kaksi kupillista. Kun kotvan istuimme kahden kesken, punoitin minä miltei enemmän kuin Kerttu. Hän sanoi, että oli oikein hauskaa, kun olin kirjoittanut; Lauri oli sellaiseen vähän hidas, lyhytsanainenkin, vaikka hän muuten oli hyvä veli.

Hyvästejä jättäessään hän pisti poveeni valkoisen, pehmeästä villalangasta kudotun kasvosuojuksen. Siinä oli neliskulmainen tirkistysaukko, niinkuin jossakin ristiritarin kypärässä. Se oli mainio kappale pakkaspäivinä kentillä ja ampumalinjoilla. Partio-

miehelle sensijaan se oli hieman vaarallinen pääkapale huonon kuuluvaisuuden vuoksi. Mutta enhän minä enää partioihin aikonutkaan, koska en ollut kyllin taitava sellaisiin. Tämän olin luvannut Kallelle ja lupasin nyt hengessäni myös Kertulle, vaikka hän ei edes pyytänyt sitä.

Seuraavana aamuna hyvästelin kotona. Ei itketty eikä muutenkaan turhia tuherrettu, oli taas jo sellainen päivä. Ehkä me aavistelimme, että selviytyisin sieltä, vaikka olinkin poikamies, joka juoksee eteen­sä katsomatta. Aavistelimme oikein.

KOLMASTOISTA LUKU

Onko lomalta palaava sotilas myös sotilaallinen kohde?

Vapaaehtoinen palokuntalainen. Luomakunta
huokaa. Ei sota yhtä kaipaa. — Olihan kaivattu.

Paluumatkani alkupuoli, Kuivasperän Lamminahosta lähimmälle rautatieasemalle, kului kaikin puolin rauhallisesti. Jos enemmän sanoisin, niin panisin omiani. Ymmärrän kuitenkin hyvin, ettei se käy tässä jutelmassa laatuun. Suomen armeijan päämajan tiedonantoihin voitiin aina luottaa. Suomen armeijan sotilaan tiedonannoilta voidaan hyvällä syyllä vaatia sitä samaa.

Talvipäivät olivat joulusta lähtien jo paljon pidentyneet ja kirkastuneet. Vihollinen kiihdytti sekä rintamanläheistä että sen takaista »totaalista» sotaansa päivä päivältä. Satoja pommikoneita kierteli monikymmenpäisinä laivueina aamusta iltaan kylien ja kaupunkien yläpuolella räjähdys- ja tulipommeja syytäen, hävitystä ja kuolemaa kylväen. Rautatiet olivat hävittäjälentäjille erinomaisia ajolinjoja, niitä pitkin liikkuvat junat ja niiden varrelle sijoitetut ase-

mat mitä houkuttelevampia pommituskohteita. Tuon saatoinkin minäkin helposti ymmärtää, vaikka en ollut ilmassa liikkunut enempää kuin onkeen tarttunut ahven ensimmäisellä ja viimeisellä lentomatkallaan, tuskinpa edes niinkään pitkältä yhteen menoon.

Kirkkaina päivinä tuhansien metrien korkeudessa ajaen ne seurasivat pitkin rautateitä, lappoivat ja kokivat kuin ammattivaras kalastajan pitkäsiimaa. Pieni asema ja pysäkki ei antanut aihetta toimenpiteisiin, mutta ratasolmun suurempi asema, kaupunki tai kauppala, oli jo isompi saalis, jota kelpasi nap-sauttaa, pyörtää, kiertää ja yhä uudestaan paukuttaa, tavallisesti niin kauan kuin tuhopanoksia mahan alla riitti. Juna taas lienee sinne ylös näyttänyt hiljaa eteenpäin vonkivalta mateelta, jonka löysi siimaa pitkin, vaikka olisi silmät ummessa ajanut.

Juuri tällaisina helmikuun parhaimpina paukutelupäivinä tapahtui minun paluumatkani. Aikaa siinä vierähti vuorokauden asemesta kerrassaan kolme, oikein hävetti.

Ensimmäinen hälytys, eli »hätyytys» kuten eräs pieni miehen alkua sitä nimitti, tapahtui pienellä pysäkillä, jossa minun vaununikkunaani ei näkynyt mui-

ta sotilaallisia kohteita kuin pienen kellarin ovi, tolppakelkka ja siinä kumollaan oleva vesisaavi. Mutta, kuten sanottu, tämä oli minun näkökulmani; ilmasta päin tähystelevällä vihollisella, jo ennemmin mainitulla pitkänsiiman kokijalla, saattoi olla peräti toinen, tuskin he muutoin olisivat uhranneet puolta tusinaa parhaita paukkujansa. Eivätkä ne olleetkaan mitä tahansa sorsapoikastenpötkyjä, oikeita susihauleilla la-dattu- ja kasapanoksia ne olivat.

Kuten arvattavaa oli, ei tällaisella paikkakunnalla ollut mitään pommikellareita eikä muita sirpalesuojia. Pysäkin hoitajalla, sen ainoalla työläisellä ja virkamiehellä, joka oli nainen, lienee ollut riittämiin asti lapiotöitä kaivaessaan juoksuojia junalaiturille, lähteelle ja perunakellarille, jota hän lapsineen olisi voinut ehkä käyttää myös jonkunlaisena sirpalesuojana, jos se sattumalta olisi hänen mieleensä juolah-tanut. Mutta kun ei talonväki, niin emme mekään. Me painuimme kilvassa metsäiseen mäkeen, koko junan väki. Paljon tuollaisessa kulkuneuvossa saattaakin olla kilvoittelijaa, niin nopeus- kuin kestävyysjuoksijaa, jopa raskaan sarjan painijaa. Jouduimme perille eri aikoina, mutta kaikki saivat majoitusta mikä mistä-

kin: mäntyseltä, kuusiselta, koivuselta, oksaselta . . . Kyllä tässä hotellissa huoneita riitti. Kaikkein viisaimmin menettelivät kuitenkin ne, jotka pitivät istumajajaseisomapaikkansa junassa. Se osoittautui nyt kuten monta kertaa ennen ja jälkeen kaikkein turvallisimmaksi sirpalesuojaksi. Mikä on jälleen todistus siitä, että valtion laitoksiin meillä yleensä voidaan luottaa.

Munansa munittuaan pommarit jatkoivat matkaa, samoin juna ja sen maastosta kotiutunut perhe. Hytkyttelimme onneksemme muutaman asemanvälin. — Jokohan pääsemme yhteen menoon Tampereelle asti! ihasteli joku. — Älä nuolaise ennenkuin tipahtaa! epäsi toinen. Kolmas lisäsi: Ei tämä juna yhteen menoon Tampereelle pyöri, vaikka taivaalla ei lentelisi yhtä ainokaista s—aa! — Ei saa kirotta! Sellaista kuultuansa ne juuri tulevat! varoitteli vaunun toisesta päästä eräs täti, jolla oli musta umpiröijy ja valkoreunainen myssy ja joka muutenkin hyvin paljon muistutti historian oppikirjaan valokuvattua Naantalin nunnaa.

En tiedä, johtuiko se kutsumuksesta vaiko vain sattumuksesta, mutta pian sen jälkeen ne joka tapauksessa tulivat. Taas pysähdys ja ihmiset mäkeen.

Edellisestä viisastuneena minä jäin tällä kertaa junaan, kuten pari muuta aseveljeäni ja yksi vanha mummo. Pommarit tulivat, täräyttivät ja menivät. Pommeja putoili kahden puolen rataa. Junaa ne yrittivät, mutta hyväkään yritys ei ole samaa kuin saalis, vain pari pientä sirpalesirkkeliä sorvasi itsensä vauunun seinästä lävitse. Toinen aseveli, joka nähtävästi oli usein ollut ampumaradan betonihaudassa sattumia näyttämässä, selitti miehevänä meille:

— Kas noin, pojat! Tuon minä hyvin arvasin! Kymppi on kaikkein turvallisin paikka ampumataulussa, kun huono ampuja on radan toisessa päässä! Vahingossakaan hän ei osaa keskelle! — Siltä kyllä yleensä näytti. Ellei se »kymppi» sattunut olemaan joku tavallista laajempialainen läiskäle, esimerkiksi Suomen suurin tehdaskaupunki Tammerkosken rannalla. Sinne me vähitellen pääsimme. kun junaperheemme oli vielä pari kertaa metsälaitumille hätyytetty ja sieltä takaisin S.V.R:n junalämpimiin suostuteltu.

Mutta Tampereella pidettiin päivällislomaa oikein hämäläiseen tapaan. Vihollinen nähtävästi luuli siellä hyvänkin nälänhädän vallitsevan, koska kai-

ken päivää oli pudotellut muonapakettejansa uuden asemaravintolan rappusille, erääseen »Tuotanto r. l.»-nimiseen suurenpuoleiseen jakelukeskukseen ja moneen muuhun suurempaan ja pienempään paikkaan.

Ensimmäistä kertaa Tampereella vierailevana sain paikkakuntalaiselta niistä selvitystä. Sitä antoi minulle auliisti terävä miehenalku, jonka kanssa tarkkaavaisina seurailin vihollisen pommilaivueen pirskeitä erään talon porttikäytävästä. Kysyin, mikä hän oli miehiään.

— Siviilissä olen lyseon kolmasluokkalainen, partiolainen ja muuta. Nyt sodan aikana minulla on vain yksi virka. Olen v. p. k., — vastasi poika.

Maalaisena ja tällaisiin kirjainkieliin tottumattomana minun täytyi pyytää tarkempia selityksiä. Pirteä v. p. k. antoi niitä kerkeästi.

— Se on samaa kuin vapaaehtoinen palokuntalainen. Tietäähän setä, mitä palokunta merkitsee? — Kun mainitsin tietäväni, jatkoi hän edelleen: — Me melkein kaikki kaupungissa olevat koulupojat olemme joko v. p. k.-laisia tahi v. s. l.-läläisiä, mikä merkitsee samaa kuin väestösuojelulähetti. Pommitus-

ten aikoina ja muulloinkin me juoksutamme sanaa ja toimitamme asioita milloin minnekin. Tarvittaessa me kuljetamme myös haavoittuneita ja avustamme tulipalojen sammuttamisessa; eiväthän aikuiset v.s.-miehet ja kaupungin vakinainen palokunta joka paikkaan kerkiä.

Näin hän siinä palomuurin suojassa seistessämme jutteli, mutta kaiken aikaa hän kanahaukan silmin seuraili vihollisen tuholintujen pyörtämisiä ja kaartamisia. Mitään emme niille mahtaneet, eivät kaupungin puolustusta hoitelevat it-tykitkään. Niiden ammuksiset räiskähtelivät kyllä edessä ja takana ja molemmilla sivuillakin. Mutta kympin löytäminen ei ole juuri helppo asia paremmallekaan ampujalle, varsinkaan jos maali liikkuu parin tuhannen metrin korkeudella parin kolmen sadan kilometrin tuntinopeudella syöksähtelevän petolinnun kyljessä. Aina, milloin rakettiammus sivusi pommikoneen kiiltävää pintaa, v.p.k. hihkaisi ja syljeskeli kämmeniinsä. Enpä takaa, vaikka itse olisin tehnyt sitä samaa tai jotakin muuta yhtä joutavaa. Vahinko vain, että meidän parhaimmatkin toivomuksemme ja paukkumme vain harmittavan vähällä vikaan viiraisten nuolaisi-

vat ohitse.

Mutta sitten ilmestyi näköpiiriimme kaksi hävittäjää kuin kaksi pidoista myöhästynyttä ampiaista. V.p.k. tervehti niitä huikealla hurraalla. Vaikka sanotaankin, että sääsken ääni ei taivaaseen kuulu, niin sillä kertaa tuntui niinkuin hyvinkin olisi kuulunut. Ampiaiset päästelivät hurisevin siivin petolautmaa kohti, painuivat kuin häkää. Ne kaarsivat ylös, ne syöksyivät alas, kohta ne olisivat pommareiden kimpussa kuin takiaiset. Nämä kääntyivät pakosalle, kymmenpäinen petolintukarja. Se erittäinkin pientä v.p.k:ta tässä kahakassa enimmin innostuttu. — Käykää päälle! Antakaa niille päin kuonoa! hän kiljahteli ja hypähteli. Ampiaiset tekivät työtä käskettyä.

Nähtävästi ne olivat päässeet jo kyllin lähelle. Ne alkoivat napittaa. Me aavistelimme sen paremmin kuin näimme ja kuulumme. Pientä rätinää, sinisten savupilvien suikahtelua vain totesimme.

Mutta sitten yksi pommareista alkoi takapäästään palaa. Vähän aikaa se yritteli ylöspäin niinkuin pyrstöön ammuttu kanalintu. Mitä siitä tuli! Savu ja liekit painuivat sen sisuksiin. Se keikahti pääpuoli alaspäin ja alkoi vajota.

— Karkkuun putoaa! Karkkuun putoaa! huuteli terhakka naapurini.

— Karkkuun näkyy yrittävän, oikaisin minä.

— Eipäs, kun putoaa! Karkku on pitäjä tuolla Porissa päin! — Hän viittasi kintaansa peukalolla. Niin tosiaan oli, vaikka en sitä sillä hetkellä muistanut.

Hetkistä myöhemmin toinen pommari sai arkaan paikkaansa paukun, nähtävästi toiselta ampiaiseltamme. Se näytti menneen päästään sekaisin ja alkoi kiertää piiriä. Se sukelsi päinvastaiseen suuntaan maata kohti — epäilyttävän paljon savua sisälmyksistään suitsuttaen.

— Tuo pyrkii Valkeakoskelle! Pimeä paikka! Pimeä paikka Valkeakoski on tänä iltana sille! selitteli ja riemuitsi seuralaiseni, näkemänsä johdosta toisella jalallaan kukkona hypähdellen.

Samaa tietä toisetkin koneet häipyivät ja hävisivät. »Vaara ohi»-merkkiä jo sireenillä soitettiin. Tuhannet toimeliaat ihmiset nousivat pommisuojusta. Kuin muurahaiset he ryhtyivät ilkeästi pöyhäistyä pesäänsä kohentelemaan. Seuralaiseni ei ollut viimeisiä siinäkään hommassa.

— Terve nyt taas! Tässä on tänä iltana vielä mon-

ta juostavaa! — Hän löi sormet lakin laitaan ja kantapääät yhteen, häviten juoksujalkaa porttikäytävästä. Lähdin jo asemalle päin minäkin, yhtä ja toista tuumiskellen. Tuollaisia v.p.koita kun on kaupungissa muutama tuhat! Kunpa olisi noita lentäviä ampieisia yhtä monta sataa!

Jatkettiin vaihteeksi matkaakin taas. Mitään kummempaa ei tapahtunut ennenkuin Toijalassa. »Seisoo juna hetken Toijalassa» sanotaan laulussa. Meidän junamme seiso i kotvan aikaa. Rataa korjattiin jossakin edessäpäin iltapäivällä sattuneen pommituksen johdosta. Samanlaisia sattumia oli vielä Parolassa, Hämeenlinnassa, Ryttylässä. . . Odoteltiin kärsivällisesti, rytyyteltiin hiljaa eteenpäin.

Sitten ei ollut mitään ennenkuin Riihimäellä. Siellä tapahtui hälytys keskellä yötä, kun hiljaa ajoimme ratapihalle. Silloin minusta jo alkoi tuntua siltä, että tämän totaalisen sodan sotilaallinen kohde ei ollut juna, ei rautatie, eikä Riihimäen kauppalan ratapiha, vaan minä itse, minä Eemeli Mooseksenpoika Lamminaho, joka olin saanut viikon loman, mutta joka tällaista vauhtia kiiruhtaen en nähtävästi suoriutuisi määrääjassa takaisin linjoille.

Aikaa tapettiin aseman alla betonikellarissa, jonka yhteismajoituksessa oli riittävästi tilaa, valoa ja lämmintä kahden junan väestölle. Monenikäistä ja monennäköistä kansaa oli tässä yhteisessä yömajassa. Useat olivat lähteneet suoraan makuuvaunun la-
verilta kaulaliinat povitaskussa, kengännauhat auki. Eräällä lähelläni istuvalla nuorehkolla naisihmisellä olivat koko uhkean povipuolen napit ja vetoketjut auki, mutta hänellä oli siihen tosipätevät syyt. Kyynärvarren mittainen miehen alku vaati tiukassa äänilajissa evästä. Hän sai ja söi. Se toimitus kävi mainiosti laatuun suuren keskuslämpökattilan vieressä halkopinolla. Minä istuin ja torkahtelin saman halkopinon toisella puolella. Pikku miehen toinen silmä vain näkyi somasti kumpuilevan eväspussin ylitse. Huulet mutustivat, silmä kirkastui. Hetken aikaa se loisti kuin kiilloitettu nappi, sitten vähitellen rako sameni, kapeni kuin kissan silmä auringon paisteessa. Huulet hervahtivat irti. Pikku mies oli saanut kyllikseen elämän lämmintä rieskaa eikä välittänyt enää tämän taivaallista pahan maailman toilauksista. Vetelimme kilpaa unia pinon molemmin puolin, kunnes lämmitäjä tuli ja veteli väliltämme halkoja uuniin.

Lahteen saavuimme seuraavana päivänä puolenpäivän aikoihin. Juuri samalla kertaa saapui sinne vihollisen lähettämänä pari kymmenen koneen pommitusjoukkoa, vaikkakin toisia teitä pitkin. Junan pysähtyessä laiturille hälytyspillit ulvoivat korvia viiltävää säveltään. Oli kaunis, aurinkoinen päivä. Koneet lensivät korkealla tasaisin välimatkoin, aurinkossa välkkyvin siivin. Jokainen niistä veti perässään pitkää, harmaan savun peitossa vyöryvää kaasujunaa. Se olisi ollut mitä kauneinta katseltavaa, ellei niiden eteenpäin syöksyvillä kiitovetureilla olisi ollut pahat mielessä kuten tavallisesti.

Tuskin olivat matkailijat ehtineet aseman pommitusalueeseen, kun raskaat asemasiltaa ja rakennuksia vahduttavat jysähdykset osoittivat, mitä tavaraa näillä hopeasuvun lentävillä lintusilla oli Lahden kaupungille ja sen asukkaille tarjottavana. Rautatie- ja radioasema olivat ilmeisesti nyt kuten jo usein ennen taivassuon kohteena olevat kymppit, mutta taaskin kävi kuten aseveli junassa selvitteli: kymppit säilyivät alhaisempien numeroiden ja taulun puitteiden saadessa runsaasti paukkuja. Kun junan lähdöstä el pitkiin aikoihin tuntunut olevan mitään tietoa, lähdin ensim-

mäisen pommituksen tauottua tarkastelemaan, mitä miekkoset olivat saaneet toimeen.

Yhtä ja toista, se täytyi myöntää. Neljä tai viisi laita kaupungin puutaloa paloi täyttä päätä, pari kolme pihisi ja puhisi katot kasassa kuin lyttyyn lyödyt haitarit. Ihmettelin itsekseni, miksi ihmiset eivät riennä sammuttamaan niitä, mutta samassa huomasin, ettei mitään »vaara ohi»-merkkiä ollut vielä annettu. Huomasin sen vähän liian myöhään. Pommarit tulivat taas ja lähellä vielä sittenkin, ilma ihan vonkui niiden edessä. Aavistin kirkkaasti, mitä tuleva oli. Ei montakaan sekuntia kuluisi, niin pommeja sataisi kuin turkin hihasta. Kadun vieressä aidan takana oli jonkun talon takapiha ja siinä muutamia halkopinoja. Hetkeäkään aikailematta, vähääkään häpeämättä pujahdin niiden väliin. Paikka saattoi olla yhtä hyvin rotanloukku kuin pommisuoja, olihan tyhjää parempi kuitenkin.

Näin varmaan ajattelivat myös ne kohtalotoverini, jotka putkahtivat rinnalleni kumpikin omalta puoleltansa. Toinen oli tummajuovaisiin turkkiliiveihin pukeutunut kissa, toinen häntänsä kotiin unoh-
tanut koira, naapurukset varmaankin. Nähtävästi ne

monta kertaa tätä ennen olivat verivihollisina kohdanneet toisensa, hävyttömästi haukkuneet ja silmil-le sylkeneet. Tämän käsittämättömän, niitä ja koko niiden maailmaa uhkaavan tuhon lähetessä ne olivat unohtaneet ikuisen taistelunsa. Koira tuheresi käsisivarteeni kumpapaakin päätänsä, märkää kuonoansa ja tärisevää häntäkantoaan; tuntui kuin se vasta viime hetkessä olisi kaikki pahat tekonsa muistanut ja tahtonut ne sovittaa. Kissa oli pidättyväisempi. Näytti kuin se olisi muistellut vain entistä huoletonta elämänsä ja halunnut pyyhkäistä siitä muiston villaiseen nutunhihaani. Mutta raskas veto se joka tapauksessa oli, koska huokaus pääsi.

Olen kuullut ihmisen huokaisevan, hevosen huokaavan, jopa lehmänkin voihtaisevan, mutta kissan en tätä ennen milloinkaan, vaikka tämä luontokappale kuuluukin tähän samaan kärsivään luomakuntaan.

»Luomakunta huokaa... Ikävällä ikävöiden se odottaa Jumalan lasten ilmestystä...»

Vihollisen yhdistynyt pommilaivue rähisi jo melkein päämme päällä. Muutaman sekunnin kuluttua saattoi satakiloinen räjähdyspommi tehdä meistä

hakkelusta. Mutta kun muistin nuo äitimuorin usein raamatustamme lukemat sanat, en voinut olla naurahtamatta. Luomakunta huokaa. . . Jumalan lapset ilmestyvät. . .»

Huokaava luomakunta. . . tuo lihava laiskimus! Ilmestyvät Jumalan lapset. . . nuo jumalattomat pommarit! Siinä oli jotakin niin mahdollottoman hullunkurista, että en voinut olla nauramatta. Mutta nauruhan vapauttaa mielen ja pidentää ikää! sanotaan. Vaikka heti tämän jälkeen kymmenet, sadat pommit jymähtelivät ja maa tärähteli, vaikka pinot huojuivat ja halot lentelivät, ei meillä ollut tuskan pujoa. Pääsimme ahdistuksesta, ja ikämme piteni. Mutta kun sireeni pian sen jälkeen antoi virallisen vapautumisilmoituksen, hypähti huokaileva luomakunta vähän vikkelas-ti jaloistani kumpikin linjoilleen, aloittaakseen kenties jo heti pinopiirin ulkopuolella ikuisen taistelunsa.

Minä hypähdin myös huomioitsemaan, oliko lahtelaisilla ehkä töitä tarjottavana kulkumiehelle. Kyllä oli! Oli yksityisillä, oli kaupungilla ja valtiolla. Katselin ympärilleni ja harkitsin nopeasti tilanteen vaatimuksia. Yksityiset itse yrittivät jo kovasti, kuten ta-

vallista, Lahdessa erittäinkin. Kaupunki avusti heitä ponnekkaasti, samalla kun hoiteli omia asioitansa palokuntineen ja v.p.koineen. Valtion asiat sen sijaan näyttivät olevan enimmäen avun tarpeessa, suorastaan retuperällä. Junat kasassa! Vaunut tulella! Ja minäkin, yksi valtion virkamies tässä tiellä, tyhjin toimin katselemassa! Otin nopeasti käpälät alleni ja ehdin kuin ehdinkin vielä ensimmäisten joukkoon. Kaikki muutkin olivat unohtaa valtion.

Kun asian huomasimme, panimme kyllä ripeästi toimeksi. Kiskoimme ja työnsimme palavia junavauvoja eroon. Heittelimme ja juoksutimme hangelle tavaroita: suksia, sauvoja, kenkiä, saappaita... Ja toisista vaunuista ruokatavaraa: voita, juustoa, makkaraa. Tuskinpa ennen olin nähnytkaan yhdessä koossa niin paljon tätä hyvää ja tarpeellista tavaraa. Se kaikki oli meille rintamamiehille tulossa! Meille matkalla oli myös kolme täyttä vaunullista hyvää, pahvilaatikoihin pakattua »vaneeria» eli neliskulmaista näkilleipää. Kiireen kaupalla kiskoimme kalliin jumalanviljan kaikkinelevän tulimoolokin kidasta.

Siinä meillä riitti työtä, varmasti hyödyllistä työtä. En tuntenut enää pahempia sisäisiä pistoksia, vaikka

sen johdosta vakinaisista päiväntöistäni myöhästyinkin. Muutamina hetkinä tosin näytti siltä kuin viikosakaan emme selviäisi täältä ja että vasta ehkä seuraavan viikon puolivälissä päästäisiin matkaa jatkaamaan. Mutta valtio kyllä joutuu, kun sen pään ottaa. Se vetää suoriksi vaikka luokiksi vääristyneitä rata-kiskoja tai noituu uusia. Päivän pimentyessä illaksi rytkyttelimme jälleen eteenpäin.

Loppumatka meni sitten entiseen totuttuun tapaan, koko joukon hitaammin vain. Yhä enemmän tulin vakuuttuneeksi siitä, että minä juuri olin sotilaallinen kohde, yksi kaikkein tärkeimmistä.

Pääsinhän kuitenkin perille, koska takaisinkin j olen päässyt. Ilmoitin tulostani heti määräyksen mukaan:

— Korpraali Eemeli Lamminaho palannut lomaltaan vuorokauden myöhästyneenä pommitusten takia.

Kapteeni ei moittinut, surumielisesti vain hymähti:

— Niin on, veli veikkonen, täälläkin! Moni mies ja hyvä aseveli on lähtönne jälkeen iltahuudosta myöhästynyt — pommituksen takia. Menkää lepäämään!

Huomenna miestä tarvitaan.

Kävelin korsuumme. Tykit jyrisivät, kranaatit ulisivat, vaikka oli jo iltamyöhä. Korsussa makaili vain muutamia väsyneitä miehiä. He vastailivat uneliaasti. En kysellyt sen enempää, mitä oli tapahtunut ja missä kaikki toiset olivat. Tuskinpa olisin saanut siihen selvää vastausta. Vaikka usein olin kuullut sanottavan, ettei sota yhtä miestä kaipaa, tuntui minusta tällä hetkellä siltä kuin hyvinkin kaipaisi. . . Huomenna miestä tarvitaan. . . Kävin nukkumaan.

NELJÄSTOISTA LUKU

Tulta ja tulikiveä. Miehet kynnetään, kuokitaan
ja kuopataan. Heidät kaivetaan esiin
maasta. Kylmä helvetti. He pääsevät sieltä.

Nukuin hyvin kuten ennenkin, mutta aamuhä-
tystä en tarvinnut enempää kuin juuri kukaan muu-
kaan enää tässä jo tutuksi käyneessä korsussamme.
Pojat sanoivat, ettei lohollamme ollut enää muuta-
maan vuorokauteen yötä eikä aamua, ei päivää eikä
iltaakaan; oli vain pimeys ja valkeus ja yhtämittäis-
ta jyskettä, jolla ei ollut äärtä eikä laitaa. Vihollinen
oli lopultakin saanut tykkiensä viirut paikoilleen niin
pituus- kuin leveysasteissa ja halusi möyhentää mei-
dän metsäiset rinteemme perunamaaksi.

Tykkien jyske kuului katkeamatta. Parhaimpina
aikoina se kävi niin taajaan, ettei lukua ehtinyt saa-
da kuin yksitavuisilla sanoilla: yy... kaa... koo...
nee... Jos yritteli kranaatinheittäjän ohjeen mukaan:
yksikolmatta... kaksikolmatta... sekaantui sanalta
ennenkuin sai kolmekymmentänsä täyteen. Kuinka
paljon tulikitoja vihollisen linjoilla lienee ollut äänes-

sä? Olivat kai tiedustelulentäjämme ottaneet siitä selvää? Ainakin kerrottiin erään heistä raportissaan ilmoittaneen: Niitä on siellä punaisenaan, neljässä, viidessä kerroksessa kuin luteita lakanalla! Oman tykistömme äänityksestä päättäen en luule pahoin erehtyväni, jos sanon niitä olleen noin kolmekymmentä kertaa enemmän kuin meillä. Luullakseni tämä arviointi on yhtä tarkka kuin mainitun lentäjän raportti.

Kuten pojat minulle sanoivat ja itse lähipäivinä totesin, ei vihollinen hellittänyt jyskytystänsä edes öiksi. Tuolloin tällöin, tavallisemmin aamuin ja illoin, se vain piti pieniä taukoja. Vaikea arvata, vaihdettiinko tällöin miehiä vai haukattiinko ehkä makkaraa saijun kanssa. Joka tapauksessa ammunta tällaisen levähdystauon jälkeen heti alkoi täydellä voimalla.

Mitenkä he näkivät pimeässä yössä? Mitä valkeutta siihen tarvittiin, kun pyörät olivat kovetetussa tanteressa ja piirut paikoillaan! Sitäpaitsi ei siellä ollut näinä öinä pimeää, ei edes meidän vastaanottoasemillamme. Jyrähtelevien tykkien suuliekit leimusivat kuin eteenpäin kaartuvat revontulen lieskat. Eivätkä nämä suinkaan olleet tämän mahtavan näyttämöme ainoat valoneuvot, parhaista puhumattakaan. Vi-

hollisella näytti olevan runsaasti käytettävissään aivan tarkoitusta varten valmistettuja lentäviä soihtuja ilmassa kannattavine varjorakkuloineen. Niitä se pudotteli etulinjoillemme lentokoneista.

Ne lentelivät ja kiitelivät kuin kannattimistaan irtautuneet pyrstötähden. Ne häikäisivät silmää kuin jättiläisiilimadot valaisten yön päiväksi linjoillamme etäisempiin tukikohtiin ja huoltoportaisiin saakka. Vielä näidenkin ohitse ja ylitse lentelivät sinipunaishina sähisevien valorakettien komeat kaaret. Oli meillä siinä ilmaista ilotulitusta! Milteipä ihastellen sitä katseli, ellei mitään ajatellut, väristystä nahoissaan tunsi, kun tarkoituksen muisti. Sehän ei ollut sen enempi eikä vähempi kuin meidän tappamisemme, ellemme vähemmällä suostuisi ja omistuksistamme luopuisi.

Väaristäisin selvää totuutta, jos väittäisin, ettei tuollainen vuorokaudesta toiseen jatkuva möyhenys mitään vaikuttanut lohoillamme. Kyllä se ajan oloon tehosi, vaikka maakivet ja kalliot olisivat olleet kattonamme, niinkuin monessa tapauksessa olivatkin. Jo ensimmäisenä aamuna asemalinjoille astellesani huomasin paikkojen muuttaneen muotoaan pahasti. Tuossa, missä lomalle lähtiessäni vielä oli ollut

kuusi tai mänty, vaikkapa vioittuneenakin, törrötti nyt enää vain pirstautunut kanto, huomisaamuna siinä oli kuoppa, seuraavana aamuna tuskin sitäkään. Kuoppa oli kahmaistu kaukaloksi, vesihaudaksi, josta ei puuttunut muuta kuin vettä.

Näiden samojen järjettömien, mutta silti ajan oloon kovasti järjelle käyvien piirustusten mukaan muokataan kaunista metsämäkeämme pirun pelloksi. Puut katkotaan, kannot ja rungot murjotaan. Kuoppa syntyy kuopan viereen, kiven kohdalle, kannon paikalle. Mutta tuskin ovat mullat ehtineet maahan varista, kun huomataankin vikaan lasketuksi. Tehdään uusi kuoppa, hivenen verran oikeaan tahi vasempaan, eteen tai taakse. Kun tätä peliä jatketaan, täytetään, avataan, väliseiniä puhkotaan, saadaan vähitellen se hauta, kymmeniä hautoja, joihin meidät sieluillemme ruumiinemme kuopataan, ellemme voi itseämme pelastaa.

Mutta me voimme. Ainakin uljaasti yritämme. Kaikesta huolimatta, heidän valmiista haudoistansa välittämättä me yhä lähetämme kaatuneitten aseveljiemme jäätyvät jäännökset kotoisiin kirkkotarhoihin, vaikka niissä ei olekaan valmiiksi kaivettuja hau-

toja, vaikka vanhat miehet niitä vasta kaivavat kyy-närän vahvuista routaa murtaen. Tämä on meidän järjettömyytemme, jota vihollinen nauraa. Siinä piilee meidän voimamme, jota hän pelkää.

Kuitenkaan emme turhan vuoksi uhmaa hänen käsiinsä uskotun kuoleman edessä, joka myllää ja murskaa kuin mahtavin luonnonvoima. Ei, me varjelemme henkeämme kuin silmäterää, enemmänkin vielä, koska silmäteriä meillä on kaksi, mutta henki on vain yksi. Ankarimman pommituskeskityksen aikoina emme liiku korsuistamme minnekään. Jos se kestää päivän, niin istumme päivän, jos kokonaisen vuorokauden, niin odotamme senkin. Vihollinen itsekin ei ole niin tyhmä, että pistäisi päätänsä tähän ryöpytykseen. Kun se taukoaa, silloin vasta on tämä vaara. Silloin olemme myös me tarkkoina poikina etulinjoilla, vaikka niiden ampumahaudat ja yhdysojat ovatkin joutuneet saman syvämuokkauksen alaisiksi.

Mutta siitä huolimatta, että parhaan kykymme mukaan koetamme suojella henkiparkaamme armotomana jyllääväältä tykkitulelta, tekee se meille usein ikäviä tepposia. Liikunta- ja linjayhteydet on pidettä-

vä auki. Muonaa on saatava, haavoittuneita hoivattava ja kuljetettava. Tällöin niitä sattuu. Ei päivääkään, ettei vahinkoa, kuten entisen emännän kanatarhassa. Valittaen täytyy todeta, ettei meillä pahimpina päivinä kulunut tuntiakaan ilman niitä.

Tuossa on meille kaikille tuttu Penttilän Antti, komentajan ensimmäinen lähetti, hauska poika, jota milloinkaan ei suru paina, ei liioin »suutari» tavoita, sirpaleista puhumattakaan. Hän liikuskelee näinäkin ukkospäivinä »Sivakka»-suksineen kuin ei mitään. Joku sirpale on veistänyt läiskän hänen suksentaan, mutta kun ne ovat monesta säleestä kokoon liimatut, ei se haittaa mitään. Ne ovat hänen rakkaimmat joululahjansa, Suomen koivua, kimmoisaa ainetta niinkuin hän itsekin. Niillä hän taaskin erään keskityksen aikana korsulta korsulle hiihtelee, kuoppia väistelee, laulelee ja laskettelee. Sattumia on hänen tiellään ollut epälukuinen määrä, mutta mikään ei niistä ole katkaissut edes sauvaakaan hänen kädestään. Nyt hän vihdoin uljaan päivän päätettyään joutuu omalle korsulle. Tykkituli on jo hiljentynyt. Kaikes-rauhassa poika irroittelee suksensa ja jää hetkeksi sivelemään niiden pohjia. Silloin hujeltaa yksinäi-

nen pommi, sattuu kauempana kiveen, sirpale sinkoa parikymmentä sylvä kuin paholaisen lingosta ja katkaisee pojalta kaulan. Hänen sivakkansa olivat viikon loppuun komentokorsun edessä vinoristiksi pystytettyinä. Moni pysähtyi niitä hetkeksi katselemaan ja kädellensä sivelemään.

Vasemmalla sivustallamme, tiheää, nuorta kuusikkoa kasvavassa mäen töyryssä, oli meillä eräs tykki, joka muutaman taisteluviikon aikana oli varmastikin hintansa haukkunut moneen kertaan. Sillä oli mainio asema sekä myös hyvä johto ja miehistö, tähystäjä vallan erinomainen. Sanottiin, että hän paljain silmin eroitti kahden kilometrin päässä hangella juoksevan hiiren. Entä jos kiikarin vielä kohotti alkupe räisten näkimiensä avuksi? Ehkä liikkuvan kuonokarvankin! Sen korvakkeina oli kaksi muita pitempää kuusta. Niiden välistä se haukahteli, ja siitä johtuen me ristimme sen »Pystykorvaksi».

Kukin tykkimme, mutta Pystykorva erittäinkin, piti makuupaikkansa piilossa ja säästeli sisuksiaan. Milloin se räyskähti, oli sillä varma saalis. Milloin yhteen menoon useammin haukahteli, arvasimme, että sen edessä oli kokonainen poikue, josta monikaan

ei ehjin siivin toiseen mäkeen muuttanut. Olimme hengessämme siinä rähäkässä Pystykorvan apuna ja iloitsimme sen onnesta. No niin, olen vakuuttunut siitä, että Pystykorva parin sotakuukauden kuluessa ennätti tehota hyvin paljon.

Mutta sitten eräänä ankarana pommituspäivänä kävi niinkuin kävi. Jo monena päivänä aikaisemmin oli Pystykorvan makuupaikkaa pommitettu. Tuskinpa vihollinen vieläkään mitään siitä tiesi; sitä raivosutti vain se vehmas läiskä, joka ristitulella polttamallakaan ei lakannut viheriöitsemästä. Sitä mukaa kuin kuuset lakaistiin pois, pojat istuttivat tilalle. »Korvansa» lienee pystykorva viime aikoina kasvattanut pari kolme kertaa päivässä. . . Kunnes tuli se päivä sattumineen, jota on yhtä raskas muistella kuin toisille kertoa. Pystykorva sai selkäänsä raskaan täysosuman. Kaikki mitä siitä jäi jäljelle, miehistö mukaan luettuna, olisi voitu sulloa yhteen laatikkoon, elleivät he itse olisi ansainneet kuuteen osaan jakamista ja uljaasti sittenkin.

Se oli murheen päivä koko rykmentille. Niin oli myös korsumme aseveljille. Olimme tottuneet jo pitämään Pystykorvaa melkein kuin omana koiranam-

me. Sen jokainen haukku virkisti. Sen saalis oli kuin puoliksi omassa pussissa. Kuka nyt virkistäisi mieltämme ja täyttäisi reppumme? Vietimme korsussa naapurin koirien ärhentaessä Pystykorvan ja sen miesten muistoksi hiljaisen hetken.

Sattui näinä raskaina Sodoman ja Gomorran päivinä monta hupaisaakin tapausta. Muutamasta epeelistä ei vimmastunut naapurin koira mitenkään saanut suupalaa. Tällainen köntiäinen oli muiden muassa Rynkäsen akan poika, mies, jonka kukaan ei milloinkaan ollut nähnyt juoksuaskeita ottavan, enempiä kuin taakseen vilkaisevan, tulipa ja kuuluipa sieltä mitä tahansa. No, kieltämättä pojalla kumpaankin huolettomuuteensa oli pätevät syyt. Hän oli pahan kerran lenkosääri jo kävellessään. Arvaa tuon, miltä tällaisen miehen juoksu olisi näyttänyt. Sitä ei nauramatta olisi katsellut vanha susikaan. Kuusituumaisella olisi huoletta voitu laskea tusina suutareita hänen länkiensä lävitse. Mutta poika oli viisas. Turhan vuoksi hän ei johdattanut tykkimiehiä kiusauksiin eikä antanut ilmaista naurunaihetta kenellekään.

Niinpä hän taas kerran oli muiden mukana vaarallisilla kentillä äkisti yllättävän keskityksen sattues-

sa. Toiset lähtivät kuin paljasjalkainen talvisen saunan edestä. He syöksyivät, maastoutuivat, taas syöksähtivät. Kranaatteja satoi kuin tallukoita. Onnellisesti vikkelijalkaiset pojat toki pääsivät korsuillensa, vain Rynkäsen akan poika, köntys, jäi. — Etköhän saa jalkoja allesi! arveli joku korsun suojiin päässyt. — Etköhän kurkkaise taaksesi! lisäsi toinen.

Eikö mitä! Poika asteli lenkotteli hätäilemättä, vilkumatta, totisena kuin jaloilleen nostettu Buddhan kuva. Mutta keskellä pahinta aukeaa hän katosi joka puolella räjähtelevien kranaattien ryöppyyn. Multapilvi hajosi, kannot olivat kadonneet, kaikki entiset kuopatkin pois hävinneet. Mutta Rynkäsen akan poika ei hajonnut, ei kadonnut. Taattuun tapaansa, päättään kääntämättä, hän tallusteli eteenpäin korsuille saakka.

— Et kuoleman edessä edes juokse! ihmeteltiin.

— En! myönsi poika. — Löytää syntinen ihminen sen täällä kävelemälläkin. Eikä sen edessä karkuun ehdi juoksemallakaan, — selitteli hän totisena.

— Etkö taaksesi edes vilkaissut? tiedusteltiin.

— En! Muistin Lootin emäntää, ja kun nämä varta vasten kovasta kivistä tehdyt molotohvitkaan eivät

tässä räiskeessä eheinä kestä, niin ajattelin, että turha tässä lieenee ruveta suolapatsaita pystyttelemään. . .

Siinä Rynkäsen akan poika ajatteli järkevästi. Ehkäpä kaikessa muussakin. Mitä me olimme arvostelamaan lapsekkaiksi hänen piirustuksiaan vain sillä perusteella, ettei hän juossut eikä kurkistellut taakseen kuten monet muut.

Yksitoikkoiseksi ei korsuelämämme päässyt muodostumaan pitempienkään tulikeskityksien kestäessä, siitä pitivät joka puolella ympärillä räiskähtelevät räätälit ja suutarit hyvää huolta. Monta kertaa tuntui kuin maanalainen korsumme olisi ollut sen hetken tärkein keskityskohde. Pommit kyntivät kahta puolta, tärisivät ja kirosivat kiviin ajaessaan. Ja katolla kävi senpäiväinen rätke! Joskus neljä viisi »käsityöläistä» peräperää yritti kaivaa esiin Ison-Jallun ja Mäkelän esikoisen kierittelemiä kiviä, kuitenkin onnistumatta siinä. Lyhyinä pommitustaukoina täytimme korsun katolle syntyneet kuopat, jos mahdollista vieläkin suuremmilla kivillä, raot mullalla tilkiten.

Alinomaista harmia ja vaivaa meille tuottivat myös ne kuokkurit, jotka olivat ottaneet erikoistehäväkseen sisäänkäytävämme ja varauloskäytäväm-

me umpeen muuraamisen. Joka päivä, pahimpina aikoina monta kertaa päivässä, saimme yhä uudestaan ja uudestaan kaivaa itsemme pesästä ulos. Jos oven eteen oli katolta kierähtänyt joku »Jallun kivi», niin siinä oli vähäksi aikaa pään raapimista ja kouriin sylkemistä itse Jallullekin. Onneksemme käytävät eivät koskaan tukkeutuneet yhtäaikaa. Aina pääsimme ryömimään jommastakummasta sisään tai ulos.

On sanomatta selvä asia, että tällainen kyntäminen ja kaivaminen ja alinomainen kuoleman kolkuttaminen alkoi kyntää vakoja myös poikien kasvoihin ehkä syvemmällekin, vaikka ne eivät siellä olleet niin helposti havaittavissa. Laulun äänet kävivät hiljaisemmiksi, surunvoittoisemmiksi, kirosanat harvinaisemmiksi, ärräpäistään pyöristetymmiksi.

Niin karisi kuona kuin korsun katosta hiekka, monestakin ennen rääväsuisesta »jumalankuvasta». Mutta leikkiä veistävä ja sitä ymmärtävä luonto ei kadonnut, mikä selvää selvemmästi osoittaa, että leikinlahja ja sen ymmärtäminen on jumalaista alkupeuraa. Se on ihmissielun ehtymättömistä pohjalähteistä esiin kumpuava tuoremehu, joka virkistää vielä silloinkin, kun kaikki ulkoa päin hankitut kivennäisve-

det ovat tehottomiksi lannistuneet.

Tykkitulitusten taukoina, usein myös niiden kestäessä, vihollisen hävittäjät hyökkäsivät monikymmen-, jopa satapäisinä laivueina ilmasta käsin linjojamme kohti. Kirkkaina päivinä ne ilmestyivät taivaanlaelle kuin hyttysparvet. Mutta pitkäkkään aikaa ei tarvinnut katsella, kun ne jo olivat vaihtaneet muotoaan suriseviksi kärpäseksi, pörrääviksi ampiaisiksi, siitä kiiltäväsiipiseksi sudenkorennoiksi. Tämän jälkeen ei kauankaan enää kestänyt, kun konekiväärit alkoivat soittaa. Kokonaisina lentueina ne tekivät syöksyjään, kaiken aikaa syytäen tulta kuin palavaa öljysuihkua. Milteipä ihaillen sitä täytyi katsella. Niiden ohjaajat ja ampujat olivat taitavia, rehellisiä taistelijoita, joiden tehtävänä oli meidän tuhoamisemme, kuten meillä heidän. Ylivoimaisuudestaan huolimatta ne kuitenkin eivät voineet pakottaa meitä jättämään asemiamme. Mihin me olisimme omalle maalile omin käsin kaivamistamme kuopista lähteneet, ennenkuin siihen oli välttämätön pakko? Olimme antaneet miehisen sanamme siitä.

Seurasi uusia jännittäviä vaiheita. Kun vihollisen ylivoimainen tykistö oli kylliksi meitä ja asemiam-

me muokannut, pommikoneet kaikella mahdollisella tavalla avustaneet, hävittäjälaivueet tulisiementänsä kylväneet, tuli h-vaunujen ja niiden turvissa marssivan jalkaväen vuoro. Mutta samalla pyysivät ja saivat puheenvuoron myös meidän sekä keveän että raskaan sarjan tuliaseemme ja kylvökoneemme. Monet niistä samoin kuin niiden käyttäjistä olivat mykistyneet, ampumahaudat ja yhdysojat umpeen muurautuneet. Oli niitä vielä jäljelläkin, niin oja kuin miehiä, tuliaseista puhumattakaan. Ja tarvittaessa ne puhuivat kirkasta kieltä, niidenkin puolesta, jotka olivat vaienneet.

Riviemme harventuessa, vihollisen pommitusalueen syventyessä ja laajentuessa harventuivat myös meidän vartiovuoromme ja lepohetkemme. Myöhemmin ei voitu puhua enää vartio-, työ-, päivä- ja yövuoroista. Se oli vain yhtämittaista työtä ja yötä. Seisoimme asemissamme vuorokausikaupalla yhteen menoon. Hellittömätön, ylivoimainen vihollinen seisoi ja kaivoi maata silmiemme edessä. Sen näkymättömät liittolaiset, joista tuliaseemme ei löytänyt tähtäyskohdetta, kaivoivat jo meidän haudoissamme, vaatteissamme, ruumiissamme ja sielussam-

me... Kylmä! Väsymys! Nälkä!

Mutta me emme olleet kivipaasia emmekä suolapatsaita. Meillä ei ollut lupaa h-vaunun puskurin edessä tunnottomina kaatua, yhtä vähän kuin ra-keiksi rapistua. Meidät oli uskottu suurimpaan tehtävään, mihin mies voidaan uskoa, puolustamaan kansaa ja synnyinmaata. Meidän yhtä pyhä kuin kunnias velvollisuutemme oli seistä ja iskeä niin kauan kuin sydän lämpimänä rinnassamme sykähteli.

Raskasta se jo usein oli. Se kysyi enemmän voimia kuin meille tietävästi oli varattu. Mutta pakillinen lämmintä hernerokkaa, kupillinen kuumaa kahvia, ja jo taas herui tilkkanen lämmintä elämää, josta-kin rauhasesta. Kuitenkin saattoi meillä jokaisella olla hetkiä, jolloin mies sydämensä pohjasta yhtyi Raitalan Aapon viimeiseen toivomukseen:

— Voi, veljet, kun vielä joskus pääsisi oman pitäjän multiin lämmittelemään... ja makuulle!

Pääsi Aapo vuorollansa silloin tällöin vielä myös korsuun maata; pääsin minäkin, vaikka olin saanut viettää viikon loman ja vuorokauden sen lisäksi ilman omaa ansiotani. Niin kerran taas pääsin. Mutta se oli levoton yö. Naapuri nähtävästi oli saanut uu-

den lastin paukkupötkyjä. Tuttuja teitä se tavalliseen tapaan jälleen alkoi syytää niitä meille kaikilla putkillaan. Meitä kynnettiin ja kuokittiin, kaivettiin ja kuopattiin kaiken yötä. Väliin korsu tärisi ja heilahdelti kuin laiva.

— Menkääs, pojat, katsomaan, olemmeko jo kokonaan irti maasta! kehoitteli joku.

— Vilkaiskaa samalla, olemmeko Suomenlahdella vai Laatokalla! lisäsi joku toinen.

Kukapa sinne katselemaan, jos olisi edes päässytkään ilman kaivuutöitä.

Nukahdin uudestaan, en tiedä monennenko kerran jo sinä yönä. Se oli syvempää kuin ennen, näin unta. Olin olevinani rautatehtaan sulatusuunilla, jossa kouluaikoina olimme käyneet opintomatkalla. En käsittänyt, miten se tapahtui, joka tapauksessa ennen pitkää huomasin olevani korkeassa sulatusuunissa palavien hiilten ja sulavien rautamöhkäleiden joukossa yhä alemmaksi painumassa. Kuuman rautamassan paino hartioillani lisääntyi, ankara kuumuuskin yhä kohosi. Se pisti ja poltti, mutta ei lämmittänyt. Tunsin, miten hampaani löivät loukkua, koko ruumis kalisi kylmästä.

— Tämähän vasta ihmeellinen helvetti, kun ei täällä ole edes lämmintä! kiukuttelin itsekseni.

— Nytkö vasta tuon tiedät, ettei eskimon eikä rysän helvetissä ole edes lämmintä! nauroi joku yläpuolellani painava.

Tuska ja vaiva, kylmyyskin lisääntyivät yhä. Mutta sitten alkoi alhaalta päin kuulua ankaraa jyskytystä, niinkuin rautakangella olisi isketty reikää tornin kylkeen. Niin iskettiinkin, sulatusuunin juurella! huomasin ja muistin ilokseni. Aloin kiireen kaupalla sukeltaa sulavien, pistävän kylmien rautamöhkäleiden ohitse alaspäin, ehtiäkseni ajoissa valurimiesten savisaaviin. Ennen vaikka seitsenrenkaiseksi lettupannuksi, vaikka rautahellan alimmaiseksi renkaaksi, ennenkuin kauemmin tässä kylmänä polttavassa helvetissä...

Heräsin. Oli aamu. Parin tunnin kuluttua saimme määräyksen uusiin asemiin siirtymisestä. Jossakin viereisillä lohoilla oli vihollisen painostus ollut vieläkin ankarampi. Heidän oli ollut sen johdosta pakko jättää asemansa, ja meidän täytyi oikaista linjojamme vastaavasti, jotta emme olisi jääneet pussiin.

Siinä se aukko oli. Pääsimme kylmästä helvetistä.

VIIDESTOISTA LUKU

Porrastusta uusiin asemiin. Ison-Jallun urakka oli kesken.

Eemeli lähtee hätyyttämään häntä. »Yksi makuupaikka yhtä hyvä kuin joku toinen.» Jallu jää vanhoihin asemiin.

Muuttopäivän aamuhämärissä sattui sopiva ja meille varsin tarpeellinen taistelutauko. Käytimme siekailematta sitä hyväksemme, sillä vastapuolelta ei meille annettu sitoumusta siitä, kuinka kauan sitä kestäisi. Kukaan ei näkemättä uskoisi, kuinka paljon kampeita tällaisessa korsutaloudessakin nurkkiin ja pihamaille parin kuukauden kuluessa ehtii kasaantua siitäkin huolimatta, että naapuri kaikilla mahdollisilla kojeillaan yrittää silputa sitä. Ihmettelemisen aihetta siinä olisi ollut tavalliseksi talviseksi päiväksi, nyt siihen ei ollut aikaa. Löimme kilvasa tavaraa kasaan, selkäreppuun, puulaatikkoon ja hevosen rekeen. Kun korsu oli oikeiden omistajiensa puolesta selvä, käväisivät siellä eräät ammattimiehet, ns. »äkeän miinan miehet». He jättivät sinne hiukan evästä, poistuessaan he vetivät lankaa perässään. Kyllä kai me tavalliset sekatyöläisetkin aavistimme,

mitä tuo salamyhkäinen puuhailu merkitsi. Hilut sellaisille »miinan miehille» pistettäisiin kinttuihin rauhan oloissa. Sodassa on kaikki luvallista.

Milteipä sääliksi kävi rakkaiden korsujen kohtalo. Paljon niiden tähden oli huolta ja vaivaa nähty, puhumattakaan siitä, mitä naapuri oli niiden ulkovuorauksiin jo uhrannut. Mutta toiselta puolen vielä säälettävämpää olisi ollut riistää heiltä itseltään rakentamisen nautinto. Kun näin tuli valittavaksi kahdesta pahasta, niin valitsimme sen, joka meihin itseemme koski kipeimmin, räjäytimme korsut silläkin uhalla, että kiittämättömyys olisi ainoa palkkamme. Vain yhden ainoan sanoivat ammattimiehemme joka loholla jättäneensä, mallikappaleeksi jälkeen tuleville. Muiden paikalle kuului jääneen sopivan kokoinen kuoppa, joko peitettäväksi tai täytettäväksi.

Miinojen jyskähdellessä olimme me jo matkan teossa. Mitään muuta ei kuulunutkaan sinä aamupäivänä. Ei putoillut kapsäkkejä, ei surissut ilkeiksi sudenkorennoiksi muuttuvia hyttysparvia. Lunta vain leppoisan hiljalleen sateli. Oikein sopiva muuttopäivä meille sattui. Rikastumisen merkeissä, kun lunta satoi! olisivat vanhat ihmiset sanoneet.

Taisimme siirtyä viisi tai kuusi kilometriä. Tarkalleen sitä on vaikea määritellä, koska teillä, joita liikuimme, ei ollut nähtävissä kilometritolppia, enempää kuin meidän kulkuneuvoissamme matkamittareita. Puolenpäivän ajoissa uuden, sopivan korsukylän löydettyämme pysähdyimme ja asetuimme taloksi. Juuri siinä paikassa minäkin olisin antanut pysähtymismääräyksen, jos olisin hallinnut käskijän valtaa. Siinä oli pitkän pellon perä täynnä korsuja, telttoja, vieläpä maanpäällisiä hirsitaloja, mitä ihmettä emme näillä työmailla olleet nähneet enää pitkiin aikoihin. Ja loivasti liukuvaa hietanummea oli uusien korsujen tonttipaikoiksi kuinka paljon tahansa.

Ryhdyimme ripeästi töihin. Valtasimme ja varustelimme kilvassa korsuja, jotka mielestämme tietenkään eivät olleet niin hyvin rakennettuja, vuorattuja ja kaivettuja kuin meidän omamme olivat olleet, eivät läheskään! Mutta kun muutaman tunnin olimme äkällleet, kalkuttaneet ja kaivaneet, niin elämä alkoi jälleen menetellä. Ja kun sitten vielä omiin uusiin asemiinsa kaivautunut »soppakanuuna» lähetti meille lämpimät tervehdyksensä, tuntui siltä kuin emme olisi viiteen viikkoon muuttaneet asuinsijaa.

Mutta meidän korsukunnassamme puuttui joukosta joku. No, pitemmällä tähtäimellä ottaen puuttui montakin. Mies, jota nyt kaipasimme, oli ollut terve ja eheä vielä eilis-iltana. Iso-Jallu! Missä hän oli?

— Hän on varmasti unohtunut aseisiin! arveli joku.

— Unohtunut! Ei suinkaan aikamies tuolla tavalla unohdu, vaikka nukkunutkin olisi!

— Ja oli kai siellä tämän päivän aamupuhteella riittämiin asti herätystä.

— Jospa hän sittenkin jäi korsuun?

— Eikä jäänyt! Tarkastin ennenkuin lähdin.

— Ja tottahan miinamiehetkin olisivat huomanneet, sellaisen ruhon!

Pohditaan puoleen ja toiseen, kunnes joku muistaa:

— Herran pojat! Jallulla oli kahden vuorokauden urakka! Ettekö sitä muista?

Jo muistimme. Jallulla oli tosiaan urakka, josta hän oli palkat nauttinut etukäteen »förskottina», kuten puulaakin töissä usein ennen. Jallulla nyt kerta kaikkiaan oli unenlahja jalompi kuin kenelläkään toisella koko armeijakunnassa. Raskas vartiopalvelus

kylmillä linjoilla yhtä vähän kuin makaileminen lämpimässä korsussa eivät olleet omiaan vähentämään sitä, paremminkin päinvastoin. Jallusta oli kaikkea muuta kuin mukavaa, että keskellä yötä parhaaseen uneen päästyä piti herätä, vääntyä ylös ja kömpiä asemiin. Raskas tehtävä se oli myös hänen herättelijälleen.

— Ennen ajan asemiin koko komppanian kuin tuon yhden köhnyksen! tuskitteli päivystäjä kerrankin. Eikä hän siinä paljonkaan liioitellut.

— Kun saisi maata rauhassa vuorokauden, niin sitten kyllä tappelisi kaksi vuorokautta yhteen menoon! murisi Jallu itse. Sitä hän jankutti harva se päivä, kunnes se lopulta joutui komppanianpäällikön tietoon. Komentajallamme, joka oli yhtä joustava mies järjenjuoksultaan kuin askeleiltaan, ei omasta eikä talon puolesta ollut mitään tätä ehdotusta vastaan. Tällainen järjestys kyllä kävi laatuun, jos Jallu itse niin halusi. Tottakai hän halusi! Ei hän turhan vuoksi murissut eikä puheenvuoroja pyydellyt. Hän olisi saanut mennä nukkumaan rauhallisempiin korsuihin linjojen taakse, mutta sitä hän ei tahtonut.

— Vielä tässä turhiin matkoihin kuluttelemaan

kallista armonaikaa! tuumiskeli mies ja heittäytyi tilalleen kuorsaten kohta. Siinä hän tyytyväisenä veteli vuorokauden umpeen, tappeli sen jälkeen kaksi vuorokautta, taas vuorokauden makasi, jälleen tappeli ja niin edelleen. Myöhemmin se tuli meille muillekin tavaksi, vaikka vuorokauden makaaminen yhteen me noon pysyi Jallun yksinoikeutena, emmekä me pyrkineet sitä häneltä riistämään. Nyt hänellä oli palvelusvuoro. Hän oli jäänyt suorittamaan sen loppuun, ottamatta peräytymismääräystä kuuleviin korviinsa. Teimme asiasta ilmoituksen komppanian komentajalle.

— Jallua on lähdeettävä päästämään, ei siinä muu auta. Urakka täysi! Ketkä haluavat lähteä ilmoittamaan siitä hänelle? Mies ja ase on toimitettava uusiin aseimiimme, mikäli mahdollista. Onko vapaaehtoisia? tiedusti komentaja.

— On, herra kapteeni! ilmoitin minä, koska korsun enimmin levänneenä miehenä tunsin itseni siihen lähinnä velvolliseksi. Kolme muuta vapaaehtoista ilmoittautui heti. Mikään erinomainen tehtävä se ei meille ollutkaan, mainitsen sen heti, etten huomamattani tekisi siitä suurempaa numeroa kuin asia an-

saitsee. Vihollisella oli edelleen tulitustauko, jostakin käsittämättömästä syystä se pyhitti meidän muutto-päivämme iltaan saakka. Tai ehkä silläkin puolella oli otettu käytäntöön vuorokausivuorot ja nyt oli makuu-aika, päinvastoin kuin Jallulla.

Iltahämärissä lähdimme ja hiihtelimme aamupäivällä käyttämäämme tietä, ahkiota vetäen. Kenenkään häiritsemättä pääsimme lähes entisille linjoille. Sielläkin tuntui olevan hiljaista kuin vasta aidatussa halmeessa. Jokohan turhan tähden jätimme valmiiksi muokatut maat! puhelimme hiljalleen toisillemme.

Vielä mitä! Vihollisen tuliase alkoi soittaa juuri sillä suunnalla, missä tiesimme Jallun urakkapalvelustaan suorittavan. Mitä puuhaili mies? Oliko sammunut jo, vai muuten nukahtanut kesken vuoronsa?

Jallu antoi siihen omakätisen vastauksen. Me tunsimme sen hänen pitkään laulavista sarjoistaan. Hän oli ainoa mies ja vastasi loppuun saakka kaikkien puolesta. Vanha tuttu maasto kuoppaisena ja metsättömänäkin suojeli meitä. Saatoimme melkein vaaratta lähestyä entisiä pikatuliasemiamme niin kauan kuin välitöntä hyökkäystä ei ollut odotettavissa. Tämä hiljainen vastus kyllä ällistyttäisi hyökkääjät pe-

rin pohjin, mutta silloin me olisimme jo matkoissamme, Jallu toivottavasti pikapyssyineen mukana.

Vähän kaartaen, tuolloin tällöin maastoutuen pääsimme hänen ennen hyvin suojatun pesäkkeensä luokse. Hänen pesäkkeensä se yhä vieläkin oli, mutta hyvin suojatuksi sitä ei juuri voinut enää sanoa. Sen ainoana tulisuihkuesteenä näytti olevan vain se teräskilpi, joka on jokaisen konekiväärin peräpuolesa.

Jallu makasi mahallaan pyssynsä takana. Hänen jalkansa retkottivat hajallaan ja hervottomina. Punainen verivirta norui tannerta pitkin hänen kummanakin säärensä alta. Ne yhtyivät vähäiseksi puroksi noin sylen verran hänen saappaan pohjiensa takana. Huomaamatta tuloamme hän takakäteen yritti haparoida ammuslaatikosta viimeistä panosnauhaa. Nähtävästi se vihlaisi kipeästi jossakin paikassa. Hän ähkäisi ääneen ja jätti sen yrityksen suulleen vaipuen. Käsitimme, ettei Jallusta enää olisi uusiin aseisiin lähtijää, vaikka kapteenin käskystä ilmoittaisimme hänen urakkansa täytetyksi. Nykäisin häntä kuitenkin olkapäästä. Hän kohotti päänsä maasta ja katsoi minua pitkään.

— Kah, sinäkö siinä!

— Minä! Kapteeni lähetti sanomaan, että urakkasi on täysi.

— Ei se vielä ole täysi! Kuule, anna minulle tuo paukkuvyö!

Hän ähkäisi, melkein karjahti sen, oli kovasti kalpea ja puristi leukojansa yhteen. Arvasin, että hänellä oli ankara kipu. Annoin kuitenkin vyön. Hän kopeloi sitä syöttölaitteeseen, autoin häntä siinä. Sitten hän riipaisi rihlat soimaan, käänteli piippua oikeaan ja vasempaan ja lasketti sarjan, yhteen menoon. Kalpeat kasvot kääntyivät taas minuun päin. Mies hymähti.

— Nyt se on, osapuilleen . . . Olkoon täytetty! Kuule, kuka . . . joku ennen on sanonut näin . . . En muista kuka! Muistatko sinä?

— Eiköhän Kristus, — muistelin minä.

— Niin kai, hän se oli. Hän sanoi jotain muutakin, muistan kuulleen. Mitä se oli? Muistatko sinä?

Koetin jälleen muistella hänen puolestaan. Outo ja pimeä paikka se minullekin sillä hetkellä oli. Mutta sitten huomasin hänen veripurosensa, ja jotakin siihen liittyvää muistui mieleeni.

— Vaikka teidän syntinne veriruskeat olisivat. . .

— Niin ovat! Minä en ole mikään valkoinen karitsa. . . minä. — Hän sulki taas silmänsä ja puri tuskan ikeniinsä, sitten jatkoi: Kuule poika! Minä olen tappanut. . . tappanut. . .

— Älä sellaisia muistele! Kuka täällä ei olisi tappanut, — autoin minä. Hän katsoi taas minuun.

— Höh! Mitä minä näistä harkituista murhasta! Mutta Lapissa kerran äkkipikaisuudessani tapoin miehen. . .

— Se menee samaan tiliin, — lohduttelin minä.

— Noinkohan menee. . .

Sitten hän vaikeni, korahteli ja vavahteli. Luulimme lopun tulleen ja suunnittelimme, miten lähtisimme häntä kuljettamaan. Mutta ennenkuin siinä mitään ehdimme saada aikaan, Jallu vielä kerran kohosi kättensä varaan.

— Kuule! Oletko sinä vielä siinä?

— Olen! riensin ilmoittamaan.

— Kuule! Tunnet kai sinä Raision Mantan? tiedusti hän.

— Tunnen.

— Se voi saada lapsen minusta. . . tai jostakusta

muusta.

Tähän en osannut mitään sanoa. Hän tuki käsiinsä nojaten jo hyvin kalpeiksi valahtaneita kasvojaan ja jatkoi: — Sama se . . . kunhan saa! Ja vaikka ei saisi-kaan! Toimita minun palkkani ja muut maalliset peruni Mantalle!

Lupasin toimittaa. Lupasin enemmänkin. Että heti lähdemme kuljettamaan häntä omiemme luokse.

— Ei tuumaakaan! epäsi hän heti ja jyrkästi. — Yksi makuupaikka on yhtä hyvä kuin joku toinen . . . Raskas raato . . . tarpeeton sitäpaitsi . . . Viekää pysy . . . Siitä . . . siitä on . . .

Hyötyä! hän nähtävästi tarkoitti, mutta se jäi kesken. Hänen suuri, hirvittävästä haavoista verta vuotava ruumiinsa nytkähteli kuin jotakin kipeästi kiinni pitelevää, kahta puolta raastavaa piikkirautaa olisi vedetty hänen sisästään. Mutta vielä kerran hän koki irtautuvat voimansa, kohotti päänsä ja avasi silmänsä.

— Se on nyt menoa tämän pojan! Enää en tapa! Terve! Terveisiä pojille!

Hän lysähti alas ja sai ikuisen unen päästä kiinni. Elämä irtautui ja hävisi. Mutta veripuro pulputteli ja

punasi myllerrettyä tannerta. Vihollinen alkoi tulittaa. Toivoimme, että hän kiihdyttäen jatkaisi sitä koko yön linjoille nukkumaan jäävän aseveljemme kunniaksi.

Tutun, autioksi jääneen maaston suojassa ryömien ja ahkiota vetäen kiiruhdimme viemään Jallun pyssyä ja hänen terveisiänsä pojille.

KUDESTOISTA LUKU

Uusi paikka ei ole milloinkaan entisen veroinen. Eemeli saa odottamattoman tällin ja näkee tähtiä keskellä kirkkainta päivää. Hän herää vasta yöllä . . . auringon paisteeseen. Mustikkalientä, enkeleitä ja elokuvia.

— Yhden asian minä sanon teille pojat, uskokaa jos tahdotte: uusi paikka ei milloinkaan ole entisen veroinen!

Näin puheli isäukko kerran meille, kun tiirastimme häneltä, että myytäisiin Lamminaho ja ostettaisiin jostakin muualta mehevämpi asuinpaikka.

— No, miksi ei olisi! intimme edelleen niinkuin nuorilla on usein tapana. Mutta ukkoa ei pantu pää edellä pussiin, kun hän sen pään otti.

— Kas se on sillä tavalla, pojat, että uudessa paikassa on aina joku vika. Ellei siinä ole yksi vika, niin siinä on toinen vika. Kun hyvin sattuu, niin siinä on ne molemmat, — selitteli hän piipun leukaluulla piirtäen.

— Eikö tässä meidän paikassamme sitten vikoja ole? Kiviäkin niin ettei kiertämään mahdu! jankutim-

me me ehkä vain kiusoitellaksemme häntä.

— Niin on, veliveikkoset, mutta me nuljaamme niiden ylitse. Nuljaappas semmoisen kiven yli, jota itse et ole pyöristänyt, jonka särkymättömiä särmiä et tunne. Turhia ärräpäitä siinä tulee ja pirstaleita hyvistäkin värkeistä.

Ukko oli oikeassa. Sen olen jälkeenpäin tullut näkemään. Saman huomion tein tällä kertaa uusissa asuinpaikoissamme, jotka ensi näkemältä tuntuivat niin erinomaisilta.

No, tavallisissa oloissa kaikki täälläkin olisi käynyt täydestä. Mutta elettiinkö nyt tavallisissa oloissa? Kaukana niistä! Vihollinen ei enää pitkiä aikoja siekaillut, kun Jallunkin pitkää virttä laulava pesäke oli vihdoin hiljentynyt. Se lähetteli jälleen kenttäpostiansa kaikkia mahdollisia teitä. Meillä ei ollut enää räyskähteleviä »pystykorvia» edes tärkeimpien teitten portinpieliin, ja mikäli niitä vielä olikin, olivat ne käyneet lohduttoman vaiteliaiksi. Ei sen vuoksi, että niiltä ja niiden käyttäjiltä olisi hyvää halua puuttunut, mutta kun ei ollut enää mitä perästä sisään työntää. . . Niin no, kun ei ollut, niin ei ollut, ei se asia enää jälkipuheista parane.

Naapurin miehillä oli. Voi yhden kerran, kuinka paljon sitä tavaraa heillä riittikin! Jos heillä joskus maailmassa tulee rautamalmista, sirpaleista ja »suutareista» puutetta, niin pyytäkööt minut tai jonkun muun silloin vielä elävän, Kannaksen rinteissä korsukuoppia kaivaneen suomalaisen aseveljen oppaakseen. Me ohjaamme pienestä maksusta heidät malmin-kaivoksille. Tuskinpa heidän näistä maista milloinkaan perunoita kannattaakaan ruveta kaivelemaan perinpohjaisesta uutismuokkauksestaan huolimatta. Eiköhän tässäkin tapauksessa pitäne kutiansa isäukon käsitys vanhan paikan paremmuudesta uuden, tuntemattoman rinnalla. En minä ainakaan viitsisi ruveta ruskeata soraa kiven juurelta ruopimaan, jos mustan mullan kivetön sarka olisi aurani edessä.

Meidän uudet asemamme olivat luonnollisesti harkiten valitut, mutta maasto niissä oli puolustajalle epäedullisempi kuin ensimmäisillä linjoillamme. Siellä oli harjun selkä, ensimmäinen reuna ja toinen reuna. Kranaatit parhaankin keskityksen aikana iskivät mäkeen tai mäen taakse. Ne kierähtelivät ylitse jollakin tavoin. Meitä kynnettiin, kuokittiin, raastettiin ja rusikoitiin, mutta aina pahimmankin pommi-

tuksen aikana meillä oli se tunne, että meitä ei sentään ylhäältä päin nuijittu, ei muilla kuin kovapäisillä suutareilla joskus. Ehkä tämä oli vain hurskas luulo, mutta hyvä näinkin. »Usko auttaa paljon, koska se totinen on!» Näin jo sanassa; sodassa pommituksen kestäessä se merkitsee vielä paljon enemmän.

Tämä uusi asemamme oli kuin pata, kuin nappikuoppa, jossa kaikki neljää reunaa viettävät sisäänpäin. Ehkä se niinkään paljon ei ollut sitä, ehkä me vain kuvittelimme enemmän kuin se oli. Mutta mitä juuri sanoinkaan uskosta? Se pitää paikkansa myös epäuskoon nähden. Ankarien pommituskeskitysten kestäessä emme tunteneet itseämme enää niin turvatuiksi kuin omassa mäessä, omin käsin rakennetuissa ojissa, haudoissa ja korsuissa. Meistä näytti ja tuntui kuin ylhäältä ja sivulta päin uusiin asemiimme rätäkätelevät »tinanapit» joka tapauksessa olisivat kierineet päällemme kuopan pohjalle, putosivat ne mihin reunaan tahansa. Minulla ainakin oli tämä mielle. Se nousi usein tahtomatta kuin karvas röyhtäys suuhun. En väitä, että kukaan sen johdosta olisi ylimääräistä juoksuaskelta ottanut, Rynkäsen akan pojasta puhumattakaan. Mutta jo ylimääräinen käyntiaskel tai sen

ottamattomuus tärkeällä hetkellä saattoi koitua miehen pään menoksi.

Sama nappikuoppatunne valtasi miehet ja mielet niukkoina lepohetkinä korsuissa. Omassa tekemäsämme pesässä olimme pahimpanakin yönä sentään lepäilleet kuin kestäivistä aineksista tehdyssä laivassa. Milteipä hupaisissa mielialoissa olimme nukahtaneet: Hei, hellerei, naapurin poika! Kynnä sinä vain tätä kivistä peltoa! Aamulla taas tavataan linjoilla tai Laatokalla! — Nyt ajatteli: Missä heräät, poikaparka, Luoja nähköön! Tässä kuopassa, nappikuopassa? Vai ko jo peräti tuonelassa!

Niin tuumit ja syystä kylläkin. Samalla katselit korsun seiniä, kattopylväitä ja muita varusteita, katselit epäluuloisesti kuin automies toisen ajoa: Niin, niin! Kyllä sinä siinä hyvin taitavan näköisenä pyörit ja pyörää keikuttelet, mutta voiko sinuun luottaa? — Tämäkään epäusko ei ollut omiaan unenlahjaa lisäämään, mistä taas helposti huomispäivänä seurasi joko harha-askele tai askelettomuus. . . Mutta minähän alan jo tässä kertomuksessanikin kiertää kuin tinnanappi kuopan laitaa.

Annoimme takaisin niin nappeja kuin napin poi-

kasia ja luulenpa voivani hyvällä omallatunnolla vakuuttaa, että hääppöiset oltavat eivät olleet aina vastapelaajillakaan kuopan päivänpuolisella reunal-la. Tosin vähäiset tykkimme olivatkin käyneet epäilyttävän vaiteliaiksi, mutta pikatuliaseemme, Jallun pyssyt, konepistoolit ja muut pienemmät pystykorvat räyskyivät sitä kiukkuisemmin. Lyhyesti sanoen, ne olivat taukoamatta äänessä. Hävittäjälentäjämme niinikään ilmestyivät taivaalle näinä raskaina päivinä ilahduttavan usein. Ne eivät hyrisseet hyttysparvina, paremminkin yksinäisinä, pesästään ärsytettyinä ampiaisina. Ne syöksyivät kiukkuisesti alas, peloit-tavan alas, ja ampuivat äkeästi. En mielihalusta olisi maannut siinä haudassa, johon ne pääsivät pihisevät piikkinsä survaisemaan.

Eräänä päivänä parhaimman rätinän aikana minä sitten kuitenkin makasin vähäisessä haudassa, ympärilläni pyöreä sementtirengas. Se oli pienen talon kaivo, josta vesi oli juotu kuiviin. Muuta näkyväistä rakennusta tässä talossa ei enää ollutkaan, eikä tämäkään kauemmaksi näkynyt. Niin kyyhöttelin siellä kuin kauppaamistansa odotteleva Joosef. Ero oli vain siinä, että minä olin vapaaehtoisesti kuop-

paani vaipunut, ja omin avuin tiesin pääseväni myös nousemaan sieltä, mikäli ei suutari suoraan päähäni tipahtaisi, mikä sekään ei tuntunut olevan mahdollisuuden ulkopuolella, sellainen rytinä taas lähimaailmoissa kävi.

Mutta jospa se moksahdaisi suoraan tänne! Se ajatus jäi vaivaamaan mieltäni, mikä puolestaan paremmin kuin sanani kykenee todistamaan, että olin edelleen nappikuoppavaikutelmien vallassa, eli koristelematta myöntäen »hermona», kuten pojat joskus tapasivat sanoa.

Pelänneekö ihminen mitään muuta niin paljon kuin täydellistä katoamistansa? Vähän vikkellästi olin jaloillani ja pihamaalla. Mutta sitä minun ei olisi pitänyt tehdä, sillä vihamies kyttäili myös paikoilla. Sementtikaivoon hän tuskin olisi paukkuaan osannut, pihamaalle osasi. Ilma humahti, koko tanner vavahhti. Tunsin iskun pääkuoressani. Pian sitten en enää nähnyt muuta kuin muutamia kirkkaita tähtiä, vaikka olikin keskipäivä ja hehkeä auringonpaiste.

Jonkun hetken sentään pysyin vielä tajullani. Se on nyt menoa! ehdin ajatella. Koetin muistella jotakin hetkeen ja tilaisuuteen sopivaa. Tähtiä... tähtiä...

vain näkyi ja muistui. Joidenkin joskus ammoisessa maailmassa osaamieni tähtilaulujen alkusanoista sain vielä kiinni: Ken kirkas, kiitävä tähti liet . . . Tähti taivahainen kerran . . . Tähtöset loistaa . . .

Ne lakkasivat loistamasta, kerrassaan. En nähnyt enää vilaustakaan niistä. En kuullut enää paukkuja enkä tärähdyksiä, yhtä huminaa vain. Ja sitten täysi rauha oli maassa ja ihmisillä hyvä tahto.

Kun siitä jälleen heräsin, tunsin katselevani suoraan aurinkoon. Saatoin kuitenkin katsella sitä. Ihmettelin, miksi se ei häikäissyt silmiäni kuten aurinko tavallisesti. Se liikkui liian nopeasti, leijaili ylös ja alas, ja taivas oli pimeä. Sitten alkoi kuulua tuttua hurinaa. Vihollisen hävittäjiä, riivatuita! Mutta mikä oli tuo leijaileva aurinko keskellä pimeää taivasta?

Se ajatus ei kirkastunut enää minulle, niin aurin gon valossa kuin katselinkin sitä. Sitten vihollisen hävittäjälaivue ajaa hurahti ylitsemme laskettaen kuulasarjan kuin raesateen. Joku äännähteli takanani. Toinen valitteli hiljaa edessäni.

— Ei mitään hätää! Se meni ohitse niinkuin ennenkin! kuului jostakin kauempaa miehekäs, rohkaiseva ääni.

— Missä me olemme? tiedustin minä, koska en omilla näkimilläni ja aivoillani siitä selville päässyt.

— Ahaa! Joko tuo pitkän unen mies heräsi? ihmetteli äskeinen ääni. — Me olemme ambulanssivaunussa, maantien ojassa!

— Maantien ojassa? kummastelin.

— Niin! Olemme matkalla rintaman taakse sairaalaan. Nousemme ja jatkamme matkaa heti kun nuo tuolia ovat räiskineet tarpeekseen. Ei muuta. Loppu.

Se poika oii istunut kenttäpuhelimien ääressä, sen huomasi selvästi.

Muuta en sitten taas tähän toviin huomannut. Ne palasivat jälleen täysi häkä päällä. Ja taas kuhisi hanki ja tulirakeet rapisivat. Ohi meni kuten ennenkin. Tällä tavalla ne saksittivat meitä yhä uudestaan, kertaakaan osaamatta. Se olisi ollutkin liian paha kerta ainakin minulle, joka katselin heitä ja aurinkoa suoraan ikkunasta. Eräät toiset tuntuivat olevan auton alla, metsässä, mikä missäkin.

Mutta minä en pelännyt. Nappikuoppatunnetta ei minulla ollut enää alkuunkaan. Nappikuoppa? Kor-su? Joosefin kuiva kuoppa eli sementtikaivo? Nämä ammoin sitten nähdyt kuopat alkoivat uudelleen kai-

vautua esiin tajussani, jopa hyvinkin huvittavissa muodoissa ja yhdistelmissä; äitimuorin tuikea naama vilahteli siinä sivussa. »Kun mies on naimisissa, niin hän ei enää pistä päätänsä joka paikkaan!» En kai minäkään olisi hypännyt vedettömään kaivoon, jos olisin ollut naimisissa? Ja jos vaikka hätäpäissäni olisinkin hypännyt kaivoon, niin en kai ensi hätään olisi sieltä pommin rätkäytettäväksi pompahtanut.

Torkahdin, mutta väliin tunsin, jopa näinkin, mitä ympärillä tapahtui. Kaksi rekien eteen valjastettua hevosta kiskoi autoa ojasta, parikymmentä miestä avusti sivuilla. Se liikkui jo! Mikä liikkui? Aurinko liikkui. Se nousi ylös ja alas. Se astui edestakaisin kuin suuren seinäkellon heiluriin ruuvattu sähkölamppu. Ei, eihän se sähkölamppu ollutkaan! Se oli messinkisissä ketjuissa kiikkuva posliininen kädensija, samanlainen kuin kaupunkipaikkojen pikkuhuoneissa, joissa tuollaisesta kiikkuvasta kahvasta nykäisemällä pienet kosket pannaan puuhellalla alla kohisemaan. Tuollainen heiluva kädensija ärsyttää minua aina. Tekee mieleni nykäistä siitä, vaikka mitään vedellä sammutettavaa ei olisi jälkeen jäänytkään. Näin tein myös nyt.

Kuului kova kohaus. Häipyvän hetken oli tajussani tosikuva, auton moottori polkaistiin käyntiin. Ei se mikään auto ollut. Kokonainen sadoilla pyörillä kohti Kannasta hyristävä reserviläisten juna se oli. No, pyörittäänpä nyt vaikka näinkin. Mutta kun uudestaan vilkaisin ikkunasta, ei pyörittykään enää. Kymmenistä metsän suurimmista tukkipuista veistetyillä jalakilla huristettiin suut avoimina huutaen, hoilaten ja lakkeja huiskuttaen.

Vastaamme alkoi surista hyttysiä, paarmoja, variksia. Ne suurenivat suurenemistaan, kissoiksi, jäniskoiriksi, hevosiksi. Eivätkä ne olleetkaan mitään nappulahevosia; suuria konkareita, yhdeksänkymmenen tonnin h-vaunuja ja sarvikuonoja ne olivat! Niiden reet olivat täynnä miehiä; suuria punaisia astioita ja pitkiä piippuja vilahteli miesten piiristä. Kuljettajat huudattivat korvia vihlovia huutokojeitansa. Miehet pumppusivat ja huusivat korkealla äänellä kuin viimeisen päivän tuomiopasuunat: Tulipaloon! Kulopaloon! Kannakselle kulopaloon!

Kaikkien vastaantulevien täytyi totella ja heidän matkaansa kääntyä. Meidän junammekin kääntyi, ihan itsestään se pyörähti kuin höyhen tuulenvedos-

sa. Mikä juna se enää olikaan? Leikkijuna, jota minä vetelin perässäni! Puristin yhä lujasti kädelläni siitä messinkiketjun päässä kiikkuvasta posliinikahvasta. Huomaamattani nykäisin liian lujasti, ja taas vedet alkoivat kohista.

Koko Imatra, Vuoksi, Saimaa sieltä painelivat täydellä kohinalla perässäni. Hei, miehet! Aseveljet! Vartokaa vähän! Minä vedän teille vettä! Sillä sammutamme koko Venäjän valtakunnan!

Stoi! Stoi! Pyssyt paukkuivat. Koneaseet räätisivät. Mutta mistään välittämättä, hetkeksikään hellittämättä pidin molemmin käsin kahvasta kiinni. Tunsin kohoavani, heiluvani tuulessa. Puhetta ja naurunho-
hotusta kuului yläpuoleltani.

— Vai sammutat Venäjän valtakunnan! A, vot ha-
rasoo! Tee se, poikaseni! Ei olemas pikku työ! Suuri
työ olemas! Me ensin vähän virkistämäs! Me autta-
mas sinut! Suihkuttamas sinut! Vain pikku hetki, kuo-
maseni!

Ja taas äijäparat yrittivät parastansa. Räiskyi ja
rätisi. Taivas kohisi, maa savusi. Mutta kuinkas he
ohkaiseen silkkinaruun olisivat osanneet, kun eivät
huoneen kokoiseen maantievaunuunkaan, oma hen-

ki vaarassa sitäpaitsi.

— Ei sattumas! Ohkainen olemas! Kuula ohi menemäs! he vaikeroivat. Silloin toveri politrukki tempasi puseronsa rintataskusta puoli tusinaa käyttämättömiä partakoneen teriä:

— Kas tässä! Alas joka ukko! Köyttä nirhaamaan! Te hirttämättömät lurjukset! Poikki köysi taikka. . .

Silloin minulle vasta tuli hätä. Päälle vielä puutoavat! Tiedä mitä hätäpäissään niskaan tiputtavat! Tempaisin puukon tupestani ja yhdellä riipaisulla katkaisin itse köyden.

Se oli tärskäys. Siihen jälleen hetkeksi heräsin. Kaksi miestä kantoi minua paareilla jonnekin. Ihmisiä tuli ja meni ohitseni. Tuntui kuin olisi noustu jonnekin. Käännyttiin oikeaan. Pääni hervahti vasempaan. Tosinäkemys hävisi harhanäkyjen tarhoihin kuin silmänäula villakoppaan.

Hei vain! Kalle-veljen kanssa me ajelimme yhteisessä pulkassa kuin joulupukin kelkassa. Kaksi oritta, omistaen yhteensä kaksi päätä ja neljä jalkaa, paineli pulkkamme edessä täyttä ravia. Nelijalkaiset juoksivat ja hirnahtelivat sivulla. Ne nauroivat ja irvistelivät, venyttivät kaulansa korennoksi ja löivät sen jäl-

leen kasaan, »pystykorvan» tykinpiipuksi, Ison-Jallun saapasvarreksi, milloin miksikin. Kaiken näköisiä kuvatuksia ne olivat, vain luuta ja nahkaa. Pelkäsin niitä.

— Älä pelkää! Eivät ne meille mitään mahda! lohdutteli Kalle. Sitten hän alkoi kiskoa itseään irti, pyrkien pulkasta pois. Se oli hankalaa, teki kipeää, niin kuin olisimme olleet kaksi porkkanaa niskasta yhteen kasvaneina. Estelin ja pidättelin häntä. Mutta Kalle, joka aina oli itsepäinen, sai taas tahtonsa perille.

— Nyt menet yksinäsi! Ole tarkka! Ei mitään hätää! — Hän vilkutti kädellään ja hävisi.

Tunsin makaavani sängyssä. Käsivarteeni pistettiin neulalla, reiteeni toisella neulalla. Sattui hiukan ja harmitti paljon, mutta en viitsinyt edes murahtaa enkä silmiäni aukaista. Eikä se ollut tarpeellistakaan: kun he olivat kyllikseen tuikkineet, niin alkoivat kiskoa silmäluomiani auki.

— Eivät ne auki pysy, ellette tulitikuilla pönkittele. — sanoin minä. Joku mies naurahti siihen. Joku nuori nainen nauroi heleästi pitempään. Minä kuulin ja eroitin sen selvästi, sillä vaikka poikamiehellä ei mi-

tään muita etuja olisikaan ukkomiehen rinnalla, niin yksi on, ja sitä ei voida häneltä riistää. Hän eroittaa ja kuulee nuoren naisen naurun aina, vaikka onkin niin väsynyt, ettei omin voimin jaksaa silmäluomiansa raottaa.

Nukuin kauan, ehkä Jallun tapaan kokonaisen vuorokauden, kenties kaksi. Sekin on pieni tekijä niin iankaikkisuudessa kuin päänuppiinsa hyvän paukun saaneen miehen elämässä. Mutta nukuinpa miten kauan tahansa, niin kaiken aikaa katselin ilmaisia elokuvia, jonkunlaisia viikon kuvia maailman kaikilta ääritä, menneiltä ja nykyisiltä päiviltä, jopa hämäristä tulevaisuudesta.

Paljon siinä kerkisin nähdä, sillä kuvat vaihtuivat joka hetki. Mutta mitä tahansa ne esittivätkin, niin aina olin itse mukana, en ainoastaan katselijana, vaan myös seinän kankaalla liikuskelijana, ja pääni liikkui kolmantena jalkana, tavallisimmin jalkojen edellä. Tuntui kuin se olisi painanut tavallista enemmän ja pyrkinyt vetämään koko ruumiini mukanaan.

Lienen lopulta nukkunut hyvät unet kuvia katselematta. Herätessäni joku neitonen istui sänkyni viereen ja syötti minulle lautasellisen mustikkalientä.

Olin Suomen sotilassairaalaassa.

SEITSEMÄSTOISTÄ LUKU

Mies oikealla paikalla. Potilas joutuu arvioimaan
hänelle outoja, mutta mieluisia asioita ja
välikkappaleita. Hän katselee ja tunnustelee myös
aseveljiä, niin täältä lähteviä kuin tänne jääviä.

Tämän jälkeen seurasi minulle hupaisia päiviä,
milteipä liiankin hauskoja. Huone oli suuri, ilmava ja
valoisa. Ulkoa päin ei kuulunut pirinää eikä pörinää.
Aurinko paistoi keväisesti lämmittäen eikä enää hei-
lahdellut.

Minulle kannettiin ja syötettiin yhä useampia lau-
tasellisia maukasta mustikkalientä ja vähitellen sit-
ten muutakin hyvää, kauravelliä, lihalientä, peruna-
keittoa ja sianlihakastiketta. Se kaikkein maukkaim-
malta maistui. Mutkalan Matti, joka kotipaikkakun-
nallani on eräänlainen tohtori ja on paljon paranta-
nut ihmisiä, hevosia, nautoja, jopa sikojakin viinalla,
jonka hän tavallisesti itse nauttii, sanoo aina: »Kun
miehelle alkaa sika maistaa, niin sitten ei ole enää mi-
tään hätää!» Minulla ei siis enää ollut hätää. Tunsin
sen jo muutenkin nahoissani.

Meillä ei ollut tohtorina mikään omatekoinen Mutkalan Matti, vaan oikein kaupungin koulut käynyt nuori lääkäri. Milteipä poikaselta hän sentään vaikutti. Parran paikallakaan ei hänellä ollut vielä muuta kuin kylvämätön palsta.

Mutta ketterä ja viisas poika hän oli. Hänen tuloansa odotteli kuin parempaakin juhlaa, ja kun hän hetkeksi istui tuolille sängyn pääpuoleen katsellen kasvoihin sinisillä, kirkkailla pojansilmillensä, tuntui kuin itse elämä olisi istunut siinä.

Silmiin hän tavallisesti katselikin ja niistä miehen vointia arvosteli. Montakaan sanaa hän ei puhunut, eikä ensinkään sellaista tärkeää, mistä lääkärin olisi luullut sairaalle miehelle haastavan.

— Katsokaa! Näettekö kärpästä tuolla ikkunaruudussa! Se on piristynyt jo elämään, — hän kesken kaiken saattoi sanoa. Toisen kerran hän puheli: — Jättäkää mielestänne tämä keskenään kähisevä maailma! Lukekaa nuo kattolaudoituksessa juoksevat nauhat kolmeen kertaan. Kuvitelkaa, että itse olette jokaisen kantaan kolme kertaa vasaralla paukauttanut, ja tämän jälkeen ette kuvittele mitään. Katselette vain naulariviä silmät auki.

Menettelin kuten hän neuvoi, taikka en juuri aivan niin. Ennenkuin olin ehtinyt lukea ja paukuttaa naulat kiinni yhteen kertaan, katselin niitä silmät kiinni. Mutta en iskenyt sormeeni kertaakaan, ja sekös minua ihmetytti.

Eräänä iltana hyvästi virkkaessaan hän vakavissaan kehoitti minua astelemaan jollekin poikavuosienni metsälähteelle. Kai löytäisin sellaisen? Kun vakuutin helposti löytäväni, hän jatkoi: — Tehkää tuohesta pieni varsilippi, sellainen vain puulusikan kokoinen, ja lipitelkää sillä makoonne kirkasta lähdevettä kaksikymmentäviisi lipillistä; ei ole vaarallista, vaikka viisikymmentäkin. — Jälleen tein työtä neuvottua. Mutta kun kerran hyvällä mättäällä hyvän veden maakuun pääsin, niin lipittelin sata, mikä sekään ei koitunut terveydelleni vaaralliseksi; päinvastoin heräsin seuraavana aamuna virkeämpänä kuin pitkiin aikoihin.

Ja vaikka hän kävi luonani kaksi, jopa kolme kertaa vuorokaudessa, hyvästeli hän kädestä puristaen. Se oli minusta aluksi outoa, mutta siihen kerran totuttuani odotin, suorastaan kaipasin kaksi kertaa päivässä hänen kädenpuristustaan. Siitä tuntui säteile-

vän jotakin, mitä en osaa sanoilla nimittää. Se oli luultavasti sopivan lämpöinen sekoitus useammasta laadusta. Ehkä niitä oli seitsemää eri väriä kuin sateenkaarella, taivaallisessa kirkkoluokissa: punertavaa lämpöä, vihertävää ystävyyttä, kirkasta tietoa, kylmää järkevyyttä, sinertävää sisua ja keltaista kestävyyttä. Mitä se yksi oli? Mahdollisesti se oli vain nuorekasta elämää, joka säteili hänen kirkkaista silmistään. Oli siinä lääkäri, vaikka ei ollut partaa! Mies paikallaan, siitä me hänen katsantonsa alla lyhyempään tai pitempään viipyneet aseveljekset olimme yksimieliset, kuten monesta muustakin asiasta.

Hänen käskyläisinänsä, meidän varsinaisina hoitajinamme toimivista neitosista eräät kuuluivat olevan rouvia, vaikka vaikea sitä kokemattoman oli päältäpäin nähdä. Tuo solakka salakkainen, jonka viime keväänä luulet rippikoulunsa päättäneen, saattaa olla rouva, parin kolmen lapsukaisen äiti, tuo tynnyrilintu taas, jonka luulet jo vähintään puolisen tusiinaa munaa poikasiksi hautoneen, saattaa yhtä hyvin olla ikuinen neitonen. Täällä minä vasta oikein perinpohjin tulin pohtineeksi sitä asiaa. Kuinka monivi-
vahteinen saattoikaan olla tämä maan savesta ja mie-

hen kylkiluusta rakennettu ihmeellinen laite!

Heikko astia! hänestä sanotaan, mutta kuinka kestävä hän olikaan, kun sikseen rupesi. No, tämän kai olin tullut näkemään jo kotioloissa. Moni asia, jonka isäukko vain hädin tuskin sai alkuun laittaneeksi, äitimuori sinnikkäästi vaivojaan nurkumatta vei perille saakka. Sanotaanpa nyt vaikka sellainenkin milteipä jokavuotinen ja ukon mielestä jo senkin vuoksi ehkä arkipäiväiseltä tuntuva asia kuin lasten hoitelu ja kasvatus. Kyllä meidänkin perheessämme äitimuori kantoi sellaisen kuorman ja helteen, ettei ukosta olisi ollut niihin rahkeisiin alkuunkaan. Mutta yhtä helposti hänen voimansa ja kärsivällisyytensä katkesi. Kun paha aika sattui, niin se ritkahti kuin palanut lanka. Ei tarvinnut muuta kuin että sukkakudin, vaikkapa kuivumaan nostettu lapanen vahingossa putosi sikaämpäriin. Herran pojat! Koko nouseva polvi sai siitä sapiskaa, että illallakin vielä korvia kuumoitteli.

Uskomattoman kärsivällisesti nämä naiset meidän tähtemme näkivät vaivaa. Yökaudet he saattoivat istua houraillevan miehen vuoteen ääressä, kohentaa peittoa, joka pikku hetken jälkeen jälleen virui lattiasa, muuttaa käärettä, joka oli neljänneksen kuluttua

yhtä kuuma, ellei polttavampikin kuin äskeinen.

Ja rohkeita he olivat kuin leijonat, tarkoitan urokset, jotka näistä luontokappaleista oletan rohkeimmiksi. No, olinhan sen nähnyt jo ilmapommituksissa, mutta näkyi se täälläkin. He eivät pelänneet mitään, eivät raskainta tai ilkeintäkään työtä. Jotakin siinä joutui näkemään, kun meistä pommin siruja kaiveltiin, kappaleita leikeltiin ja jäseniä paikattiin. He eivät pelänneet hiljaista kuolemaakaan, joka harva se yö käytävissämme kahnusteli.

Joutilaan miehen oli mieluisaa katsella heidän töitään ja liikehtimistään. Tuntui melkein samalta kuin kesäisenä päivänä niittymättäikössä loikoillessa, kun kukkaset tuoksuvat ja perhoset liitelevät ylös ja alas. Niin he somasti lainehtien liikehtivätkin pysähtyen sopivan matkan päässä milloin minkin loikoilijan pieluksen viereen.

Vaihteeksi katselimme toisiamme. Mistä sinäkin lienet ja minne olet menossa? Sitä mukaa kuin tajuntaan selvisimme, otimme selvää, kuka kukin oli. Hyvää aikaa siihen oli. Meitä oli siellä poikia monelta rintamalta, ja monenlaista meissä oli vammaa, kenellä päässä, kenellä jalkopäässä. Pahimpia taisivat ol-

la keskiruumiin vammat ja sirpalesorvaukset. Niistä olen jo aikaisemmin puhunut ja niiden tuottamaa tuskaa olen niin paljon nähnyt, että tulen murheelliseksi, kun muistelenkin niitä. Sitten tulen vihaiseksi sirpalepommin keksijälle, — hän ei varmaankaan ole vielä saanut sitä palkkaa, jonka keksinnöllään olisi ansainnut.

Aamusta iltaan ja illasta aamuun pojat taistelivat miehuullisesti kukin kohdallansa niinkuin olivat taistelleet pakkasen ja meluisan kuoleman kanssa. Kuolema hiiviskeli myös täällä, mutta se oli hiljentynyt, kuten miehetkin olivat hiljentyneet.

Voitolle pääsevä elämä täällä paremminkin melua pyrki pitämään. Se nuuski ja haukkua räyskähteli kuin keväinen pentu. Kirkkaana aamupäivänä se kerkisi ilmaisemaan itsensä monella tavalla. Se oli nälkäinen, milteipä hotka. Perunamokon ja sianlihakastikkeen katoaminen oli varmaan pätevä elämään palautumisen merkki muillakin kuin takaraivoonsa paukun saaneella miehellä.

Toinen yhtä pätevä merkki oli tupakannälkä. Kun yöunestaan silmiään raotteleva poika lipaisi huuliaan ja sanoi: Antakaas tupakkaa! oli melkein kuin hä-

nen otsaansa olisi ollut kirjoitettu: Tänä päivänä minä nousen istumaan! Kahden päivän kuluttua köpitelen neljällä jalalla kuin pukkipoika!

Mutta sitäkin varmempaa oli asia hänen kohdaltaan, jos hän alkoi kaskuilla sitä ja tätä ja kirotta napsautteli joukkoon. Silloin jo oli ihan varmaa, ettei hän sairaalasänkyyn lopullisesti nukahtaisi.

Monta kuolemaa ehdin kovan talven kuluessa jo nähdä taistelutanterilla ja täälläkin. Yksi täältä on jäänyt muita kirkkaammin muistiini, ehkäpä sen vuoksi, että se kypsyi niin kauniisti, ja sitten kun se vihdoin tuli, tuntui kuin se ei olisi ollutkaan kuolema.

Kun ensi kerran havahduin tajuttomuuden tilasta, makasi hän jo vieressäni ja katseli minua suurin, kysyvin silmin. Hänellä kuului olevan keskiruumiisaan joukko sirpaleita, joita ei voitu kaivaa pois. Ne eivät tappaneet häntä heti, vaan vähitellen. Armoston kuolema kuitenkin oli jo iskenyt kylmät kyntensä häneen. Tunnottomana se makasi hänen päällään imien hänen nuorta elämänsä kuin korttiselkäinen ristilukki verkkoonsa takertuneen kärpäsen mehua.

Mutta hän oli sitkeä poika, murtomaahiihtäjä ja mäenlaskija kuului olleen. Hän tiesi, ettei näkisi ke-

vättä, ei pääsiäistäkään. Hän kypsytti itsensä siihen ajatukseen. Sisukkaana, peräänantamattomana urheilijana hän kilvoitteli nuoren elämänsä viimeisillä rippeillä, taisteli miehekkäästi jokaisesta sentistä ja sekunnista.

Riutuen hän kärsi jäytävästä kivusta ja voimien vähentymisestä. Hän laihtui ja keveni. Hänen verensä haihtui ja pakeni. Suuret, kysyvät silmät painuivat yhä syvemmälle. Ne kävivät suuremmiksi, yhä kysyvämmiksi. Miksi minun pitää nuori elämäni jättää ja lähteä? Mitä paha olen tehnyt, että minun näin täytyy kärsiä ja kuolla? — Minkävuoksi? ajattelin minäkin hänen apunaan, hänen rinnallaan. Yhdessäkään etsien emme löytäneet tyydyttävää vastausta näihin kysymyksiin.

Mutta sitä mukaa kuin hän keveni ja irtautui, hän samalla sisäisesti vahvistui. Ja viimeisinä hetkinä, jolloin elävin silmin toisiamme katselimme, jolloin minun katselijapaikalle jäävänä olisi pitänyt rohkaista häntä tuntemattomalle ladulle lähtijää, hän päinvastoin rohkaisi minua. Se menee jo hyvin! Älä välitä!

Niin valmis hän oli, että olisikin ollut suorastaan sääli häntä enää kauemmin pidättää. Mitä raadeltu,

kuiviin imetty ruumis olisikaan voinut hänelle enää tarjota. Elämä viittoili ja valaisi hänelle kirkkaita latuja edessä päin.

Heräsin aamupuolella yötä kuin joku olisi käsivarrestani nykäissyt. Jouduin parahiksi näkemään hänen lähtöhetkensä kirkkaassa kuutamossa. Loistavin silmin hän katseli kuuta. Sitten hän huokasi, värähti ja kalpeni. Tuntui kuin hän olisi ilmaan kimmahdanut liukkaassa mäessä odottamansa hyppyrin laella.

Se oli hänen paljon kilvoitelleen nuoren elämänsä viimeinen hyppy. Se onnistui, sillä hän oli huolellisesti keskittynyt siihen. Hoitajat tulivat, peittivät hänet lakanalla ja kantoivat pois.

En katsellut sitä. Katsoin vain ikkunasta kuutaan. Minusta tuntui kuin hän olisi lähtenyt sitä tietä, kuin hän yhä olisi leijaillut ilmassa komean hyppynsä kauneimmassa kaaressa, vartalo uljaasti etunojassa.

KAHDEKSASTOISTA LUKU

Taipaleen tekijä. Summan laskija. Raatteen tien raivaaja.
Kiharatukkainen poika Karjalan rintamalta.

Sairaalamme sijaitsi suuressa opistotalossa. En ollut ennen nähnytkään niin komeaa rakennusta. Seutu oli erinomaisen luonnonkaunista. Korkeat, metsäiset harjut kaartuivat kauniisti kupertuviin laaksoihin, joiden pohjalla kuului olevan kirkasvetisiä lampia. Niissä kelpasi ahventen poikasten uiskennella ja ihmistenkin. Me emme päässeet osallisiksi siitä ilosta, koska lampien pintaa peitti vielä jää, harjujen rinteitä häikäisevä hanki. Me toipuvat potilaat katselimme ja kuvittelimme sitä vain aurinkoa tulvivan tupakka-huoneemme avarista ikkunoista. Mikä ilo olisi ollut lasketella noita hankiakin! Mutta sitä, niinkuin kirkasvetisiin harjulampiin mulskahtelemista kesäpäivänä, saattoi myös kuvitella. Luulen, että viimeiselle kierrokselleen häipynyt murtomaahiihtäjä oli tehnyt sen monta kertaa.

Meitä kokoontui tavallisesti saman pöydän ympärille viisimiehinen joukko. Se oli sopivasti kokoon-

pantu eri rintamilla tappeluihin osallistuneista pojista. Yksi mustasilmäinen, kiharatukkainen poika oli reserviharjoituksista lähtien häärännyt Karjalan metsissä, toinen matalahousuinen, jämerä jässikkä oli ollut Raatteen tietä raivailemassa, kolmas, suoranainen eteläpohjalainen, oli Taipaleen tekijöitä, ja neljäs, hartiakas Lounais-Suomen poika, oli joutunut tänne Summasta. Niin, ja olinhan siinä joukossa vielä minäkin, vähin sieltä ja täältä, tukkipöllejä veistellyt kuten Raatteen poika, oravapuitakin katsellut Karjalan pojan napittavin silmin, mutta sota-aikani olin napitellut siellä jossakin Summan ja Taipaleen välimailla.

Tupakkaa siinä kului ja juttua tehtiin, väliin turhemmastakin asiasta, se on sanomatta selvää. Karjalan poika oli kerkiäväisin. Hyvään vauhtiin päästyään hän kiersi ja hämäsi meidät kaikki. Hän kuittasi usein yhdellä kukahduksella viisitavuisen sanan. Hätättilassa hän auttoi vielä käsillään. Niinpä kerrankin, kun Pohjanmaan pojalla olisi ollut mielestään tärkeämpääkin kerrottavaa, mutta ei saanut teräkkäämpää sanaansa väliin, hädin vain kerkisi kysäistä:

— Missä olet koulusikaan käynyt, Uukuniemessä

vai Kollaanjoella? Karjalan poika heitti:

— Kollaan! Niin hän kukahti jatkaen keskeytymättä omaa juttuaan.

Ei Pohjanmaan pojankaan kieli puurossa ollut palanut. Mutta hän tarvitsi eteensä sopivan lakeuden. Kun hän sen sai ja samalla molemmat kyynärpäänsä pöydälle, lasketteli hän kuin kilometrin mittaista heinä-sarkaa kahden hevosen niittokoneella.

Raatteen poika jankutti. Päivänselvää totuutta tai sulavasti juoksevaa valetta, jonka me ilman muuta hyväksyimme täytenä totena, hän jamasi moneen kertaan: Niin se kävi! Joo! Niin kävi! Niin kävi! Joo! Hänen pienet silmänsä tihersivät. Nopeasti pensoittuvan parran rako jäi aina hiukan avoimeksi. Niin kävi! Joo! Joo! sieltä näytti pulpahtelevan, vaikka sanojakaan ei enää kuulunut.

Varsinais-Suomen poika oli siviiliammattilaisensa nähtävästi salaojan kaivaja, tai ainakin hän oli ollut päältä katselemassa, kun sellaisia laitoksia peltomaille rakenneltiin. Hän tähyili ikkunasta säteileviä hankia ja otti käsillensä niistä mittaa. Niin oikee! hän todisteli omia näkemyksiänsä, vaikka en voinut mennä vannomaan, oliko jokainen hänen kertomansa juttu

aivan »niin oikee» kuin hän todisteli.

Siinä he sitten olivatkin. Jos minä, vaikka hörpiskelinkin muutamana kevätpäivänä kahvia samassa pöydässä, tässä yhteydessä yrittäisin piirtää jotakin irvikuvaa Lamminahon akan pojasta, olisi se vähintään sula hävyttömyys. Niin, minä vain sitten istuin, kuuntelin ja ihmettelin heidän toinen toistaan vetreämpiä pöytäpuheitansa. Tällaisissa kilpalaulajaisissa on läheisen kuuntelijan yleensä vaikea ryhtyä arvioimaan, mikä on tavulleen totta, mikä tuulen tuomaa. Mutta miksi hänen sitten pitäisi ryhtyä sitä arvioimaan? Mitä tehtävää jäisi tämän jälkeen arvoisalle yleisölle eli etäisemmässä piirissä istuvalle kuuntelijakunnalle? Ja sitäpaitsi: Viime talven tapahtumista puhuttaessa silkka totuus saattaa tuntua monesta sadulta, kun tuulentuoma sensijaan käy täydestä todesta. Mikä on totuus? kysyi Pontius Pilatus ja pesi kätensä. Siihen nähden, mitä tässä jutussa jäljempänä seuraa, teen minä samoin.

Kun meillä siellä opiston valoisissa, ilmavissa saleissa oli niin väljää ja mukavaa, joutui kerran, useammankin kerran keskustelun alaiseksi, kuinka ahdasta itsekullakin oli ollut tänä talvena siellä jos-

sakin. Kerkiävän luontonsa mukaisesti Karjalan poika kukahteli siitä ensiksi. Jo reserviaikoina, ennenkuin teltat joutuivat, oli heillä ollut aika tavalla ahdasta. Hädin tuskin saatiin miehen mitta makuupaikkaa pirteissä, mutta uloskäytävistä ei ollut puhettakaan. Hätä keinon keksii. Pirtin orsiin, jotka yleensä kulkevat peräseinästä oviseinään, lyötiin sopivien matkojen päähän nauloilla vanhoja suolivöitä, köydenpätkiä, vasikanhäntiä. Niitä pitkin käsivoimin sitten mukavasti juoksenneltiin ulos ja sisään.

— Niin oikee! Niin meilläkin navetoista lanta pihattoon juoksetetaan kattoputkia pitkin, — muisteli savipeltojen poika. Ja hän kertoi puolestaan:

— Tavallisen ahdasta oli meilläkin Summassa, vielä sittenkin kun teltat joutuivat. Ei puhettakaan, että ovesta olisi mahtunut kulkemaan. Ovi oli meillä vain jonkunlainen kokoojakaivo vierailijoita varten. Itse me kiipesimme sisään ja ulos teltan keskelle pystytettyä lipputankoa pitkin. Makuulle meillä miehet asetettiin säteittäin ja lomittain, vähän siihen tapaan kuin Rymättylän mies latoo suolasilakat nelikkoon. Lämpöinen siinä oli nukkua, ei mitään peittoja eikä huopia kaivannut. Niin oikee!

Kolmantena astui esiin eteläpohjalainen. Jo aikaa ottaen hän kaivoi molemmat kyynärpäänsä pöydälle. Silmät katselivat kauas pitkin suoraan linjatun nenän värähteleviä pihtipieliä.

— Mitä tuo nyt oli siihen nähren, mitä meitillä Taipaleen korsuis! Ennen apuharvennuksia, tarkootan. Myöhemmäs vaihees ei korsun piirustuksia eres hyväksytty, ellei siinä alunperin ollut varattuna pari kolme varapaikkaa nuppia kohren. Parhaimpina öinä ne kaikki olivat visusti käytännös.

Tiedusteltiin, mitä ne sellaiset varapaikat olivat. Poika röyhtäisi ja selitti:

— Nauloja! Tavallisen kuuren tuuman prässinauloja! Ne iskettihin seinään joka miehen pään kohralle. Kun ensimmäinen sarja oli nukahtanu, nostettiin heirät kuin hantuukit kukin kohrallensa naulaan. Samoin meneteltiin seuraavien kans. Vasta kolmas sarja sai uinahtaa paikoollensa. Sitä minä sanoosin jo pieneksi ahtaureksi kuin myös yksimielisyyreksi. Ei siinä turhista rähinööty! lopetti lakeuksien poika.

— No, ei, eipä ei! myönteli Kainuun hirrenpätkä ja hieroskeli pieniä saukonpojansilmiään. — Oli teillä jo kohtalaisen ahdastakin siellä. Mutta jo oli meilläkin

Raatteen maakorsuissa, tarkoitan mejjän iivanoilla. Niin oli! Joo! Olin yhtenä päästämässä heitä siitä pin-teestä. Minä sen tiijän, joo!

Nähtävästi hän tahtoi kiihdyttää uteliaisuuttam-me. Hän piti pienen tauon, tirkistellen meitä silmiin. Sitten hän jatkoi.

— Jo oli ahasta mejjän iivanoilla. Niin oli! Joo! Ellei meillä olisi ollut lapioita ja rautakankia matkassam-me, ei heidän ylösousemuksestansa olisi tullut yh-tään mitään. Niin oli ahasta iivanoijen korsuissa. Joo!

Meidän täytyi tiedustaa, mitä he tällaisilla työ-kaluilla tekivät auttamistyössänsä, — hautasivatko mahdollisesti vankinsa sitä mukaa kuin saivat heidät ylös.

— Eihän toki! Kuinka me eläviä miehiä olisimme hauvanneet. Mutta kun korsut oli sullottu niin miehiä täyteen, niin täytyi kaivaa juoksuoja ympärille. Täytyi soaha sen verran väljyyttä, että ensimmäinen heltisi. Loput kyllä helpommin nousivat, loppupään miehet ihan ittestään. Niin oli ahasta Raatteen korsuissa. Joo!

Tähän ei ollut kellään enää mitään lisättävää. Ah-dasta oli ollut vähin siellä ja täällä. Raatteen tien var-silla kaikkein enimmin.

Toisena kertana tulee puhe onnenpotkuista eli sattumista, joita sodassa tapahtuu milteipä joka miehelle, muutamille harva se päivä.

— Meidän komppaniassa niitä sattui kaikkein useimmin soppakanuunan lataajalle, — ehätti savi-pellon poika aloittamaan omaksi vahingokseen, sillä aloittaja tavallisesti veti lyhyemmän tikun. — Kuvitelkaahan, eräänäkin päivänä, kun mies tuhrii ja tuskittelee huonosti vetävää kanuunaansa saamatta aikaan vetoa, vonkuu suutari, niin oikee! Ihan elävä suutari lennähtää hänen jalkojensa välitse, halkojen ja soppakanuunan etuseinän lävitse. Kyllä syntyi vetoa! Niinkuin viemärin suulla kokoojajaojassa, kun koko luukku tempaistaan pois. Saimme tulikuuman hernesopan puoli tuntia aikaisemmin kuin tavallisesti. Niin oikee! Totta on joka sana, vaikkei se mikään uskonkappale ole, — lopetti ojamies.

— Ihmekö tuo, jos sorassa läpiä tehrään. Sehän mun käsittääkseni on koko kahinan pohjimmaanen tarkootus. Ihmeellisempää musta on, kun vanhat, ennen tehryt lävet täyrestä tuhotaan. Sellaastakin sattui meillä Taipaleen joella. Ootteko ehkä kuulleet jo siitä?

Emme olleet. Lakeuksien poika rykäisi ja kertoi:

— Meillä oli poika, joka oli kaikkehen hyvä, niin-
kuin muutamat tuppaavat olemahan. Suupelissä hän
oli vihron viimeenen, aivan voittamatoon. Hän vi-
helsi ja lauloo yhtä aikaa ja mulkooli kahtehen suun-
tahan silmillänsä. Hän lauloo ja riimitteli värsyjä-
kin ihan jokapäiväasistä asioosta syöressänsä, maa-
tessansa ja pieniä korsuaskareita tehressänsä. Kun-
pa kerrankin yhtenä iltapuhtehena hän rupesi siivoo-
mahan kivääriänsä, riimitti ja lauloo:

Jos miehell on piippu ja pyssy ja akka.

niin käres on suurassi tai raurasta ranstakka!

Ja samalla kun hän näin lauloo, hän aikoo ruveta
sohlottamaan pyssynpiippuansa, minkä toimituksen
te jokaanen hyvin tunnette ja tierätte. Mutta tierätte-
kös, pojat! Siitä ei tullut yhtään mitään, siitä rassaa-
misesta nimittäin. Hän yrittää kuin poika, kummas-
takin päästä. Hän vähentää riivehiä, vähentää ja vä-
hentää, yrittää ja yrittää ja hikoilee kuin riihimies. Ei
mitään. Rassi ei painu sisään, ei tuuman vertaa. Si-
loon pojan naamaa alkaa vetää jo totiseksi. Laulu oli
jo aikapäiviä sammunu, se ritkahti alkuhunsa, katke-

si kerta kaikkiaan kuin linnun kinttu.

— Mikä mun pyssyni sisähän on mennyt? hänen täytyy lopulta sanua ja samalla turvautua meidän näissä asioissa itseänsä taitavampien asiantunteemukseen. Tarkastellahan siinä sitten asetta miehisä. Tirkistellähän kaasulampun liekkiä vasten suuta ja perää. Mitään ei lävitse näy. Se oli tukossa kerta kaikkiaan! Arvatkaapas, pojaat, mitä siellä oli?

Mistäpä me sen olisimme arvanneet, ja vaikka olisimmekin, emme toki olisi raaskineet häneltä ilmaisemisen iloa riistää.

— Konekiväärin kuulia! Nikkelikuulia kuin litistyneitä hernehiä suusta patruunapesähän asti! Sitä siinä sitten miehissä katseltihin ja ihmeteltihin. Kuinka olikin noin osannut! Ja kuinka poika oli jaksanut pitää pyssyn perää niin kauan kohrallansa!

Kaiken iltaa me sitten annoomma hänelle hyviä neuvoja. Yksi käski kiinnittämähän vanhan korkkiruuvien laastikun päähän. Toinen neuvoi poistamahan kivääristä lukkolaitteet ja pitämähän sitä sopivalla hollilla vielä huomispäivänäkin: ehkä puhkaasee läpi, kun sisään ei enää mahdu. Kolmas esitti: Viisahinta vaihtaa iltahämärissä jonkun iivanan kans-

sa avoreikäisempähän rautahan! Tätä hyvää neuvoa poika sitten lienee nourattanutkin, koska muutamana iltana taas sohlotteli laastikullansa. Mutta eipäs laulanut, eikä riimitellyt enää värsyjä, ei alkuunkaan. Vihoiteli vain ja mulukooli joka suuntahan.

Siihen päättyi Pohjanmaan pojan juttu sattumista. Näytti kuin Kainuun pätkällä ja Karjalan kiharatukkaisella ei tällä kertaa olisi ollutkaan halua haastelukilpailuun. Kiharatukkainen kukkui sen ensinnä sanoiksi.

— En mie viihtä haastaa tuollaisii! En mie viihtä kuunnellakaa noi roskaisii juttui!

Hän käpsähti jaloilleen, niisti nenäänsä ja lähti, niinkuin olisi loukkautunut jostakin. Myös Kainuun pätkä nousi ja nosteli lyhkäisiä housujansa molemmista taskuista.

— Joo! Niin se on! Ei sitä viihtä kertoa roskaisia juttuja näin päivällisen eillä! Ei viihtä! Joo! Niin se on! Joo!

Ainoana jäävittömänä kuulijana ja palkintotuomarina annoin saviseudun salaojan kaivajalle yhden pisteen ja Etelä-Pohjanmaan suoranenäiselle kaksi pistettä. Mutta vieläkään en käsitä, mitä roskaista hä-

nen muistelmissaan oli. Luultavasti kiharatukkainen keksaisi sen ja Kainuun pätkä ajoi hänen vasikallansa kuin porolla ja pulkalla. Joo! Niin kai se oli! Joo!

Oli meillä vakavampiakin juttuja, joita muisteltiin ilman kilpaa. Vaikka mikä tuon tietänee. Eiköhän kaikessa, missä neljä tai kolme, vaikkapa kaksikin vain jollakin tavalla etenee, ole aina hienoinen kilpa takana.

Karjalan kiharatukkainen kertoili meille hyvis-
tä »pystykorvan» miehistä (hän tietenkään ei tietänyt mitään meidän lohkomme »pystykorvasta» ja sen miehistä, jotka olivat jo olleet ja menneet). Niitä oli ollut useampiakin, mutta yksi oli ollut oikea mato miehekseen. Hän oli lukenut lehdistä ja kuullut usein radiossa, että olimme joutuneet taisteluun vähintään viisikymmenkertaista vihollista vastaan. Tämän me kaikki olimme monta kertaa kuulleet. Mutta Karjalan oravamies ajatteli asian loppuun ja teki siitä itselleen talvikautisen työohjelman. Jos kerran oli viisikymmentä vihollista yhtä vastaan, niin ne viisikymmentä oli napsittava hengiltä, mikä siinä muu auttoi. Ja kun jokainen omalla kohdallaan suorittaisi urakkansa, niin. . .

No niin, lopun jo saattoi arvata kuka tahansa. Hän ryhtyi urakkaan, niinkuin aikaisempina syksyinä oravametsästyksen, hiiviskeli pystykorvineen samoissa metsissäkin. Eroa vain oli siinä, että hän liikkuski nyt ilman koiraa, yllään valkoinen jakku, ja panoksetkin napsahatelivat vähän kuuluvammin. Niin, eikä hän nylkenyt nahkoja reppuunsa, kuten ennen oli menetellyt. Hän vain merkkasi ne pienellä ristillä mustakantiseen taskukirjaansa. Hänellä oli kärsivällisyyttä ja kieltämättä myös hyvää onnea. Hänen osuutensa, viisikymmentä, tuli ennen pitkää täyteen.

Nyt hän olisi voinut jo hellittää. Mutta milloinka oikea metsämies hellittää, jos riista ei näytä loppuneen. Sehän ei loppunut kesken aikojaan tänä pyyntikautena, ja Karjalan metsät olivat laajat. Hän jatkoi vanhoilla ja uusilla laduilla. Toinen viisikymmentä tuli täyteen. Mutta arvatkaapa, tyytyikö hän vielä tähänkään?

Arvasimme, mutta emme arvanneet oikein. Hän ei tyytynyt vielä edes kolmanteen satsiin, vaan napsuteli neljännen, jopa viidennenkin viisikymppisen yhteen menoon, koska kerran hyvää keliä ja panoksia riitti. Ja koska joukossa varmaan oli useita sellaisia,

joilla ei ollut näinkään hyvää tuuria, metsästysmaista puhumattakaan. Hän oli luonteeltaan hyvin vaatimaton, tämä oravamies. Metsissä tavoitettu saalis häntä aina hävetti, joko liian pienuuden tahi liian runsauden vuoksi. Hänen täytyi sen selittämiseksi etsiskellä syitä ja vastasyitä puoleen tahi toiseen.

Mutta suuresta valppaudesta huolimatta hän itse sitten kerran sai napsun leukapieleensä; jossa-kin rintamantakaisessa sairaalassa hän paranteli sitä parhaillaan. Sanovat, ettei siitä enää tule kunnon kalua, leuasta nimittäin, miehestä kyllä. Varmasti hän napsii jälleen muina talvina oravia, ellei tähtäimen eteen ahdisteta isompaa saalista, jota hän hiljaisena, vähään tyytyväisenä rauhan miehenä ei ensinkään himoitse.

Tähän päättyi kiharatukkaisten tosikertomus, jonka paikkansapitäväsyyttä minulla ei ole mitään syytä epäillä. Kainuun poika jatkoi, kokemuksistaan Raatteen tieltä, — kohensi housujaan, hieroi silmiään. Joo!

Hänellä oli tässä kuten muissakin kertomuksissaan hieman omituinen menettelytapa.

Ensi alkuun hän kehui vihollista ja hänen varus-

tuksiansa. Vastustajat olivat uljaita, kuolemaa ja kaikkia vaikeuksia pelkäämättömiä miehiä. He hiihtivät kuin pojat ja tappelivat kuin kukonpojat! Mutta maahan he kaivautuivat kuin myyränpojat. Ja kun he keran pääsivät pureutumaan kamaran alle, ei heitä saanut sieltä ylös polttamallakaan! (Ei muutoin kuin kaivamalla, mutta sen hän oli kertonut jo aikaisemmin.) Niin se oli! Joo!

Sitten hän ryhtyi tekemään selvää heidän varustuksistaan. Me olimme nähneet paljon kuvia, jopa elokuvia h-vaunuista, kuorma-autoista, kärryistä ja kärrynpyöristä, koko Raatteen tien seitsenkilometrin mittaisesta, kesken aikojaan hajonneesta makkarasta. Viisaana, vaikkakin tihrusilmäisenä miehenä hän ei siitä puhunut sanaakaan. Hän jutusteli vain, mitä muuta hyvää sieltä kymmenien tuhansien miesten ja hevosten kaatumapaikoilta oli esiin kaivettu. Siinä oli tavaraa venäläistä, puolalaista, ranskalaista . . . jopa kuormakaupalla sellaista, mitä juuri ensi hätään ei valloitetussa maassa luulisi tarvittavankaan, muutammat sydänmaan miehet tuskin tiennevät maailmassa olevankaan.

Mutta sitten he olivat saaneet armeijakunnan ko-

mentajalta käskyn makkaran pätkän motittamisesta. Mikäpä siinä. He sylkäisivät kouriinsa, kuten Kainuussa on tapana. Makkara palstoitettiin noin viiden kilometrin laajuudelta molemmin puolin. Muutamia kuuden tuuman tykkejä hinattiin sopiviin kohtiin, ja sitten se alkoi. Tehtiin motti motin jälkeen. Kahvipuita tehtiin komeista tukkipuista. Pikkupillit pirisivät yötä ja päivää. Pojat heittivät nuttunsa kuusen oksaan ja hiihtivät kuin ilvestä. Vallattiin ja puhdistettiin motti motilta ja sitten vielä ne metsäpalstatkin korsu korsulta.

Joo, niin se kävi! Joo!

Näin kertoi Kainuun poika, nosti housujaan ja pisti tupakaksi, emmekä me voineet väittää, etteikö kaikki olisikin tapahtunut juuri niin. Joo! Raatteen tie on Raatteen tie, on ja pysyy. Uljaat aron pojat makaaivat siellä tuntemattomissa haudoissaan, heidän neli-jalkaiset kohtalotoverinsa toisissa haudoissa. Kärrynpyöriä riittää suomussalmelaisille korjailemalla kolmeksi vuosikymmeneksi.

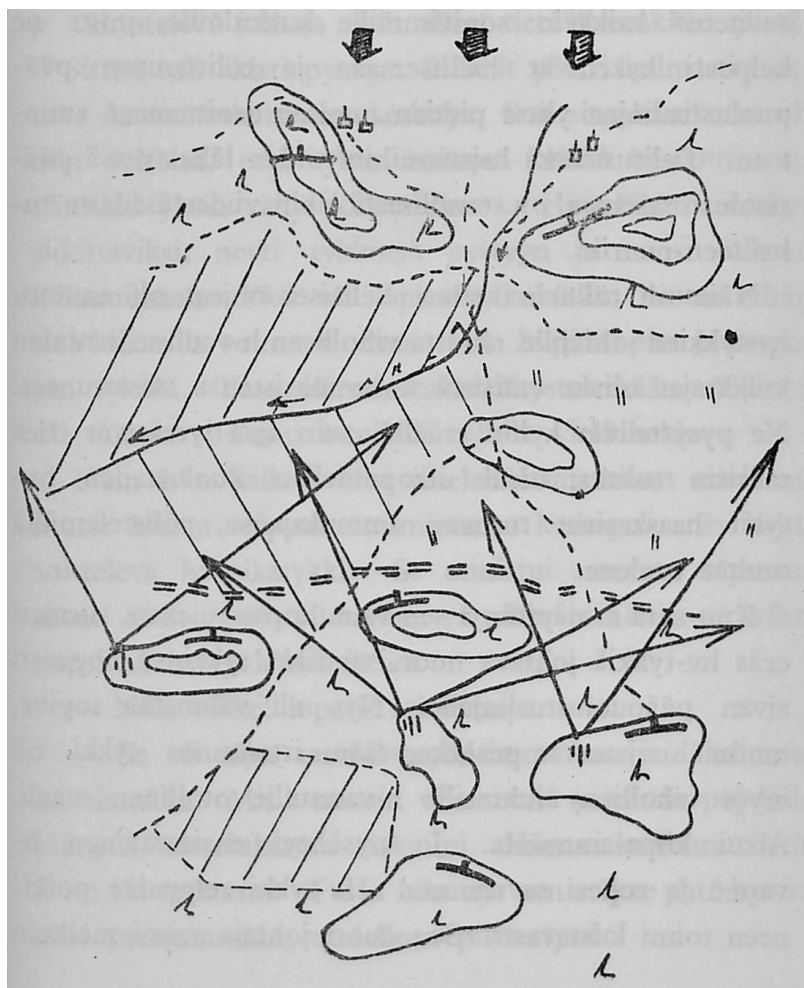
Mutta kerran taas, kun istuimme viiteen pekkaan neliskulmaisen pöydän ympärillä, kaivoi Lounais-Suomen poika povitaskuun ja iski eteemme pöytä-

laudalle kotipeltojensa salaojituskartan. Lähemmin tutkittaessa havaittiin, ettei se ollutkaan salaojitus-suunnitelma Varsinais-Suomen jokilaaksoista, vaan asemapiirros hyökkäysvaunutaistelusta Summan loholla. Ja kun saviseudun poika lähtiessään unohti sen pöydälle, kätkin minä sen vuorostani povitaskuuni ja voin selostaa hänen kertomuksensa teille hänen karttapiirroksensa mukaan, kuten alempana seuraa. Niin oikke!

Oli taas odotettavissa vihollisen h-vaunujen tukema hyökkäys, niinkuin kymmeniä kertoja ennen. Routainen maa tärisi, ilmassa jyrysi ja sätkätteli ilkeäntuntuisesti. Ankara tykistöpehmitys oli jo aikaisemmin suoritettu, mutta meikäläisillä ei ollut mitään syytä liikkua korsuistaan. Ainoastaan vartijat ja tähystäjät olivat tarkkoina tähystyspaikoillaan.

Vähitellen tykistötuli hiljeni. Niinkuin etääntyvän ukkosen jymy se harveni ja vaimeni. Mutta pian sen jälkeen ensimmäiset h-vaunut vierivät näyttämölle tunnustelemaan. Ja nyt te, hyvät lukijat, voitte ryhtyä käyttämään salaojurin karttatietoja hyväksenne.

Vihollisen h-vaunut lähestyvät paksujen nuolten osoittamasta suunnasta. Meidän lohollamme on en-

simmäisenä vastassa valvontalinja , joka ammun-
nallaan suorittaa hälytyksen, mutta vetäytyy sitten

syvemmälle. Seuraavina tukimiehinä toimivat taisteluvartiot, [REDACTED], joiden päätehtävänä on pakoittaa vihollinen mahdollisimman varhain paljastamaan aikensa. Pääpuolustuslinja = = = = = oli aukean niityn takana ja vasta sen takana metsän suojaamassa rinnemaastossa olivat varsinaiset tukikohdat [REDACTED] hv-tykit ja tuliaseiden pesäkkeet [REDACTED]. Pommarit ja y. m. s. [REDACTED], [REDACTED] liikuskelivat usein pääpuolustuslinjan etupuolella, mutta hv-torjuntatykit ja pesäkkeet tulittivat niityn ylitse. Hv-tykit [REDACTED] olivat sovitettut kaikkein sopivimmille kukkuloille, joista ne helposti kykenivät hallitsemaan ja tulittamaan pääpuolustuslinjan ylitse pitkien nuolten osoittamaan suuntaan. Tulitusmatka h-vaunuihin niiden lähestyessä pääpuolustusasemaa on tavallisesti noin viidestäsadasta tuhanteen metriin.

Näin oli tälläkin kertaa. Sellaiset ohjeet oli annettu hv-tykkien johtajille. Mutta vihollisen h-vaunut ja niiden kuljettajat olivat entisistä kokemuksistansa viisastuneet. Ne pysyttelivät kyllin etäällä, vain ajaa jyräsivät edes takaisin tulitusmatkan ulkopuolella. Puolustajien hv-tykit haaskasivat turhaan ammuk-
siansa, pölistelemällä multaa tuuleen.

Kun siitä ei näyttänyt sen valmiimpaa tulevan, siirrätti eräs hv-tykkiä johtava nuori vänrikki tykkinsä nopeasti aivan pääpuolustuslinjalle. Nyt oli välimatka sopiva, mutta suojatusta pesäkkeestään irtautunut tykki oli myös vihollisen lukuisille h-vaunuille otollinen maali. Alkoi kilpa-ammunta. Jo pysähtyi ensimmäinen h-vaunu ja rupesi savuamaan. Hv-tykki reippaine poikineen toimi loistavasti. Sen nuori johtaja seiso i melkein suojattomalla paikalla, tähystäen kiikarillaan rohkeasti. Sopivista tähtäysmaaleista ei ollut mitään puutetta; vahinko vain, että ne hyrräsivät eteenpäin. Jospa hetkenkin olisivat pysyneet alallaan. Mutta hyviä sattumia tuli näinkin. Jo toinen pysähtyi ja savusi. Jo kolmas! Kranaatit räiskähtelivät ympärillä tuhkatiheään, mutta miehet ja tähystelevä johtaja eivät olleet tietääkseenkään niistä.

Sitten tuli äkisti pysäys. Heidät yllätti kolmasti toistuva kranaatinheitinten keskitys. Sen sirpalevaikutus oli niin tuhoisa, että tykin hoitajat kaikki haavoituivat, vänrikki yksin säilyi kiikareillensa. Hän lähetti miehet sidottaviksi, nosti tykkinsä pystyyn ja nousi jälkeen kiikaroimaan. Yksi oli sopivalla kohdalla, mutta eihän sitä kiikarilla voinut vioittaa. Hän hy-

pähti alas ja ampui sen tykillä. Taas oli noustava tähystelemään. Toinen oli tulossa. Hänen onnistui tuhota vielä sekin.

Näin hän kaiketi olisi mielellään jatkanut edelleen, mutta hänen reippaan toimintansa keskeytti eräs kohti soitteleva hv-pikatykki. Se onnistui saamaan täysosuman. Siihen päättyi nuoren vänrikin ja hänen terävästi napsivan hv-tykkinsä tarina.

— Niin oikee! lopetti salaojittaja.

— Se oli uljas tarina! myönsimme me ja lähdimme kävelemään. Minä nousin viimeisenä ja pistin pöydälle jääneen taistelukartan taskuuni. Hän ei kaivannut sitä, ja se jäi taskuuni. Tässä hän nyt sen näkee yhtä hyvin, ellei paremminkin, uudelleen piirrettynä.

YHDEKSÄSTOISTA LUKU

Viipurin pamauksia. Hiljaa kiven takana.

Outo seisahdus pitkän rähinän jälkeen.

Kuin veljet keskenään. Miksi tappelimme?

Sanotaan, että matokin kuolee päästään, mutta ellei se kuole ennen auringonlaskua, niin rupeaa jälleen elämään. Näin kävi minulle. Sain tällin päähäni, en kuollut ensimmäiseen auringonlaskuun mennessä enkä vielä toiseenkaan, ja niin jäin elämään. Toipumiseni tapahtui niin nopeasti, että itsekin ihmettelin. Nuori, parraton lääkäri myös ihmetteli, vaikka ei siitä mitään puhunut. Hän katseli vain ja puheli muita mukavia.

Ja niin koitti se aurinkoinen maaliskuun aamupäivä, jolloin minun oli noustava ja sanottava hyvästit komealle hotellille, sen lääkäreille ja enkeleille, Kollaanjoen, Raatteen, Summan ja Taipaleen verrattomille pöytätovereille kuten kaikille muillekin tämän loistavan toipilaskotimme hyville aseveljille. Iloitsin siitä, että jälleen pääsin tapaamaan kotoisia ase- ja veriveljiäni siellä jossakin, mutta murehdin sitä, että

monet hyvät jutut jäivät vielä aurinkoisen huoneen pöydän kulmalle nauttimatta.

Minun ei tarvinnut matkustaa Karjalan kannakselle, ei muuta kuin portille; asiat olivat tällävälin kehittyneet jo siihen vaiheeseen. Tämä portti ei ollut mikään sen vähäisempi kuin vanha ja monista tappeuksistaan kuuluisa Viipurin kaupunki. Mutta vaikka isäukko pätevästi todistelikin, ettei uusi ole koskaan entisen veroinen, luulen silminnäkijänä voivani vakuuttaa, että tällä kertaa oli, ellei vähän parempikin. Tuskinpa tämän kunnianarvoisen tappelupaikan kuajat ennen olivat tunteneet tällaista tärinää. Kapsäkkejä, isompaa ja pienempää kenttäpostia, satoi suoraan ja kaaressa. Ilman täytti katkeamaton jyrinä, tiilenporo, tulipalojen savu. Tuskinpa edes aurinko, joka sentään katselee maailman menoa melko turvallisen tähystysmatkan päästä, uskalsi pistää naamaansa pölypilvien ja savuverhojen raosta esiin. Tai ehkä se häpesi niiden puolesta, jotka syyttä suotta hävittivät kunnista kaupunkia.

Mutta Torkkeli Knuutinpajan linna Viipurin lahden pohjukassa seisoi yhä vanhalla paikallaan järkkymättömillä kallioillansa. Sen korkeimmassa tornis-

sa hulmusi Suomen sotalippu. Tuuli puhalsi kaakosta, ja leijona heristi miekkaansa samaan suuntaan, vaikka varpaitten välistä jo veri tiukkui. Oli kai tämä linna jo vuosisatojen kuluessa monta pamausta kuulunut, mutta eipä varmaan näin monta saman auringon kiertämällä. Hyvä paukku lienee aikoinaan ollut sekin Knut Possen täräyttämä, koska siitä niin kauan oli ääntä pidetty. Lieneekö ollut tuon kummempi kuin yksi näistä?

Tämänkin tapaisia mietteitä tuli mieleeni muutamien aseveljien kanssa raunioituvan kaupungin katuja hiiviskellessäni. Täytyi vähän varoa, ettei saanut myös itse tiiliskivistä pääkuoreensa, varsinkin sellaisen miehen, joka hiljakkoin jo oli tällin saanut. Siinä puikkelehtiessa oli siis pakostakin hiukan aikaa katsasteluun. Mieltä viihdyttäväksi en näkemyksiä kernaasti sanoisi, niin vaihtelevia kuin ne olivatkin.

Tuossa oli räjähdyspommi pirstannut ja polttanut matalan puutalon. Pikku rautahella vain oli jäänyt murtuneen palomuurin kylkeen. Hellalla oli myös keittokattila. Tuolla pääkadun varressa jysähti raskas täysosuma kuusikerroksisen kivitalon seinään. Hyvä tuollaiseen maaliin oli paukutella. Ellei sattunut yh-

teen, niin osui toiseen tai kolmanteen. Yhtä hyvä, hjuva! hjuva! a, vot harasoo!

No niin. Minä katselin mitä siinä tapahtui, eikä siinä juuri kylmä ehtinyt tavoittamaan, niin nopeasti kaikki kävi, tuli ja meni. Ensin kuului se tuttu ulina. Sitä seurasi tärskäys. Seinä humautti sisään päin, mutta miltei samassa se alkoi vyöryä ulos päin, katot, ikkunat, savupiiput, nimikilvet kaikki samassa rytäkässä. Miten jatkuva alastulo tapahtui, sitä en enää nähnyt, sillä kaikki peittyi vahvana pilvenä ryöppyävään poroon.

Mutta eräässä toisessa paikassa näin, mitä pienempikin pirulainen muutamssa hetkessä sai aikaan. Se sätkähti valmiiksi avatusta ikkunasta sisään, joten etuseinässä ei ollut mitään särkemisen vaivoja. Avaran huoneen lattialla oli suuri soittokone, sellainen kolmikulmainen, jonka ruskeaksi kiilloitettu kansipöytäkin oli vaarin tupakkamaan kokoinen. Juuri siihen parhaalle paikalle se rätkähti. Kallis soittokone hajosi kappaleiksi. Kielet, kansilaudat, koskettimet pirskahtelivat pitkin seiniä, jotka taulujen, peilien ja valkoisten pystypylväitten kanssa mätkähtelivät lattiaan. Hyi! Pahaa teki jo sivustakin katsella sitä hä-

vityksen kauhistusta! Eikä tämä tapahtunut vain yhdessä tai kahdessa paikassa. Kymmenissä, ehkäpä sadoissa taloissa nähtiin yhtä ja samaa sillon. Minä olin saanut tarpeekseni Viipurista ja Viipurin pamauksista. Lähdin etsiskelemään joukko-osastoani.

Puolipäiväisten etsiskelyjen jälkeen löysinkin sen lopulta, tai ainakin sen räppeitä kallioiselta pikku saarelta Viipurin lahden rannalla. Tuttuja naamoja siellä vilahteli, mutta ne olivat parroittuneet, silmät olivat liian syvällä kuopissa. Jälleennäkemisen ilosta ei tässä yhteydessä paljonkaan voida puhua, sillä poikiemme olemiset ja elämiset olivat täällä sitä ja tätä. Reserviharjoituksiin kokoontuneesta joukko-osastostamme lienee tuskin ollut jäljellä enää puoltakaan. Sitä oli täydennetty toisen ja kolmannen joukko-osaston jäännöksillä. Siitä huolimatta se kutistui kutistumistaan kuin jyväkasa hyvin jauhavan myllyn tuutissa. Vihollinen pommitti ja tulitti näitä uusia asemiamme hellittämättä yötä ja päivää.

Asemiksi niitä ei juuri enää voinut nimittää. No, miksikä ei. Asemiahan ne olivat, kovapohjaisia lisäksi. Korsuja sitävastoin, enempää pakkasen porotusta kuin vihollisen tulitusta vastaan, ei ollut nimek-

sikään. Ei ollut liioin tykkeitä, vielä vähemmin tykin ammuksia. Ison-Jallun pyssyjä ja muita keveämpiä tuliaseita sentään vielä oli ja pientä muonaa niille milteipä riittämiin. Niiden avulla ja miesten hellittämättömällä sisulla oli hyökkäävä vihollinen lyöty jo monta kertaa verissä päin jälle saarten ja rannikon kallioäyräiltä.

Suunnilleen tällainen oli tilanne, kun ilmoitettiin joukko-osastooni ja pojat toivottivat minut tervetulleeksi.

— Terve, terve, Lamminahon poika!

— Oletpa pulskistunut matkallasi!

— Olet tainnut makailla lihapatojen ääressä!

— Nyt saat jälleen totuttautua asustelemaan ketunpesissä!

Näin he tervehtivät minua.

— Missä on vapaa ketunpesä? Näyttäkää se minulle! huutelin puolestani.

Kuinka he sellaista kykenivät näyttämään, koska itsekin olivat kuin luolastaan savustetut ketunpojat. Mutta sisuansa he eivät kadottaneet, se täytyy vihamiehenkin tunnustaa. Ankarien pommituskeskitysten aikana piileskelimme kivien ja kallioitten takana.

Moni nukahti, tai laahattiin haavoittuneena sidontapaikalle. Useampi toki jäi, ja kun vihollisen jalkaväki jälleen yritteli, rapisi kivien kolosta kovaa ja kuumaa kuten ennenkin.

Näin kului muutamia päiviä, tulessa, nälässä ja pakkasessa. Siitä tulee kerran joku loppu, aavistelimme me, mutta kukaan ei arvannut, kuinka pian ja kuinka yllättävällä tavalla se tapahtuisi.

Niin valkeni vihdoin se jälkeinpäin monta kertaa mainittu maaliskuun 13 päivä. Sama tarina, saraa vihainen postipäivä kuin ennenkin. Tuntuipa kuin pommitus meidän kallioittemme kohdalla olisi aamupuolella ollut kiivaampikin kuin ennen. Sitten tuli ankara keskitys, ja erään Mikko-nimisen tutun pojan kanssa pyyhälsimme täyttä lentoa suurehkon maakiven turviin, jonka katveen puolella oli hiukan ketunkuoppaa.

Ja jonkun ajan kuluttua ammunta lakkasi. Kerta kaikkiaan se pysähtyi maalla ja merellä, ilmassa ja joka paikassa. Astahdimme esille ja heristimme korviamme. Ei mitään, ei missään päin, ei niin ainokaista nallipyssyn napsausta.

— Tämä tuntuu jo ihan kaamealta! Niinkuin maa-

ilman loppu olisi tulossa! kummasteli Mikko. Mutta kun me siinä kiven ympärillä pyöriskellen suut avoimina töllistelimme, kuului pahasti pirstoutuneen kuusen oksalta:

— Ti-ti-tyy! Ti-ti-tyy! Titi-tyy!

Pieni pakkastintti siellä julisti ankaran sotatalven loppuvaksi ja rauhan kevään koteihin ja synnyinmaahan jälleen saapuvaksi. Kohta kuulimme saman viestin pojilta useammaltakin taholta, vaikka virallisen viesti miehen ilmoitus tuntia aikaisemmin oli välttänyt huomiomme.

Pojat keräilivät oudonnäköisinä vähiä kamppeliansa. Joku nauroi, mahdollisesti joku itkikin. Ilosta vaiko surusta, sitä hän tuskin lienee maininnut. Muutamat arvelivat, ettei tämä tiedä hyvää. Joka tapauksessa se oli rauha raskaan sodan jälkeen. Mitä tahansa se mukanaan toisikin, niin olimme tehneet voitavamme. Meillä oli puhdas tili. Tuntui kuin olisimme voittaneet, vaikka kaikki ulkoiset merkit viittasivat siihen, että olimme hävinneet. Päättynyttä taisteluumme ei meidän missään tapauksessa tarvinnut hävetä.

Pian alkoi kuulua iloisia huudahteluja myös kau-

empaa, äskeisen vihollisemme linjoilta. Etulinjoilta palaavat miehet kertoivat naapureittemme ilonpidosta. He olivat tanssineet ja laulaneet, tulleet kädestä tervehtimään heitäkin ja tarjonneet auliisti tupakkaa, leipää, kaikkea hyvää, mitä heillä oli. He olivat kuin parhaita veljiä, ilman vihaa ja katkeruutta. Niin kai olimme mekin pohjimmaltamme, vaikka emme sitä juuri näin avonaisesti näyttäneet. Miksikä olisimmekaan vihanneet toisiamme?

Mutta miksi sitten olimme tappaneet ja haavoittaneet toisiamme? Meillä oli mielestämme kallisarvoista puolustettavaa, koti, isänmaa, ajatuksen ja toiminnan vapaus ja niiden vuosisataiset perinteet. Mitä oli heillä? Jotakin muuta, mitä me emme tunteneet. Joka tapauksessa heidät oli saatu matkaan mahtavana, eteenpäin vyöryvänä tuhoaaltona. Me olimme lähteneet rakentamaan tokeita sen eteen. Me kastuimme siinä rytäkässä, paljon nuorta verta ja kaistan kallista maata menetimme. Mutta emme sentään menettäneet parastamme, tulevaisuuden uskoa. Siltä pohjalta me ryhdymme uudestaan rakentamaan kaventunutta maatamme.

Näin moni hengähtävä aseveli sinä päivänä var-

maan ajatteli. Mutta levähtämään emme suinkaan joutaneet, koska meillä kuten muillakin oli paljon työtä ja puuhaa. Karjalan kansa samosi uusille asuintiloille reippaasti ja valittamatta. Me autoimme heitä raskaassa vaelluksessa vointimme mukaan. Siinä meille kirkastui uusi ihme. Kansa on enemmän kuin maa. Se on elävä, virtaava voima. Se on neste, joka liikkuu astiassa. Jos astian laitaa, maan rajaa siirrettään, nousee neste, hakee uutta elintilaa. Kun astian kuhmu oikaistaan, tulee se takaisin. Palaa se omalla-kin voimallaan, jos paine on riittävän suuri, mukautuu myös uusille tiloille, ellei kuhmu oikene.

Näin johduimme pakostakin siirtopäivinä ajattelemaan, avustellessamme sankarillisesti kohtaloonsa alistuvan kansan vaellusta. Se oli näky, joka murehdutti ja rohkaisi katselijaa. Tuollainenkin kansa voitulla lyödyksi, — kukistetuksi ei milloinkaan.

KAHDESKYMMENES LUKU

Kevätaamuna kotiin. Tulija saa odottamattoman kyydin. Häntä ravistellaan kuin maitopulloa. Käki kukkuu ja pikkulintuset laulelevat. Mutkan kautta kulkien hän tapaa lampaita aurinkoisella aholla. Tähän Lamminahon Eemelin sotapolku loppui. Tai aikoiko se vasta? Kysymystä voidaan selvittää jälkeenpäin. . . . toivottavasti vasta 50 vuoden kuluttua.

Juna jätti minut kotiasemalle varhaisena kevätaamuna. Uninen kirjuri viittasi kintaallaan, kottarainen vihelteli asemapuistikossa, ja kaksi kukkoa harjoitti kilpalaulantaa. Muutoin vallitsi seutukunnalla täysi rauha niinkuin jo koko maassa.

Näin varhain oli turha ruveta odottelemaan linjavaunuja tai muita onnen sattumia matkan jouduttamiseksi. Kotoa olisivat voineet lähettää polkupyörän, jos olisi tullut ajoissa ilmoitetuksi. Mutta mihin tällaisena aamuna oli kiire? Aikaa oli. Auringon reuna vasta ikään oli päässyt maasta irti, siivilöiden keltaista rieskaansa vihertävien metsien lävitse. Kohensin pakkauksen selkääni ja aloin patikoida. Päivän

joutuessa puoliin olisin kotimäellä, vaikka joisin jokaisesta purosesta ja kuuntelisin kymmentä käkeä. Tunsin ja muistin hyvin matkan. Olin sen monta kertaa kulkenut. Etukäteen jo suunnittelin, missä istuisin levähtämään, välipalaa haukkaamaan ja vettä hörp päisemään. Ketunleipiä jo toivoin löytäväni muutamista paikoista jälkiruuaksi.

Mutta harvoinpa ihminen saa juuri sitä, mitä etukäteen liian hartaasti kuvittelee. Tuskin olin vielä paria kilometriä patikoinut, en kertaakaan ojasta ryyppännyt enkä yhtään käkeä kuullut, kun kuulin jotakin muuta. Takanani tiellä se pörpötteli, eikä sen aiheuttajasta saattanut erehtyä. Vanha fordi, viiksihoppa, sieltä rämisti, eikä sellaista ollut näillä paikkakunnilla enää muilla kuin ukko forsmestarilla. Se oli katsomatta selvä. Että ukko oli lähtenyt varhaisena keväämmuna Huutokorven hoitoalueita tarkastelemaan ja että hän korjaisi tieltä aamuvarhaisen jalkukulkijan rämisevään roskaansa, oli sitäkin selvempi. Se lankesi luonnostaan kuin Manulle aamiainen.

Käyskentelin tien vasenta reunaa kuten nykyinen asetus vaatii. En ollut tulijasta ja räminästä tietäkseniäkään. Luulin jo, että ukko tekisi ihmeen ja ajaisi

pysähtymättä jalankulkijan ohitse; tietysti erehdyin. Tähän olivat syynä koneteknilliset seikat. Hän rämisti vain edessäpäin olevan pienen mäen nyppylälle, koska myös hänen hoppansa akkumulaattori ankaran talven jälkeen oli henkihieverissä. Mäen päältä kärry lähtisi itsestään liikkeelle, ja ellei lähtisi, niin vapaamatkustaja saisi auttaa. Terve järjenjuoksu, kuten ukolla aina.

— Hei, mies, tule autossa liukumaan! hän kiljui ennenkuin miestä tunsikaan.

— Kiitoksia pyytämästä! Hyvää päivää vain, herra forsmestari! tervehdin minä tiepuolesta.

— Sinäkö hylky! Lamminahon poika! ihmetteli hän.

— Sama epeli! Nykyisin tosin jo asemies Suomen tasavallan armeijassa, — täydensin. Sivumennen tulkoon mainituksi, että olimme vanhat tuttavat. Jo monena vuotena olin toimiskellut hänellä apumiehenä metsän leimauksissa, myös uistimen soutajana ja jäniksen kantajana. Me tulimme aina hyvin toimeen keskenämme, vaikka usein riitelimme. Hän riiteli, minä vain hiukan autoin häntä siinä.

— No voi suutari! ihmetteli äijä uudestaan ja tii-

rotti harmaitten silmäripsiensä lävitse.

— Ei toki! Alimmainen kersantti vasta, — vahvisteko minä.

— Kas, kas! Sama katajan venkale kuin ennenkin. Mutta milläs kepulikonstilla sinä nuo valkoiset kantinkinauhan pätkät olet olkapäillesi hankkinut? hän tiukkasi edelleen.

— Se on liian pitkä ja konstikas juttu näin julkisella paikalla esitettäväksi, — kiemurtelin minä.

— Vai niin, vai niin! Jos niin on, niin jätetään se nuotiolle. Tarvitsen sinua pian leimuksissa, — myöntyi äijä ja komensi minut käryävään kärryynsä.

Mutta tietystikään se ei inahtanut paikaltansa ennenkuin olin käynyt muutaman sylen työntämässä sitä. Sitten kyllä mentiin, että rautapellit rapisivat. Siitä ilosta hän karjahteli minulle vanhan virren, jonka olin kuullut ainakin tusinan kertaa. Kuinka »auto» muka oli hyvä ja aikaa säästävä kapine. Tämäkin yli kolmen penikulman matka valtapaikoilta Huuto-korven hoitoalueelle, joka ennen hyvälläkin hevosella ajaen oli kestänyt kolme tai neljä tuntia, meni nyt vajaassa puolessatoista. Myönsin asian merkillisyyden.

Vähän aikaa mennä rytyyteltiin äänettömästi. Sit-
ten äijä muisti viime talven ihmeelliset tapahtumat ja
alkoi muistutella minua niistä. Oliko maailmassa en-
nen nähty näin urhoollista kansaa kuin me suomalais-
set olimme? Oliko näin sisukkaita tappelijoita? Sellai-
sia poikia ei mahdu kolmeatoista tusinaan! Näin oli
hänen täytynyt monta kertaa rouvallensa todistaa.

— Ei varsinkaan sellaisia kuin oli Iso-Jallu, — li-
säsin minä. Jallu oli hänen reiluiimpia jätkiään, jon-
ka kanssa hän oli riidellyt monta vuotta. Minä ker-
roin hänelle Jallun viimeisestä urakkatyöstä viholli-
selle jätetyissä asemissa. Seuraavan mäen päällä hän
pysähdytti hoppansa, ja minun oli kerrottava historia
uudestaan.

— Kas semmoisia poikia! Kas semmoisia miehiä
metsä isänmaalle kasvattaa! He iskevät kuin ilvek-
set! He kaatuvat kuin karhut! Vaikka heillä ei olisi
kädessään kuin pihkainen kirvesvarsi, on heillä rin-
nassaan vapaan miehen sielu! He iskevät kuin. . . He
kaatuvat kuin. . .

Tapansa mukaan hän aikoi sanoa sen uudestaan,
mutta joku karvas pala nousi hänelle kurkkuun, kyy-
neleet eivät liioin olleet kaukana. Minun ei ollut ter-

veellistä jäädä niitä ounastelemaan. Hyppäsin ulos ja aloin työntää hoppaa. Siinä olikin työtä pitkäksi aikaa, sillä hän oli pysähdyttänyt kärryinsä liian kauaksi eikä tuhertamisen touhussa heti huomannut irroittaa jarrua.

Pääsimme toki liikkeelle ja sitten jälleen ramistimme että tie vapisi. Hän pauhasi, ettei Ison-Jallun, oikean suomalaisen jätkän, sankaritarinaa sovi häväistää paremmillakaan sotavaleilla. Ne voisoin kernaasti säästää metsänuotioille niinkuin Hurtti-ukko ennen muinoin. Piakkoin hän lupasi järjestää siihen tilaisuuden, kysymättä ollenkaan etukäteen, sopisiko se minulle vai eikö. No, koskaan varemminkaan hän ei viikkoja ennen tiedustanut sitä, ja aina oli sopinut.

Ilman enempää kommelluksia pääsimme Huuto-korven tienhaaraan. Tämän mainion talven päättäjäksi hän olisi tahtonut antaa minulle kyydin kotiportille saakka, mutta kun halusin päästä kotimäelle pienemmällä metelillä, kiitin nöyryimmästi kunnias-ta ja kiskoin itseni eroon hänestä. Siitä ei ollut meil-le matkaa enää kuin vajaa puoli penikulmaa. Hiljaa-kin astuskellen ehtisin perille hyvissä ajoin ennen aamiaista. Erosimme sovinnossa.

Maantie edessäni oli »suora ja sannoitettu», kuten laulussa sanotaan. Mutta tunsinpa myös toisen tien, josta ei voitu laulaa samaa. Päinvastoin se oli mutkainen ja kaita ja kivinenkin. Ehkä puolen virstan verran pitempikin se oli, ja kuitenkin en voinut välttää kiusausta, kun sen maantielle avautuva sulkuveräjä pian tuli eteeni. Minulla oli jonkunlainen sisäinen aavistus siitä, että kevään käki tämän tien varrella kukkuisi minulle iloisia elinvuosia. Sen enempää arpaa lyömättä jätin siis hiekoitetun valtatie ja hypähdin kiviselle, hauskasti kapisevalle polulle.

Puro solisi täyteläisenä. Linnut lauloivat iloisesti tuoreena vihertävässä metsässä. Istahdin polun viereen kivelle ja mehevää koivun varpua pureskellen kuuntelin, katselin ja vedin henkeeni kevättä. Se oli nyt tullut, lopultakin. Nautin siitä kuin janoinen kuohuvasta kaljasta. Suljin silmäni enemmän kuullakseeni, tugin korvani paremmin nähdäkseeni. Mutta väliin avasin selkoselälleen kaikki ikkunat ja otin joka puolelta mitä saatavissa oli.

Jo lennähti korpikuusen puolikuivaan latvaan tuuheapyrstöinen käki kilpailijaa kuulostellen ja riitaa haastaen, kuten sen tapana on kevätaamuina. Se oli

tänä keväänä ensimmäinen käkeni. Istuin hiljaa kuin saalistaan vaaniva hiirihaukka. Käkikukko keikahti latvasta oksalle ja alkoi soittaa. Olin toki ennenkin käkeä kuullut, mutta enpä ennen mokomaa. Niin se helskytteli kuin suntio vastavaletuilla kirkonkelloilla. Metsänreuna vavahti, taivaan ranta helähti. Pienempien laulajien ääni hukkui ja hävisi. Läheinen puro vain hiljaa solisten säesteli kunnian kukkujaa.

Vanhaa perintätapaa noudattaen laskin tarkoin kukahdukset, jäljellä olevat elinvuoteni. Puoleen saataan asti elävä kukkukello niitä minulle tipahutteli. Sitten se kakaisi kurkkuansa ja pudotti vielä muutama kaupantekijäisiksi. Olipa siinä vuosia! Nousin istuinkiveltäni ja esitin lentävälle profeetalle vilpittömän kiitokseni. Se lienee tuntunut hänestä vähältä, koska pyrstöään keikauttaen käkätti ja kaikkosi.

Hyvät lupaukset saatuani lähdin jatkamaan matkaani. Polku leveni. Siihen yhtyi toisia. Se ei kulkenut enää kovinkaan kaukana erääseen taloon johdattavasta kärrytiestä. Ennen sitä minun oma polkuni kääntyisi jälleen korpeen päin, mutta vanhan forsmestarin ja hänen yskivän hoppinsa ansiosta minulla ei ollut mitään kiirettä matkani jatkamiseen, huo-

letta saatoin tehdä vähäisen mutkan naapurin kesäsempien vasikkalaitumien kautta. Se oli menoa jo. Korpipolkuni jäi. Sirkutteleva pikku lintunen hypähteli edelläni kiveltä kivelle, keikahti katsomaan ja jäi odottelemaan.

Viheröitsevän koivikkomäen takaa kuului keveätä töminää. Painoin korvani maata vasten ja jäin kuuntelemaan. Se oli töminää! Kymmenien pienten kapsavien jalkojen rapinaa! Nousin seisomaan ja jäin hievahtamattomana odottelemaan kuin partiossa.

— Tuku lampaitani! tuku, tuku... kuului heleä, sydäntäni riipaiseva ääni. Hän toi lampaitansa isoon hakaan laitumelle. Veräjä oli tuskin kivenheiton päässä. Juoksin matkan ja tempaisin hiljaa veräjäpuut auki. Olisin hyvin voinut piilottautua aidan viereen katajapensaan taakse ja säilyttää lauman, mutta tällaisena aamuna se olisi ollut jänismäisen typerää. Hypähdin muutaman sylen tiestä ja veräjästä odottelemaan aholla istuen.

— Tuku lampaitani, tuku, tuku! kuului yhä lähempää. Joku isompi ja pienempi mää... mää! vastasi siihen. Kuin metsän kaikuna teki mieleni heittää lyhyet sanat takaisin, mutta se oli jo myöhäistä. Avopäinen,

sinipukuinen paimen riensi puolijuoksua edellä, lammaslauma kuin vaahtopäissä kuohuva koski keikkui ja hypähteli hänen kintereillään. Kädessään olevassa tuohisessa hänellä oli antipaloja, jauhoja tai suolanrakeita. Niitä ne kaikki kilvassa toistensa niskaan hyppellen pyrkivät haukkaisemaan.

Maistiaisvuoroja järjestellessään hän kulki syrjittäin, mutta veräjän edessä hän hetkeksi pysähtyi. Avattu veräjä kummastutti häntä; lauma ei kuitenkaan antanut hänelle aikaa pitkiin ihmettelyihin. Se työntyi ja työnsi häntä eteenpäin, kiertyi vyöksi ja leveni suvannoksi hänen ympärillään. Hän seisoి keskellä kuin sinertävä saari. Kaikki laineet, mustat ja valkoiset, pyrkivät hyväilemään ja nuoleskelemaan häntä. Nyt jo koko komeus lähti jälleen liikkeelle avonaista veräjää kohti. Se leveni ja kapeni, se hyppeli ja mäkätteli, ja sinisaari valkoisine antituohisineen keikkui keskellä. Sivusta katselijan oli vaikea päätellä, kuljettiko paimen laumaansa vai laumako kuljetti paimentansa.

Lampaita alkoi pulpahdella veräjästä, myös paimen pulpahti siitä. Hän sulki nopeasti veräjäpuut ja työnsi tuohisensa toiselle puolelle turvaan. Lampaat

olivat hajautumassa jo laitumelle, mutta kun joku haaleasilmäinen pässinpää ruohoa nyhtäessään tulla tupsahti jalkoihini, säikähti ja peräytyi, niin koko lauma säikähti sitä ja peräytyi saattajaansa kohti. Hän hätkähti myös, vaikka ei ollutkaan lammas, vaan paimen parhainta luokkaa.

— Sinäkö siellä!

— Minä! Ja sinä siellä!

Välimatka lyheni molemmista päistä. Lampaat kerääntyivät hänen takanaan puolipiiriin ja katselivat kummastellen, iso pässi mulkoili miltei uhkaavasti. Me pääsimme käden ulottuville ja tervehdimme toisiamme.

— Mistä tulet? tiedusti Kerttu.

— Sieltä mistä sinäkin, rintamalta! arvelin minä.

— Minäkö rintamalta? — Hän katsoi minua pyöreihin, suloisiin silmiin.

— Siltä näyttää, tuosta armeijastasi päättäen.

— Sinä olet sama kuin ennenkin! — Hän naurahhti paljastaen melkein yhtä monta valkoista hammas-
ta kuin hänen joukko-osastossaan oli samannäköisiä sotilaita.

— Mikä minä ennen olin? tiedustin minä.

— Veitikka, josta ei koskaan saa tolkkua.

Hän taittoi vikkelästi muutamia koivunoksia ja rupesi kuorimaan niistä vispilänvarpuja hampaillaan silpien. Kävin hänen apumiehekseen, taittelin koivunvarpuja hänelle. Sitten kävelimme rinnakkain polkua, joka oli liian kapea kahdelle eikä johdattanut meitä kumpaakaan siihen suuntaan, mihin meidän olisi pitänyt mennä. Se kuljetti meidät ennen pitkää lähteelle, joka oli pieni, mutta sitä vireämpi. Se kiehui valkoisia hiekkaporeita monesta silmäkkeestä, jotka alinomaa vaihtoivat paikkaansa. Sen vesi oli hopeankirkasta, kesällä kylmää, talvella lämmintä. Pitäjäläiset, jopa kirkonkyläläiset kuljettivat sitä pulloilla kotiinsa. Toiset nauroivat heille. Mutta naurajat eivät huomanneet, että he itsekkin kuljettivat kotiin-
sa n. s. terveysvettä vielä kaukaisemmista ja kalliimmista lähteistä, sen parempaa tulosta saavuttamatta. Lähteen reunalla ei ollut nyt tuohilippiä kuten tavallisesti.

— Tänä keväänä ei kukaan ole vielä käynyt juomassa täällä, — arveli Kerttu huulet ruskeina koivunvarpujen mahlasta.

Käväisin läheisessä koivikossa. Tuohi oli vielä

kiinteästi puussa kiinni, mutta pieneen juomalippiin ei tarvittu sitä kuin puolen kämmenen kokoinen palanen, sen verran kiskoisin vaikka hampaillani. Vuolaisin siihen koivunoksasta varren. Juomatynnyri oli yhtä puhdas ja täysi kuin viime keväänäkin tähän aikaan, kuin tuhannen vuotta sitten. Istuimme rinnakkain ruohopenkerelle, jossa virkistävää maan juomaa oli monta kertaa nautittu, janoisina tultu, kylläisinä lähdetty. Tässä lähteellä juotiin, vaikka ei olisi janottanutkaan. Minua kyllä janotti, en tiedä janottiko lammaspaimenta. Kuorin kermaa, kuten on tapana, ja upotin lipin veteen.

Mutta ennenkuin ehdin nostaa sitä kummankaan huulille, helkähti käki taas kukkumaan, nyt varsin lähellä. Se oli nähtävästi sama poikamies, joka äsken minulle takoi viisikymmentä vuotta ja kaupantekijäiset päälle. Reippaasti se poika jälleen lasketteli laidasta laitaan. Minusta tuntui kuin koko maailma ja minun tuohilippiä pitelevä kätenikin olisi vapissut. Pudotin lipin lähteen reunalle ja tartuin Kertun käteen. Se oli siro, jäntevä käsi, tällä hetkellä sekin vavahteli.

Mutta kukkujan ääni ei vavahdellut. Se pudoteli komean sarjan, käkätti ja lähti. Ja me ryhdyimme

valtavaan urakkaan, joimme kaksikymmentäviisi lipillistä lähdevettä, jokaisen annoksen jakaen puoliksi.

— Jo riittää! nauroi Kerttu, ja varmasti se riittikin. Mutta minä en vieläkään ollut löytänyt niitä sanoja, joita kaiken aikaa olin etsiskellyt. Onnekseni hän sillä hetkellä riensi avukseni, niinkuin nainen on meille avuksi luotu.

— Et ole mitään vielä kertonut matkastasi.

— Liian paljon asiaa tässä kerrottavaksi, epäsin minä.

— Kerro kaikkein jännittävimmästä sinun kohdallesi sattuneesta tapahtumasta! kehoitteli hän. Silloin minulle kirkastui. Vastasin empimättä:

— Jos tämä päivä luetaan vielä sota-aikaan kuuluvaksi, niin kaikkein jännittävintä minun kohdallani ei ole vielä tapahtunut.

— Mitä tarkoitat? — Hän naurahdi ja punehtui hiukan, mutta minä en enää punastunut, enkä liioin helittänyt, kun vihdoinkin olin päässyt sanalle.

— Olen tänä talvena sinua usein muistanut. Olen katsellut sinua unissa ja valveilla, kirkossa ja korsussa. Ja ellei sinulla itselläsi ole mitään sitä vastaan, niin

tänä päivänä, tässä lähteen reunalla se tapahtuu, mitä minä niin hartaasti olen ikävöinyt. Sinä olet minun, ja minä olen sinun . . .

Hänen kasvonsa punoittivat, mutta silmät loistivat, ja riemuitsevassa sydämessäni minä tunsin jo, että selviytyisin voittajana jännittävimmässä taistelussani.

Mitä tämän jälkeen tapahtui on asia, joka tosikertomuksissa, jopa romaaneissakin on jo niin monta kertaa ja niin perinpohjaisesti selostettu, että minä aloittelija kerta kaikkiaan en kehtaa kajota siihen. Enpä takaa, olinko vähään aikaan täysin selvällä järjelläkään, edes tietoinen siitä, mitä ympäristössämme tapahtui. Kesä hulvahti ylitseni kuin lämpöinen laine. Se paistoi, lauloi ja tuoksusi. Tunsin sen kohta veressäni ja rinnassani, metsäpolkua kotiin päin astellessani kevätkoivun mahlaisena mehuna myös huulillani.

— Tule sunnuntaina! kuului hänen kuiskauksensa sinisestä pilvestä viheriäisessä metsässä.

— Varmasti, ellei uusi sota synny. Siinä tapauksessa tulen aikaisemmin, — heitin hänelle vastaukseksi.

Käsi heilahti. Sitten ei ollut näkyvissä enää muu-

ta kuin lämpöinen taivas ja laulava metsä. Jos kukaan koskaan on ollut onnesta humalassa, niin minä olin nyt. Kuljin metsäpolkua kuin unessa. Mutta elävien lintujen laulavan ja kesäisen auringon tunsin lämpimästi niskassani paistavan. Kohta näin sinisen veden edessäpäin välkehtivän. Se oli Kuvaislampi. Miehen näin kivistä peltoa kyntävän. Hän oli isäukko. Naisen näin pihamaalla pyörähtelevän. Hän oli äitimuori. Pienen koiran kuulin pari kertaa räyskäh­tävän, ruskeana keränä näin sen alas kiirivän. Se oli Musti. Talo aurinkoisella mäellä oli kotini kalliisti lunastetussa synnyinmaassa.

AAMEN

Olkaa onnelliset! Rakastakaa toinen toistanne! Liisääntykää ja täyttäkää maa! Aamen!

Näillä sanoilla vanha kirkkoherramme eilen illalla meille toivotti onnea. Paljon muutakin hyvää ja kaunista hän meille toivottei. Saarna ei ollut tosin juuri niin pitkä ja paljon sisältävä kuin talvella sankarihautajaisissa, mutta samoja asioita se osittain käsittelee. Hän on meidän rippi-isämme, tuo herttainen vanhus. Hän vihki meidät mieheksi ja vaimoksi.

Ja nyt minä olen onnellisin ihminen maailmassa. Tai ainakin lähinnä onnellisin. Kerttu sanoo tässä asiassa kulkevansa askelen verran minua edellä. Naisen askel on lyhyt, ja kulkekoon muutenkin, ettei tule riitoja. Pesämäen emäntä, anoppini, sanoi meille: — Välttäkää ensimmäistä riitaa! — Niin, toista ei tarvitsekaan sitten välttää! lisäsi siihen isäntä nauraa kihertäen hiljaiseen tapaansa. Itse ovat neuvomansa ohjeen omassa elämässään toteuttaneet, jos ihmisten puheisiin on uskomista. Luulen, että tässä tapauksessa niihin voidaan luottaa, koska ihmiset meidän paikkakunnallamme enempää kuin muuallakaan ei-

vät yleensä mielellään puhu liian paljon hyvää naapureistaan.

Me yritämme tehdä niinkuin he meitä neuvoivat ja niinkuin vanha kirkkoherramme neuvoi. Me rakastamme toisiamme, ja hurjasti vielä sittenkin. Mutta minusta tuntuu tähä hetkellä, ettei se johdu olemaan mikään raskas velvollisuus, vaivoista tuskin kannattaa edes mainita. No, ne saattavat tulla aikoihin kuukausien ja vuosien kuluttua.

Vihille ajaessamme olivat äiti ja siskot järjestäneet vaateaitan ullakon meidän häähuoneeksemme. Valkoiset liinavaatteet nuoraorsineen oli työnnetty seinätapeeteiksi. Nurkat ja katto oli koristettu kukkivillo pihlajanoksilla. Lattiaa peitti kahiseva haavanlehtimatto.

Mutta kaikkein ihanin paikka oli meidän vuoteemme seinän vieressä pärekaton alla. Patjapussi oli täytetty pulleaksi uusilla oljilla. Kertun uudet pellavaiset lakanat ja tyynynpäälliset hohtivat raikkaan valkoisina. Ja sitten oli punottu pihlajan kukkateruista tuoksuva kehys koko tämän komeuden ympärille. Mutta korvatyynyillemme oli valkoisista kissankäpälistä sommiteltu iso E ja K ja niiden yhdistäjäksi

punaisista ketokukkasista naisen nyrkin kokoinen sydämen kuva. Tämä kaikki oli varmaan Anna-siskoni työtä. Hänellä usein on tämäntapaisia kujeita, vaikka hän ei minulle juuri tällaista ollut ennen tehnyt.

Poltettuamme yhteisesti juhannuskokon me nuori pari sitten aamuruskon jo koillistaivaalla kajastaessa sukelsimme tähän häämajaamme niinkuin pääskypari pesäänsä, joka niillä oli saman kattovuoliaisen alla seinän takana. Mutta ne olivat varhaisempia kuin me niin nukkumaan käydessä kuin ylösnousemisessa. Ne visersivät jo huomentervehdyksiänsä, suikahtelivat sirkein silmin, ennenkuin me olimme häävuoteeseen edes pitkäksemme kallistuneet. Vähän aikaa toverille sipiteltyään toinen niistä sujahti tuuliviirin laikkaan makuuaittamme päätyyn ja lauloi siellä aamuvirren heille ja meille.

— Sanovat minun neitsyt Marialta silkit ja sametit varastaneen. Se ei ole totta. Omaani on! Omaani on! Herra Jeesus sen tietää!

Näin silkkisamettipukuinen laulajapoika somasti kirkuvalla kielellänsä meille vakuuttelu. Hänpä sen tietää. Ja jos hän tällaisen pikku asian muistaa, niin varmasti hän myös näki, kuinka onnellisia me ihmis-

pääskysel olimme kesäisessä pikku pesäsessämme ja kuinka ilosta pulppuavin sydämin me toisiamme rakastimme siinä siskoni muovaileman punaisen sydämen kohdalla, juhannuspäivän auringon noustessa, kesäkukkien tuoksua, pääskysulhon laulaessa korvia hivelevää virttään viirilaikalla.

Minun onneni maa, koko maailmani oli pian täytetty. Jätin hänet, maailman onnellisimman pikku vaimon, uinumaan paratiisimme kukkaisvuoteelle ja lähdin itse ulos vähän kauempaa katsastelemaan elämäni ylitsepursuavuutta. Saunan karsinasta löysin muutamia punaisia lieroja, pihanurmikolta pari juuri puhjennutta valkoapilan kukkaa. Lierot pistin tyhjään tulitikkurasiaan, apilankukkia haistelin astuskehessäni paljain jaloin kasteista polkua pitkin lammen rantaan. Ongenvapa keikkui olallani, uusi päivä nousi, käki jo kukkui kuusikossa.

Pian istuin vanhassa nojatuolissani lampeen kaa-tuneen puun haarukassa. Ahventen syöntiaika ei ollut juuri vielä, se alkaisi auringon ehtiessä kuusten latvaoksille. Vedin kesää ja sen henkeä sisään kaimilla aisteillani, vedessä lipsuvilla varpaillanikin. Samalla katsehn elämäni kuvakirjaa niinkuin usein en-

nen tässä erinomaisessa nojatuolissa.

Paljon oli ehtinyt tapahtua sen jälkeen kun viimeksi olin siinä istunut. Paljon kahista oli menetetty. Saataisiinko osaakaan siitä milloinkaan takaisin? Tätä shnä istuessani mietin, ja täytyy myöntää, että vähäiseltä se aluksi tuntui. Mutta mitä kauemmin mietin, sitä enemmän tunsin takaisin saavani, itseni, kotipaikkakuntani ja koko kansani hyväksi.

Kotini pienet pellot olivat tänä kesänä muokatut parempaan kasvukuntoon kuin milloinkaan ennen. Kaikki tilkut oli pantu kasvamaan perunaa, juurikasveja, kevätvehnää . . . vehnää! Isä ja äiti olivat ankara taistelutalvena vain piristyneet, kuin kymmenen vuotta nuorentuneet. Tuskin kymmeneen vuoteen kehtaan nimitellä heitä enää ukoksi ja muoriksi. Nuoremmat sisarukseni, kaksoisetkin, olivat taas silminnähtävästi vanhentuneet.

Entä mäki tuossa, tuo kuuluisa ja usein mainittu Lamminahon kivikkomäki? Kaikki arvonto Mooses I:n kuten II:nkin aikaansaannoksia kohtaan, mutta tällä hetkellä minusta kuitenkin tuntui kuin kiiviä olisi tässä mäessä liiaksi kunnioitettu, kierrelty ja karteltu. Tuollaiset pulterit eivät pullikoi puolella sa-

nalla vastaan, kun pannaan sopivan suuruinen pötky leuan alle. Ne pomppivat kanervikkoon taakseen vilkaisematta.

Ja hallainen räme lammen ympärillä? Mitä se lie neekään vuosisatojen kuluessa mustiin sisuksiinsa imenyt ja mädättänyt? Sittenpä nähdään, kun pistetään puukko kurkkuun, kaivetaan »juoksuhauta» sen pimeään, rapaiseen sydämeen saakka ja sitten sopivasti juoksettavia yhdyskäytäviä tulipesäkkeestä toiseen koko puolustuslinjan ylitse. Ihme on, ellei ikivihollinen, harmaaparta, matkoihinsa pakene! Mutta keväästä kevääseen aamuhätytystänsä turhaan odotellut elämä kohoo sieltä auringon vetämänä päivänvaloon. Mustan puhisevana kaurana, keltaisena vehnänä, mesikukkaisen apilan päänä se sieltä nousee! Työtä se antaa, paljon kuokkimista ja kaivamista. Mutta se ei ole vastenmielistä eikä mahdotonta työtä korsutyössä koulunsa käyneille nuorille miehille. Yhteisvoimin, yrittäjän sisulla siitä voittajina selvittää.

Sodassa kaatuneet aseveljemme? Kipeä kohta monta vuotta monessa perheessä. Eipä sekään niin lohduton kuin ensi katsannolla luulisi. Tuskinpa Raison

Manta milloinkaan olisi saanut Isolta-Jallulta terveisiä ja sitä elämisen apua itselleen ja syntyvälle lapselleen, ellei Jallu olisi vuodattanut verevää sydäntänsä kuiviin yhteisen asiamme puolesta tulilinjoiilla. Sitä samaa eri tavoilla se on tuhansissa muissa perheissä. Näitä suomalaisia sotureita ja aseveljiä me muistellemme kiitollisina, lämpimällä sydämellä sukupolvesta toiseen, niin Kallea kuin Jallua, kaikkia kalleimpansa uhranneita synnyinmaan poikia.

Entä minä itse? Häpeä mitään mainita. Olen saanut monta kertaa enemmän kuin olen ansainnut. Tätä juhannusta, kaikkea mitä se jo on antanut ja mitä se toivoakseni vielä jälkeinpäin antaa, en ilman edellä käyvää vapaussotaamme olisi milloinkaan saavuttanut.

Sininen sudenkorento surahti nevalta, pysähtyi kohoni kohdalle ja jäi siihen siivet suorina sirittämään. Siinä vasta lentokone! Pommittaja ja hävittäjä samassa sukkulassa! Tyhjän ilman päällä se siinä seisoi ja sirisi, tunnusteli sarvillansa ja peilaili lampuillansa minua suoraan silmiin. Se ei ollut mikään eilispäivän keksintö. Tuon tempun se oli tehnyt jo tuhat vuotta sitten ja tekee yhä tuhannen vuoden kuluttua,

jolloin viime talven pommareista ei ole jäljellä enää yhtä ruostunutta mutteria.

Se oli pettämätön merkki ahvenparven lähestymisestä. Niitä varmaan oli jo liuta lieroni ympärillä. Ne aukoivat jo suutansa, mulkoilivat toisiaan epäluuloisin silmin.

Arvasin sen. Jo tokkasi. Se ei ollut tirriäinen, joka narraa ja pulppii. Se ei ollut hätkö, joka heti nykäisee kohon lumpeenlehden alle. Se oli iso! Se oli oikea hääpöydän ahven, joka turhia hätäilemättä pitelee lieroa ja kohoa juuri niinkuin itse haluaa.

Jostakin syystä minä en ota heti vastaan. Pitelen vain liikkumatonta vapaa kädessäni. Vetäisen syvälle henkeeni kesäisen apilankukan tuoksua. Siemaisen sieluuni henkäyksen verran kaikkea sitä, mitä viime aikoina, erittäinkin viimeisen vuorokauden aikana olen elänyt ja kokenut. Näen vedessä ja auringossa, kuulen lintujen laulussa vanhan kirkkoherran meillemme omistamat sanat: Olkaa onnelliset... Rakastakaa toisianne!... Lisääntykää ja täyttäkää maa! — Koti ja isänmaa!

Tartun molemmin käsin vapaan. Taistelu alkaa! Koetamme, kumpi voittaa!

*Hämeenlinna 1941,
Arvi A. Karisto Osakeyhtiön kirjapaino*